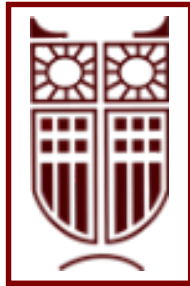

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ»

Σχέση ποινής και τιμωρίας: διερεύνηση στάσεων αποφυλακισθέντων

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Έλλη Ανίτση

Αθήνα, 2017

Τριμελής επιτροπή

Χριστίνα Ζαραφωνίτου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Ιωάννα Τσίγκανου, Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας, Διευθύντρια Ερευνών Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών

Ιάκωβος Φαρσεδάκης, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Έλλη Ανίτση, 2017

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στον Στέλιο

*«Η εγκληματολογία συνδυάζει ανθρωπιά και επιστήμη»
XZ*

Ευχαριστίες

Χαίρομαι πολύ που μου δίνεται η ευκαιρία μέσα από αυτή την ενότητα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες.

Πρωτίστως θα ήθελα να ευχαριστήσω την Καθηγήτρια κα Χριστίνα Ζαραφονίτου για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε με την ανάθεση αυτού του τόσο ενδιαφέροντος και πάντα επίκαιρου θέματος. Η συμβολή της στον σχεδιασμό και την διεξαγωγή της έρευνας ήταν καθοριστική.

Συμπληρωματικά, θα ήθελα να της εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου για την ακούραστη και καθόλου αυτονόητη προσπάθεια της, ως Διευθύντρια του Μεταπτυχιακού της Εγκληματολογίας, για την προαγωγή της εγκληματολογικής γνώσης και την ευρύτερη εφαρμογή της επιστήμης της Εγκληματολογίας. Μέσα σε όλα τα άλλα δίνει μεγαλύτερη αξία και στον κόπο μας.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τη Διευθύντρια Ερευνών του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών κα Ιωάννα Τσίγκανου και τον Ομότιμο Καθηγητή κο Ιάκωβο Φαρσεδάκη που με τίμησαν με την παρουσία τους στην τριμελή επιτροπή.

Επιπλέον, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στους 20 συμμετέχοντες και συμμετέχουσες της έρευνας για τον χρόνο, τη διάθεση και τη συνεργασία τους. Στο σημείο αυτό, θα ήθελα και από εδώ να ευχαριστήσω το Κέντρο Επανάταξης Αποφυλακισομένων ΕΠΑΝΟΔΟΣ, ειδικότερα την Διευθύντρια κα Φωτεινή Μηλιώνη και τον κο Νικόλαο Βαρβατάκο για την πολύτιμη βοήθειά τους κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στον σύζυγο, σύντροφο και συνοδοιπόρο μου Στέλιο Νικόπουλο, που φρόντισε αυτά τα 2 ½ χρόνια εργασίας πλήρους απασχόλησης και σπουδών να περάσουν όμορφα.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	13
Ενότητα Α΄: Η ποινή στην ανθρώπινη κοινωνία	15
I. Ορισμοί.....	15
II. Ιστορική εξέλιξη των ποινών: είδη και σκοποί.....	16
1. Υπεροχή της θανατικής ποινής και των σωματικών ποινών	20
2. Επικράτηση των στερητικών της ελευθερίας ποινών	25
Τα σωφρονιστικά συστήματα.	27
3. Ποινές και μέτρα ασφάλειας, ο δράστης στο επίκεντρο.....	33
Ιταλική σχολή: Μέτρα άμυνας.....	33
Μέση Σχολή: Ποινές και μέτρα ασφάλειας.	36
4. Άνοδος του ποινικο-προνοιακού μοντέλου, στο επίκεντρο η μεταχείριση του δράστη.....	37
Σχολή Νέας Κοινωνικής Άμυνας.....	38
5. Κατάρρευση του ποινικο-προνοιακού μοντέλου, αυτηροποίηση των ποινών ...	40
III. Φιλοσοφική προσέγγιση	44
1. Αιτιολόγηση της ποινής	44
1. 1. Σχετικές ή ωφελμιστικές θεωρίες.	45
1. 2. Ανταποδοτικές ή απόλυτες θεωρίες.....	47
2. Σκοποί των ποινών.....	48
2. 1. Ανταπόδοση.	49
2. 2. Γενική πρόληψη.....	50
<i>Εκφοβισμός.</i>	51
<i>Κοινωνική διαπαιδαγώγηση.</i>	52
2. 3. Ειδική πρόληψη.	52
<i>Εκφοβισμός.</i>	53
<i>Βελτίωση.</i>	54
<i>Αχρήστευση.</i>	55
Συνδυαστική λειτουργία των σκοπών της ποινής.....	56
IV. Ερευνητική προσέγγιση.....	56
1. Αποτελεσματικότητα των ποινικών κυρώσεων.....	56
Ειδική πρόληψη.	56
Γενική πρόληψη.....	59
2. Στάσεις απέναντι στις ποινές	60
Στάσεις του κοινού.	60
Στάσεις κρατουμένων.	61
V. Προβληματισμοί για τα ανθρώπινα δικαιώματα	62
Ενότητα Β΄: Η ποινή μέσα από τις απόψεις εκείνων στους οποίους έχει εφαρμοστεί	67
VI. Περιγραφή και μεθοδολογία της έρευνας	67
1. Περιγραφή της έρευνας	67
2. Αντικείμενα της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα	67
3. Μεθοδολογία.....	68
3. 1. Δειγματοληψία.....	68

3. 2. Σχεδιασμός της συνέντευξης.	69
3. 3. Διενέργεια των συνεντεύξεων.	72
3. 4. Επεξεργασία και ανάλυση του υλικού.....	73
3. 5. Ζητήματα δεοντολογίας.....	75
VII. Παρουσίαση και ανάλυση αποτελεσμάτων	76
1. Χαρακτηριστικά του δείγματος	76
2. Σκοποί ποινής	77
2. 1 Οι σκοποί των ποινών που στοχεύουν στον δράστη.	78
2. 1. 1. Τιμωρία.	81
2. 1. 2. Αλλαγή (στο άτομο).	82
2. 2. Οι σκοποί των ποινών που στοχεύουν στην κοινωνία και το θύμα.....	83
2. 2. 1. Προστασία της κοινωνίας.	83
2. 2. 2. Παραδειγματισμός.	84
2. 2. 3. Δικαίωση του θύματος.	84
2. 2. 4. Διαχείριση κοινωνικών ζητημάτων.	85
2. 2. 5. Άλλες υποκατηγορίες.	85
2. 3. Οι σκοποί των ποινών που στοχεύουν στην εγκληματική πράξη.....	86
2. 3. 1. Αναλογία.....	86
Συνοπτική παρουσίαση αποτελεσμάτων	87
3. Επικίνδυνοι εγκληματίες και θανατική ποινή.....	89
Συνοπτική παρουσίαση αποτελεσμάτων	91
4. Εξυπηρετούνται οι σκοποί των ποινών; Αν όχι, γιατί; Πώς θα εξυπηρετούνται;.....	92
Συνοπτική παρουσίαση αποτελεσμάτων	105
5. Κοινωνική επανένταξη	110
5. 1. Ορισμός κοινωνικής επανένταξης από αποφυλακισθέντες.	111
5. 1. 1. Νέοι μετεφηβικής ηλικίας.	111
5. 1. 2. Γυναίκες.	112
5. 1. 3. Άνδρες.	113
5. 2. Προσδοκίες ερωτώμενων από τον φορέα επανένταξης και η δική τους συνεισφορά στη βοήθεια των άλλων	115
5. 2. 1. Νέοι μετεφηβικής ηλικίας.	115
5. 2. 2. Γυναίκες.	116
5. 2. 3. Άνδρες.	116
Συνοπτική παρουσίαση αποτελεσμάτων	118
VIII. Απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων	120
1. Η τιμωρία ως σκοπιμότητα της ποινής.....	120
2. Οι θετικές και αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας.....	121
2. 1. Θετικές συνέπειες.	122
2. 1. 1. Άτομο.....	122
2. 1. 2. Κοινωνία.	123
2. Αρνητικές συνέπειες.	123
3. Ο ρόλος της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη.....	124
4. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη.....	125
4. 1. Νέοι μετεφηβικής ηλικίας.....	125
4. 2. Γυναίκες.....	126
4. 3. Άνδρες.....	127
5. Οι προτάσεις των αποφυλακισθέντων σχετικά με το ρόλο και τη σκοπιμότητα της ποινής.....	127

5. 1. Αποτροπή του δράστη από μελλοντική εμπλοκή σε εγκληματική δραστηριότητα.	128
5. 2. Να συνειδητοποιήσει ο δράστης το κακό που προκάλεσε.	129
5. 3. Προστασία της κοινωνίας.	129
5. 4. Άλλες προτάσεις.	130
Ενότητα Γ΄	130
ΙΧ. Συζήτηση -Συμπεράσματα	130
1. Η τιμωρία ως σκοπιμότητα της ποινής	130
1. 1. Η τιμωρία ως αυτοτελής σκοπός της ποινής.....	130
1. 2. Η τιμωρία ως μέσο για την εκπλήρωση κάποιου άλλου σκοπού.	131
1. 2. 1. <i>Αλλαγή.</i>	131
1. 2. 2. <i>Εκφοβισμός.</i>	133
1. 3. Ο ρόλος της τιμωρίας στην περίπτωση των επικίνδυνων εγκληματιών....	134
2. Οι θετικές και αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας.....	137
3. Ο ρόλος της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη.....	138
4. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη.....	140
5. Προτάσεις των συμμετεχόντων σχετικά με το ρόλο και τη σκοπιμότητα της ποινής.....	144
Βιβλιογραφία	147
Ελληνική βιβλιογραφία.....	147
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία	150
Πηγές στο διαδίκτυο	150

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1. Αναφερόμενοι σκοποί της ποινής	87
Πίνακας 2. Σκοποί που αναφέρονται στον δράστη	87
Πίνακας 3. Σκοποί που αναφέρονται στην κοινωνία και το θύμα.....	88
Πίνακας 4. Σκοποί που αναφέρονται στην εγκληματική πράξη.....	88
Πίνακας 5. Απόψεις για τη θανατική ποινή.....	91
Πίνακας 6. Κατά πόσο εξυπηρετούνται οι σκοποί των ποινών	105
Πίνακας 7. Λόγοι για τους οποίους δεν εξυπηρετούνται οι επιδιωκόμενοι σκοποί ..	108
Πίνακας 8. Ο εκφοβισμός ως σκοπός της ποινής	109
Πίνακας 9. Ορισμός κοινωνικής επανένταξης από τους νέους μετεφηβικής ηλικίας	118
Πίνακας 10. Ορισμός κοινωνικής επανένταξης από τις γυναίκες	118
Πίνακας 11. Ορισμός κοινωνικής επανένταξης από τους άνδρες	118
Πίνακας 12. Προσδοκίες από τον φορέα επανένταξης.....	119
Πίνακας 13. Απόψεις αποφυλακισθέντων για τους τρόπους που οι ίδιοι μπορούν να προσφέρουν στους άλλους.....	119
Πίνακας 14. Η τιμωρία ως σκοπιμότητα της ποινής.	136
Πίνακας 15. Θετικές και αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας.....	137
Πίνακας 16. Ο ρόλος της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη	140
Πίνακας 17. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη των νέων μετεφηβικής ηλικίας.	142
Πίνακας 18. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη για την κατηγορία των γυναικών	143
Πίνακας 19. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη των ανδρών.....	144

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα επιχειρεί να διερευνήσει τη σχέση της ποινής και της τιμωρίας μέσα από τις απόψεις ανθρώπων στους οποίους έχουν επιβληθεί ποινές στερητικές της ελευθερίας. Αντικείμενα της έρευνας αποτελούν η διερεύνηση των στάσεων των αποφυλακισθέντων απέναντι στην τιμωρία καθώς και των απόψεών τους για την αποτελεσματικότητα της ποινής ως τιμωρίας. Η προσέγγιση διεξάγεται μέσα από πέντε ειδικότερα ερωτήματα: (α) Η τιμωρία ως σκοπιμότητα της ποινής, (β) Οι θετικές και αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας, (γ) Ο ρόλος της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη, (δ) Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη και (ε) Οι προτάσεις των αποφυλακισθέντων σχετικά με το ρόλο και τη σκοπιμότητα της ποινής. Η διερεύνηση του θέματος στην βιβλιογραφία έγινε μέσα από μια σειρά προσεγγίσεων. Στο πλαίσιο αυτό, αρχικά διενεργήθηκε ιστορική αναδρομή των ειδών και των σκοπών της ποινής μέσα από μια εγκληματολογική οπτική. Εν συνεχεία πραγματοποιήθηκε φιλοσοφική προσέγγιση μέσα από τις κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί για την αιτιολογία και τους σκοπούς των ποινών. Ακολούθησε ανασκόπηση στην ερευνητική βιβλιογραφία πάνω σε ζητήματα αποτελεσματικότητας των ποινικών κυρώσεων και στάσεων του κοινού απέναντι στις ποινές. Τέλος το ζήτημα των ποινών, ειδικά των στερητικών της ελευθερίας ποινών προσεγγίστηκε μέσα από την σκοπιά των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η διεξαγωγή της έρευνας έγινε στο Κέντρο Επανένταξης Αποφυλακισθέντων «ΕΠΑΝΟΔΟΣ» με τη συμμετοχή 20 αποφυλακισθέντων, κατόπιν έγκρισης σχετικής αίτησης για την χορήγηση άδειας για διενέργεια συνεντεύξεων που υποβλήθηκε στον φορέα από την ερευνήτρια. Η διεξαγωγή της έρευνας έγινε με την εφαρμογή της ημικατευθυνόμενης συνέντευξης. Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα: (α) Η τιμωρία αναφέρεται συχνά στις επιδιώξεις της ποινής. Περιγράφεται είτε ως αυτοτελής σκοπός, είτε ως μέσο για την εκπλήρωση άλλου σκοπού, είτε κατέχει μια ειδική θέση στο επίπεδο διαχείρισης των επικίνδυνων εγκληματιών. (β) Οι θετικές συνέπειες, αναφέρονται κυρίως σε μια σειρά από εσωτερικές διεργασίες που θεωρητικά μάλλον θα έπρεπε να λαμβάνουν χώρα και αφορούν: αξιοποίηση του ατομικού χρόνου, συνειδητοποίηση του σφάλματος, μετάνοια προκειμένου να επιτευχθεί κάποια αλλαγή στη συμπεριφορά, μάθημα ζωής. Αντίθετα, οι αρνητικές συνέπειες επικεντρώνονται στα πρακτικά αποτελέσματα

όπως: απώλεια χρόνου, συγχρωτισμός, νοοτροπία της φυλακής, στίγμα. (γ) Σε επίπεδο γενικής ποινικής πρόληψης αναγνωρίζεται ένα εκφοβιστικός ρόλος της τιμωρίας που ωστόσο χαρακτηρίζεται ως χαμηλής αποτελεσματικότητας. (δ) Το νόημα της κοινωνικής επανένταξης διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο των συμμετεχόντων. Επίσης μεταξύ ανδρών διαφοροποιούνται οι απόψεις νέων μετεφηβικής ηλικία και μεγαλύτερων ανδρών. Στην κοινωνική επανένταξη ο ρόλος της τιμωρίας είναι αμφίσημος αφού από τη μια, λόγω της εκφοβιστικής λειτουργίας του εγκλεισμού, κάποιος επιθυμεί να αποφύγει τη δυσάρεστη εμπειρία, από την άλλη οι στιγματιστικές συνέπειες της φυλακής αποκλείουν την ένταξη. Επισημαίνονται επίσης άλλες αρνητικές συνέπειες της φυλακής ως ανασταλτικοί παράγοντες. (ε) Διατυπώνονται τρεις βασικές προτάσεις των συμμετεχόντων αναφορικά με το ρόλο και τη σκοπιμότητα της ποινής: (1) να αποτρέψει το άτομο από εμπλοκή σε εγκληματική δραστηριότητα, (2) να συνειδητοποιήσει ο δράστης το κακό που προκάλεσε (3) να προστατευτεί η κοινωνία.

Λέξεις-κλειδιά: ποινή, τιμωρία, στάσεις αποφυλακισθέντων, ανταπόδοση, αποτροπή, επανένταξη

Relationship between penalty and punishment: a research into the attitudes of ex-prisoners

Elli Anitsi

This research aims to investigate the relationship between penalty and punishment, through the beliefs of people that have received and served the penalty of imprisonment. Therefore, the study was conducted on ex-prisoners. Their attitudes towards punishment are surveyed, as well as their views on the penalty's effectiveness as punishment. Five specific questions are asked regarding (a) Punishment as the objective of penalty, (b) Positive and negative consequences of punishment, (c) The role of punishment in general criminal prevention, (d) The role of punishment in social reintegration and (e) Their ideas and proposals on the role and objective of penalty. A bibliographical research was conducted approaching the matter from several viewpoints: a historical review of the types of punishments and their objectives from a criminological viewpoint; a review of the main theoretical approaches on the etiology and the goals of penalty, from a philosophical viewpoint; a bibliographical review on issues of effectiveness of penalties and the public's views on criminal penalty; finally, the issue of penalties and especially of deprivation of liberty was regarded from the viewpoint of human rights. The survey was conducted in the Center for Reintegration of Released-from-prison (Ex-prisoners) "EPANODOS" with the participation of 20 ex-prisoners, after the researcher applied for and was granted permission from the institution to conduct the interviews. The interviews were semi-structured. The results were processed with the method of content analysis. The results show that: (a) Punishment is mentioned often in the objectives of penalty. Punishment is regarded as the purpose of penalty, as the means to achieve another purpose, or as having a special role in the management of dangerous criminals. (b) Positive consequences refer mainly to a series of inner processes (a personal development process) that ideally should occur, and these relate to: good use of personal time, realization of the wrong-doing, repentance so that there can be a change of behavior, and taking a lesson out of the experience. On the other hand, negative consequences refer mainly to the practical implications, namely: loss

of time, interaction with convicts, culture of prison, stigma. (c) Regarding general criminal prevention, an intimidating role is recognized, which however is deemed ineffective. (d) There is a difference in how the two genders perceive social reintegration. Also, the views of younger post-adolescent men and older men differentiate. The role of punishment in social reintegration is ambiguous; on the one hand, due to the intimidating aspect of it, one may want to avoid the unpleasant experience, on the other hand the stigma of imprisonment hinders integration. Further negative consequences of imprisonment are noted as inhibitors. (e) Three basic suggestions are put forward by the participants regarding the role and goals of penalty: (i) to deter the person from participating in illegal actions, (ii) to facilitate the realization of the harm that the person caused, (iii) to protect the society.

Key –words: penalty, punishment, ex-prisoners attitudes, retribution, individual deterrence

Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί ένα ιδιαίτερα περίπλοκο αλλά πάντα επίκαιρο θέμα, η διερεύνηση της σχέσης της ποινής και της τιμωρίας. Η προσέγγιση πραγματοποιείται μέσα από τις στάσεις ανθρώπων στους οποίους έχουν επιβληθεί ποινές στερητικές της ελευθερίας, κατόπιν τούτου οι ερωτήσεις αφορούν την ειδική κατηγορία των αποφυλακισθέντων. Το πεδίο διερεύνησης οριοθετείται από πέντε ερευνητικά ερωτήματα που σκοπεύουν να δώσουν πληροφορίες για τις στάσεις των αποφυλακισθέντων απέναντι στην τιμωρία και τις απόψεις τους για την αποτελεσματικότητα της ποινής ως τιμωρίας. Φιλοδοξία της εργασίας αποτελεί η χαρτογράφηση ενός ανεξερεύνητου πεδίου αναφορικά με την οπτική που μπορεί να εισφέρει η εμπειρία των αποφυλακισθέντων και όχι η καταγραφή συγκεκριμένων απαντήσεων.

Η εργασία επιμερίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος με τίτλο «Η ποινή στην ανθρώπινη κοινωνία» επιχειρείται η θεωρητική προσέγγιση του ζητήματος. Για την καλύτερη κατανόηση του φαινομένου διεξάγεται αρχικά μια απόπειρα αποτύπωσης της ιστορικής εξέλιξης των ειδών και των σκοπών της ποινής μέσα από μια εγκληματολογική οπτική. Η ιστορική αναδρομή ακολουθείται από μια φιλοσοφική προσέγγιση κατά την οποία παρουσιάζονται οι κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί για την αιτιολογία και τους σκοπούς των ποινών. Στη συνέχεια παρουσιάζονται, μέσα από την ερευνητική εμπειρία, ζητήματα αποτελεσματικότητας των ποινικών κυρώσεων και στάσεων του κοινού απέναντι στις ποινές. Το θεωρητικό μέρος κλείνει με αναφορά στις προβλέψεις των διεθνών συμβάσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα σε επίπεδο σωφρονιστικής και τη διατύπωση προβληματισμών ως προς την υφιστάμενη κατάσταση.

Στο δεύτερο μέρος με τίτλο «Η ποινή μέσα από τις απόψεις εκείνων στους οποίους έχει εφαρμοστεί» παρουσιάζονται η μεθοδολογία και τα αποτελέσματα της έρευνας και πραγματοποιείται σχολιασμός των ερωτημάτων της έρευνας. Το εμπειρικό μέρος ξεκινά με τη διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων. Εν συνεχεία γίνεται μια απόπειρα διεξοδικής περιγραφής των σταδίων που ακολουθήθηκαν στην ερευνητική διαδικασία. Κατά την περιγραφή αναλύονται ζητήματα δειγματοληψίας, σχεδιασμού και διενέργειας των συνεντεύξεων, επεξεργασίας και ανάλυσης του ερευνητικού υλικού καθώς και θέματα που αφορούν τη δεοντολογία της έρευνας. Το κεφάλαιο της μεθοδολογίας διαδέχεται η παρουσίαση και ανάλυση των

αποτελεσμάτων που περιλαμβάνει τα χαρακτηριστικά του δείγματος και τις απαντήσεις στα ερωτήματα της συνέντευξης. Το δεύτερο μέρος κλείνει με τον σχολιασμό των ερευνητικών ερωτημάτων.

Το τρίτο και τελευταίο μέρος περιλαμβάνει μια απόπειρα σύνθεσης του πρώτου και του δευτέρου μέρους της εργασίας, της θεωρητικής δηλαδή και της εμπειρικής προσέγγισης που εμπλουτίζεται από προσωπικές σκέψεις.

Ενότητα Α': Η ποινή στην ανθρώπινη κοινωνία

I. Ορισμοί

Το ρήμα τιμωρώ προέρχεται από τις λέξεις τιμή + ορώ και αρχικά σήμαινε «*αυτός που προστατεύει την τιμή κάποιου, που έρχεται ως βοηθός*» ενώ μεταγενέστερα η σημασία άλλαξε σε «*αυτόν που επιβάλλει ποινή, που εκδικείται*» (Ζαραφονίτου, 2008, σ. 21). Η τιμωρία περιγράφεται ως «*η ποινή που επιβάλλεται σε κάποιον, ο οποίος διέπραξε αξιόποινη πράξη*» ή «*η ταλαιπωρία ή ο καταναγκασμός που επιβάλλεται για σφάλμα ή παράλειψη*» (Μπαμπινιώτης, 2006, σ. 1769).

Η ποινή με την αρχική σημασία «*το αντίτιμο του αίματος που έχει χυθεί*» έχει τις ρίζες της στην φάση της διαιτησίας της Αρχαίας Ελλάδας πριν ακόμη το ιδιωτικό αδίκημα αναχθεί σε δημόσιο και δεν αποσκοπούσε στην απλή εκδίκηση αλλά στην επιδίωξη κάποιου κοινωνικού οφέλους (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 18).

Από την ετυμολογική προσέγγιση διαπιστώνεται μια σύνδεση της ποινής, της επιβολής και της τιμώρησης, σύνδεση που ίσχυε για μεγάλο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας μέχρι που η ποινή, μέσα από τις εγκληματολογικές εξελίξεις, αποσυνδέθηκε από το σκοπό της τιμωρίας και συμπεριέλαβε ένα ευρύτερο φάσμα επιδιώξεων ωφέλιμων προς το άτομο και την κοινωνία (Ζαραφονίτου, 2008, σ. 21).

Ως προς τον ορισμό της ποινής σύμφωνα με τον Hugo Grotius εκπρόσωπο της Σχολής του Φυσικού Δικαίου «*Ποινή είναι το κακό που επιβάλλεται σε κάποιον να πάθει εξαιτίας του κακού που αυτός (αντίστοιχα) έκανε*» (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 113). Εφόσον κατά τον ίδιο όλοι οι άνθρωποι έχουν φυσική συγγένεια κανείς δεν επιτρέπεται να προκαλέσει κακό στον άλλο, με την εξαίρεση της προοπτικής να επέλθει κάτι καλό (Το ίδιο, σ. 114).

Κατά τη μεταγενέστερη εκδοχή του ορισμού του Χωραφά (1978, σ. 83-84) «*Ποινή είναι ένα κακό που το απειλεί ο νόμος και το επιβάλλει ο δικαστής στο δράστη μιας άδικης πράξης ως εκδήλωση ιδιαίτερης αποδοκιμασίας του από την έννομη τάξη*». Κατά τον ορισμό αυτό, βασικά χαρακτηριστικά της ποινής αποτελούν τα εξής (Το ίδιο, σ. 84-85): (α) Η ποινή είναι ένα κακό που πλήττει ορισμένα έννομα αγαθά του ανθρώπου που αναφέρονται στη ζωή (που έχει καταργηθεί), την προσωπική ελευθερία, την τιμή και την περιουσία. (β) Η ποινή επιβάλλεται από την πολιτεία ως προστάτης της έννομης τάξης, διαδικασία που συντελείται σε δυο στάδια. Στο πρώτο στάδιο θεσπίζεται από το νομοθέτη η νομοθετική διάταξη που απειλεί την επιβολή

ποινήs «αφηρημένα» κατά δραστών και στο δεύτερο στάδιο επιβάλλεται από το δικαστή η ποινή σε συγκεκριμένους δράστες (Σπινέλλης, 1984, σ. 8). (γ) Η ποινή καταγιγνώσκεται και εκτελείται κατά του δράστη αξιόποινης πράξης, έχει επομένως αυστηρά προσωπικό χαρακτήρα.

Οι ποινές διακρίνονται σε (Μαγγανάς, 2007, σ. 4): (α) κύριες ποινές που περιλαμβάνουν τις στερητικές της ελευθερίας ποινές και τις ποινές σε χρήμα, (β) παρεπόμενες ποινές που περιλαμβάνουν την αποστέρηση πολιτικών δικαιωμάτων, την απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος, τη δημοσίευση καταδικαστικής απόφασης και την αφαίρεση άδειας οδήγησης.

Στο πλαίσιο μιας εγκληματολογικής προσέγγισης ο Φαρσεδάκης (2005, σ. 14-15) εντάσσει την ποινή στους τρεις χρόνους του εγκληματικού φαινομένου: τον κανόνα (ποινικό νόμο), την παράβαση (έγκλημα) και την κύρωση (ποινή). Τα τρία στοιχεία είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους και αξεχώριστα και ακολουθούν μια κυκλική πορεία δράσης και αντίδρασης (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 12).

II. Ιστορική εξέλιξη των ποινών: είδη και σκοποί

Η αναφορά στην ιστορική εξέλιξη των ειδών, των λειτουργιών και του χαρακτήρα των ποινών είναι ένα απαραίτητο βήμα για την κατανόηση της αιτιολογίας και των σκοπών των ποινών, αντικείμενο στο οποίο συχνά επικρατεί σύγχυση (Φαρσεδάκης, 2005, σ. 62).

Αναφορικά με την «γέννηση» της τιμωρίας η Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου (1984) αναφέρει ότι υπάρχουν δυο θεωρίες σχετικά με τη *«χρονική σχέση της γέννησης της έννοιας του εγκλήματος και της κοινωνικής αντίδρασης σε αυτό»* (σ. 54): (α) Σύμφωνα με την πρώτη, η τιμωρία δομείται παράλληλα με την δημιουργία της αυτεξούσια ομάδας. (β) Βάσει της δεύτερης προσέγγισης, που κατά τη συγγραφέα αποτελεί και την επικρατούσα άποψη, η γέννηση της κοινωνικής αντίδρασης δεν είναι σύγχρονη με την δημιουργία κοινωνικής ομάδας. Υπήρξαν δηλαδή πρωτόγονες κοινωνίες χωρίς διαδικασίες τιμώρησης. Ανεξαρτήτως της χρονικής σχέσης εμφάνισης της τιμωρίας αναφορικά με το έγκλημα και τις όποιες διαφορές παρατηρούνται στις απαντήσεις της κάθε κοινωνίας, αναγνωρίζονται ορισμένα κοινά σημεία στην εξελικτική πορεία του διττού αυτού φαινομένου (Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, 1984, σ. 55-56):

Πρώτον: οι πράξεις που ορίζονται ως εγκληματικές από την κάθε κοινωνία αποτελούν απειλή για την ύπαρξή της.

Δεύτερον: Με την ανάπτυξη της κοινωνικής ομάδας και την ισχυροποίηση της εξουσίας τα κοινωνικά μέλη προστρέχουν για προστασία ενώ παράλληλα η εξουσία απαγορεύει και τιμωρεί πράξεις που θίγουν το συμφέρον των ίδιων των ατόμων και όχι μόνο το συμφέρον της κοινωνίας ως σύνολο.

Τρίτον: Οι κοινωνικές απαντήσεις στο έγκλημα διανύουν σε όλες τις κοινωνίες μια πορεία εξέλιξης από την ιδιωτική τιμώρηση στη δημόσια. Σε αντίθεση με τις πράξεις που αποτελούσαν απειλή για το σύνολο, για τα αδικήματα κατά των προσώπων η ποινή ήταν ιδιωτική υπόθεση και υποχρέωση του προσβεβλημένου.

Τέταρτον: Σταδιακά εξαλείφονται τα ιδιωτικά αδικήματα και όλα τα εγκλήματα, αναφορικά με τον ορισμό τους και τις αντίστοιχες κρατικές απαντήσεις, γίνονται δημόσια.

Τηρώντας μια κατηγοριοποίηση σύμφωνα με τις μεθόδους μεταχείρισης του εγκληματία που επικρατούσαν σε κάθε εποχή ο Δασκαλάκης αναφέρει τρεις φάσεις στην εξέλιξη της κοινωνικής αντίδρασης, που εκτείνονται σε μια κλίμακα μεθόδων από τις πιο τιμωρητικές μέχρι και την θεραπεία (1985, σ. 2): (α) Στην πρώτη φάση κυριαρχούν οι σωματικές ποινές και η ποινή του θανάτου. Η φάση αυτή εκτείνεται έως τη γαλλική επανάσταση. (β) Η δεύτερη φάση χαρακτηρίζεται από την αντικατάσταση των σωματικών ποινών με τις στερητικές της ελευθερίας ποινές. Η φάση αυτή διαρκεί από τη γαλλική επανάσταση έως και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. (γ) Η τρίτη φάση διαρκεί από τον 19^ο αιώνα και μετά και αναφέρεται στην επίδραση της ιταλικής θετικής σχολής και στη μεταγενέστερη σχολή της νέας κοινωνικής άμυνας που αποσκοπούσε στην άσκηση θεραπευτικής και παιδαγωγική αγωγής στον δράστη.

Σε μια μεταγενέστερη, χρονικά, ανάλυση για την ιστορική εξέλιξη των ποινικών μέσων και μεθόδων ο Κουράκης ((1984), 2009), αναφερόμενος στις ευρωπαϊκές χώρες αλλά και σε άλλες σημαντικές γεωγραφικές περιοχές, διακρίνει έξι περιόδους: (α) 1^η Περίοδος: Αρχαία εποχή έως 313μ. Χ, (β) 2^η Περίοδος: Χριστιανισμός και Βυζάντιο 313-1600, (γ) 3^η Περίοδος: Σχολή φυσικού δικαίου-απαγκίστρωση από τα θεολογικά δόγματα 1600-1700, (δ) 4^η Περίοδος: Ανάπτυξη ιδεών διαφωτισμού και Γαλλικής επανάστασης 1700-1876, (ε) 5^η Περίοδος: Επίδραση θετικισμού επιστημονισμού στο χώρο του ποινικού δικαίου 1876-1945 και (ζ) 6^η Περίοδος: Νεότερα ρεύματα της επιστήμης και της νομοθεσίας 1945- σήμερα. Οι συνθήκες που σε κάθε περίοδο επηρεάζουν το ποινικό κλίμα είναι το αποτέλεσμα

της αλληλεπίδρασης πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών παραγόντων (Το ίδιο σ. 20-25) που αναλύονται ως εξής: (α) Σε περιόδους ισχυροποίησης της κεντρικής εξουσίας παρατηρείται, αν και για διαφορετικούς σε κάθε περίπτωση λόγους, μια ιδιαίτερη αυστηρότητα στην αντιμετώπιση των εγκληματιών. (β) Οι οικονομικές δομές και οι αντίστοιχες οικονομικές ανάγκες ασκούν έντονη επιρροή στο είδος των ποινών ή ακόμη, μπορούν και να διαμορφώσουν τις επιβαλλόμενες ποινές. Για παράδειγμα σε περιόδους που απουσιάζουν τα εργατικά χέρια, η ανθρώπινη αξία αποτιμάται διαφορετικά και μειώνονται οι προσφυγές στη θανατική ποινή. Άλλα παραδείγματα αποτελούν η ποινή της γαλέρας που δημιουργήθηκε για να επανδρωθούν τα πολεμικά πλοία και τα χρηματικά πρόστιμα που έκαναν την εμφάνισή τους σε περιόδους οικονομικής ρευστότητας. (γ) Οι πολιτιστικοί παράγοντες αφορούν στον τρόπο που επιδρούν οι αντιλήψεις της κοινωνίας και της επιστημονικής κοινότητας στο είδος και τον σκοπό των ποινών. Για παράδειγμα σε κοινωνίες όπου επικρατεί έντονα θρησκευτικός χαρακτήρας το είδος της ποινής διαμορφώνεται ως εγκλεισμός –απομόνωση που αντλείται από την απομόνωση στο μοναστήρι και ο σκοπός της ποινής αναφέρεται στην ηθικοποίηση του δράστη.

Στην παρούσα ιστορική αναδρομή αναφέρονται πέντε φάσεις, κατηγοριοποίηση που γίνεται σύμφωνα με τα είδη και τους σκοπούς των ποινών όπως διαμορφώνονται σε κάθε περίοδο:

Η πρώτη περίοδος διαρκεί μέχρι και τη γαλλική επανάσταση και με εξαίρεση το παράδειγμα της κλασικής Αθήνας χαρακτηρίζεται από την υπεροχή της θανατικής ποινής, των σωματικών ποινών και μιας γενικότερης απάνθρωπης μεταχείρισης. Εκείνο που αρχικά χαρακτηρίζει τη φάση αυτή είναι το πέρασμα από την ιδιωτική στη δημόσια εκδίκηση. Εξαιρώντας την κλασική Αθήνα και μια σύντομη περίοδο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σκοπός την ποινής είναι η αντεκδίκηση, η τιμωρία του δράστη, παραδειγματικά, σε κοινή πολλές φορές θέα με την πρόκληση σωματικού πόνου. Με εξαίρεση το τιμωρητικό σύστημα της Αθήνας, με την εφαρμογή του στην πράξη, που είναι *«ασυγκρίτως επιεικέστερο και ανθρωπινότερο από το ευρωπαϊκό μέχρι και το 18^ο αιώνα»* (Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, 1984, σ. 64-64), βασικό χαρακτηριστικό της περιόδου είναι η απάνθρωπη μεταχείριση.

Η δεύτερη φάση εκτείνεται από τη γαλλική επανάσταση μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Επηρεασμένη από τις αρχές του Διαφωτισμού αλλά και τις γενικότερες κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές που έλαβαν χώρα, η περίοδος αυτή εγκαινιάζει μια ορθολογική και περισσότερο ανθρωπιστική προσέγγιση απέναντι στον δράστη

(Κουράκης (1984), 2009, σ. 337). Χαρακτηριστικό της περιόδου είναι η υποχώρηση της θανατικής ποινής και των σωματικών ποινών και η αντικατάστασή τους με τις στερητικές της ελευθερίας ποινές. Κατόπιν τούτου, στην περιγραφή της φάσης αυτής εντάσσονται και τα σωφρονιστικά συστήματα που διαμορφώνονται στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και εμπνεύστηκαν από τις ιδέες των πρωταγωνιστών της περιόδου. Το ενδιαφέρον εδώ επικεντρώνεται στην εγκληματική πράξη που είναι απόρροια της ελεύθερης βούλησης του δράστη.

Χαρακτηριστικά της τρίτης φάσης, που εκτείνεται από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως και τις αρχές του 20^{ου}, είναι η τοποθέτηση του δράστη και των παραγόντων που τον ωθούν στο έγκλημα στο επίκεντρο και η εισαγωγή των μέτρων ασφαλείας. Στη φάση αυτή κάνει την εμφάνισή της η Ιταλική Θετική Σχολή που απορρίπτει την ελεύθερη βούληση του δράστη άρα και την ατομική του ευθύνη. Ο εγκληματίας τοποθετείται στο επίκεντρο ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης και παρατήρησης. Σκοπός της ποινής δεν είναι πλέον η τιμωρία που δεν έχει νόημα αλλά η προστασία της κοινωνίας από τους εγκληματίες. Προτείνεται κάτω από αυτό το σκεπτικό η αντικατάσταση των ποινών με τα μέτρα ασφάλειας. Την απόκλιση μεταξύ κλασικής και θετικής σχολής έρχεται να συγκεράσει η μέση σχολή που προτείνει ένα διττό σύστημα ποινών και μέτρων ασφαλείας.

Η τέταρτη φάση τοποθετείται από το τέλος του β' παγκοσμίου πολέμου μέχρι και τις αρχές του 1970 και χαρακτηρίζεται από την άνοδο του ποινικο-προνοιακού προτύπου που προτάσσει τη μεταχείριση του δράστη. Κομβικά σημεία που ασκούν σημαντική επιρροή στις εξελίξεις της περιόδου είναι οι διακηρύξεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου και οι συνακόλουθες δράσεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ο δράστης εξακολουθεί να βρίσκεται στο επίκεντρο, ωστόσο, υπό την επιρροή του ανθρωπιστικού κλίματος που ακολουθεί τα δεινά του πολέμου και των διδαχών της σχολής της Νέας Κοινωνικής Άμυνας, αναγνωρίζεται ως φορέας δικαιωμάτων και όχι πλέον ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης. Στο πλαίσιο του αναμορφωτικού ιδεώδους η αναμόρφωση/επανακοινωνικοποίηση του δράστη διαμορφώνεται ως βασικός σκοπός της ποινής (Ζαραφονίτου, 2011, σ. 117).

Η πέμπτη φάση που διαρκεί από τα μέσα του 1970 έως και σήμερα χαρακτηρίζεται από την κατάρρευση του ποινικο-προνοιακού προτύπου και τη στροφή προς ουδέτερα ποινολογικά πρότυπα, με την μετάπειση και την αποτροπή του δράστη να αποτελούν σκοπούς της ποινής (Ζαραφονίτου, 2004, σ. 221). Η στροφή

αυτή ήρθε ως αντίδραση στις δικαστικές αυθαιρεσίες και ανισότητες που γεννούσε το προηγούμενο σύστημα αλλά και ως αποτέλεσμα της αποτυχίας του θεσμού της αναμόρφωσης στην πρόληψη της υποτροπής, όπως καταδείχτηκε από τις σχετικές εγκληματολογικές έρευνες. Οποιαδήποτε παρέμβαση στην προσωπικότητα του δράστη κρίθηκε αντίθετη προς το σεβασμό της αξιοπρέπειάς του, η επανένταξη εξακολουθεί να υφίσταται στα πλαίσια της κοινωνικής πολιτικής του κράτους, ενώ η εκτέλεση της ποινής οριοθετείται από τα δικαιώματα του. Προς το τέλος του 20ου αιώνα με την εφαρμογή ιδιαίτερας αυστηρών αντεγκληματικών πολιτικών, το ανθρωπιστικό πνεύμα αντικαθίσταται από το δόγμα νόμος και τάξη (Κουράκης, (1984), 2009, σ. 343-344). Μέσα στο πλαίσιο αυτό η αποκατάσταση του εγκληματία αντικαθίσταται από την εξουδετέρωση του και την αποτροπή κινδύνων (Ζαραφονίτου, 2008, σ. 18).

1. Υπεροχή της θανατικής ποινής και των σωματικών ποινών

Στους εξωευρωπαϊκούς πολιτισμούς οι ποινές διαπνέονται από την ανταπόδοση του κακού και τη βαρύτητα του εγκλήματος (Κουράκης (1984), 2009 σ. 60). Αναφορικά με την αυστηρότητα των ποινών ενδεικτικά είναι τα παραδείγματα της ποινικής νομοθεσίας των βαβυλωνίων, του «κώδικα του Χαμουραμί», όπου προβλεπόταν *«πνιγμός, θάνατος διά της πυράς, ανασκολπισμός, ακρωτηριασμός (αποκοπή χεριού, μύτης, γλώσσας κ.α.), μαστίγωση, εξορία, πώληση του δράστη ως δούλου..»* (Τσινικόπουλος, 2003, σ. 24).

Στην αρχαία κλασική Αθήνα, όπως αναφέρει ο Φαρσεδάκης (1991, σ. 38), η ποινή εκτός από την ανταπόδοση αντανάκλούσε και την προσπάθεια να καταστεί ωφέλιμη. Τα βασανιστήρια, είναι άγνωστα για τους ελεύθερους καθώς *«έρχονται σε αντίθεση με το ιδεώδες της αξιοπρέπειας των ελεύθερων πολιτών»* (Κουράκης, 1984, 2009, σ. 48). Αντ' αυτών, για ορισμένα αδικήματα, επιβάλλονται υποτιμητικές ποινές, οι οποίες εστιάζουν στην κοινωνική παρουσία των πολιτών (Sellin, 1976, σ. 14).

Στην κλασική εποχή οι ποινές που προβλέπονται, προσβάλλουν τη ζωή και το πρόσωπο του ενόχου όπως και τα δικαιώματα και την περιουσία του, η θανατική ποινή κατέχει δεσπόζουσα θέση και όπως και σήμερα αποτελεί την εσχάτη των ποινών (Φαρσεδάκης, 1991, σ. 39 -40). Η φυλακή είναι ένας τύπος προσωρινής κράτησης (Ansel, 1981/1995 σ. 72). Στο σωφρονιστικό σύστημα του Πλάτωνα

διακρίνονται ήδη τα σπέρματα «επαναδιαπαιδαγώγησης και βελτίωσης» (Το ίδιο, σ. 73) του εγκληματία, ως σκοποί της ποινής, καθώς ανάμεσα στα τρία είδη φυλακών που αναλύονται, προτείνεται η δημιουργία σωφρονιστηρίου για βελτιώσιμους εγκληματίες. Όπως σχολιάζει η Γιωτοπούλου –Μαραγκοπούλου το τιμωρητικό σύστημα της Αθήνας, με την εφαρμογή του στην πράξη, είναι «*ασυγκρίτως επιεικέστερο και ανθρωπινότερο από το ευρωπαϊκό μέχρι και το 18^ο αιώνα*» (1984, σ. 64-64).

Κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας που ακολουθεί, η θανατική ποινή επανέρχεται συνοδευόμενη από απάνθρωπες μεθόδους όπως ρίψη στα άγρια θηρία ή σε αγώνες μονομάχων (Το ίδιο, σ. 65). Με τη συγκέντρωση εξουσίας στον αυτοκράτορα η ιδιωτική τιμωρία καταργείται και οι προαναφερθείσες ποινές, που στην εξελιγμένη δημοκρατία ίσχυαν μόνο για τις περιπτώσεις των δούλων, των αιχμαλώτων ή Ρωμαίων που αυτομόλησαν στον εχθρό, επεκτείνονται και στους υποδεέστερους Ρωμαίους πολίτες (Το ίδιο, σ. 65-66). Την ίδια περίοδο αναπτύσσονται και τα καταναγκαστικά έργα ως ένας προσφιλής τρόπος τιμωρίας των εγκληματιών χαμηλότερης κοινωνικής τάξης, με την εργασία στα αυτοκρατορικά μεταλλεία να αποτελεί την πιο βαριά μορφή καταδίκης (Sellin, 1976, σ. 28). Η εξαναγκαστική εργασία στα μεταλλεία αποτελεί μια ισόβια ποινή που υποβαθμίζει την κοινωνική θέση του πολίτη σε σκλάβο, ενώ κατά την έκτιση της ο κατάδικος πρέπει να φοράει βαριές αλυσίδες (Το ίδιο, σ. 28).

Με την κατάληψη της δυτικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας από τα βαρβαρικά φύλα ακολουθεί μια περίοδος που διέπεται από αυστηρές και απάνθρωπες ποινές και χαρακτηρίζεται από πισωγυρίσματα, αναφορικά με το δημόσιο χαρακτήρα των ποινών που κυριαρχούσε στο εξελιγμένο ρωμαϊκό δίκαιο (Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, 1984, σ. 66-67). Στο αρχαίο γερμανικό ποινικό δίκαιο, παρά το γεγονός ότι αναγνωρίζονται κάποια δημόσια εγκλήματα, επικρατεί η τιμωρία και η εκδίκηση (Το ίδιο, σ. 66-67). Οι αδικοπραγίες διευθετούνται αρχικά μέσω της εκδίκησης μεταξύ των ιδιωτών ενώ στη συνέχεια με την οργάνωση των πρώτων κοινωνιών εισάγεται ο αποζημιωτικός συμβιβασμός (Το ίδιο, σ. 66). Το πέρασμα από την ιδιωτική εκδίκηση στο δημόσιο χαρακτήρα των ποινών βρίσκεται σε παράλληλη πορεία με την εξασθένιση και την ισχυροποίηση της κεντρικής πολιτικής εξουσίας.

Υπό την επιρροή των θεοκρατικών αντιλήψεων της εποχής και του φανατισμού που επικρατεί το έγκλημα συνδέεται με την αμαρτία και οι βασικές

ποινές που επιβάλλονται από την καρολίνα κωδικοποίηση είναι η θανατική και οι σωματικές (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 108-111). Με την αύξηση του αριθμού των εγκλημάτων που τιμωρούνται με θανατική ποινή αυξάνεται και η ποικιλία των τεχνικών εκτέλεσης που περιλαμβάνουν κάψιμο, πνιγμό με ασφυξία, πνίξιμο, δηλητηρίαση, ανασκολπισμό, σπάσιμο των κοκάλων στον τροχό, ταφή εν ζώη, τετραχισμό (Korn and McCorkle, όπως αναφέρονται στο Sellin, 1976, σ. 2). Οι εκτελέσεις διεξάγονται δημόσια και οι εκτελεστές ειδικεύονται σε διάφορα είδη, ενώ η αυθεντία τους συνίσταται στο να εφευρίσκουν τρόπους παράτασης του μαρτυρίου με το να διατηρούν τις αισθήσεις του βασανιζόμενου καθώς προχωρούν στα διάφορα στάδια ακρωτηριασμών (θάνατος από σφήγκες, μυρμηγκία, μύγες) (Το ίδιο, σ. 2). Στις σωματικές ποινές, η πιο κοινή αφορά στον ακρωτηριασμό με παραδείγματα τον ευνουχισμό των σκλάβων που βρίσκονται ένοχοι για σεξουαλικά εγκλήματα, το κόψιμο του αυτιού του κλέφτη, όχι μόνο ως μια επίπονη διαδικασία αλλά και ως μόνιμη αναγνώριση του δράστη ως τέτοιου από τους άλλους (Το ίδιο, σ. 38). Η σύνδεση του αδικήματος και της τιμωρίας με αυτό το φρικαλέο τρόπο, δεν αντανάκλα κατά το Foucault (1975/2011, σ. 68) ένα ύπουλα αποδεκτό νόμο ανταπόδοσης αλλά μια μηχανική της εξουσίας που επιβεβαιώνεται, ενισχύεται και εξυψώνεται μέσα από αυτές τις εκδηλώσεις.

Από το 1550 και μετά διαπιστώνεται η αντικατάσταση της θανατικής ποινής από τη χρήση των καταναγκαστικών έργων, με την εφαρμογή παραγωγικών ποινών (σε αντίθεση με την αχρηστευτική θανατική ποινή) όπως η εκτόπιση (εξορία) και η σκλαβιά σε γαλέρες (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 123-127). Οι ποινές αυτές αναπτύσσονται σε ένα πλαίσιο αυξημένων αναγκών για ανθρώπινο δυναμικό λόγω των αγορών που είχαν δημιουργηθεί από την ανακάλυψη νέων εδαφών, σε μια Ευρώπη όπου επικρατούσε υψηλό κόστος εργασίας (ως συνέπεια της μείωσης πληθυσμού από τους πολέμους και τις ασθένειες της προηγούμενης περιόδου) (Το ίδιο, σ. 123-124). Σταδιακά οι ποινές της εκτόπισης και της σκλαβιάς εγκαταλείπονται ενώ παρατηρείται μια στροφή προς τα κλειστά ιδρύματα.

Στην Αγγλία του 16^{ου} αιώνα επικρατεί αμφισβήτηση αναφορικά με τις απάνθρωπες ποινές που επιβάλλονται σε ανθρώπους που βρίσκονται στο περιθώριο (όπως επαίτες, περιπλανώμενους και ανέργους) με το σκεπτικό ότι αποτελούν απειλή για την κοινωνία (Eriksson, 1976, σ. 10). Μέσα σε αυτό το κλίμα οργανώνεται από μια ομάδα λονδρέζων μια σειρά από μεταρρυθμίσεις που ξεκινούν με τον διαχωρισμό των περιθωριοποιημένων σε τρεις ομάδες: στην πρώτη εντάσσονται τα άστεγα

παιδιά, στη δεύτερη οι άρρωστοι και οι ανάπηροι και στην τρίτη οι αλήτες και οι πόρνες (Το ίδιο, σ. 10-11). Για την τρίτη κατηγορία διατίθεται από τον βασιλιά το παλάτι Μπράιντγουελ (Bridewell) αποτελώντας έτσι τον πρώτο γνωστό «οίκο αναμόρφωσης» (House of correction), στον οποίο επικρατεί και η αρχή ότι η πειθαρχία και η σκληρή εργασία θα βοηθήσει τους έγκλειστους να καταπολεμήσουν την αμαρτωλή ζωή (Το ίδιο, σ. 8). Διαπιστώνεται εδώ μια διαφοροποίηση στους στόχους της εργασίας σε σχέση με τις προηγούμενες εφαρμογές της. Ενώ στις γαλέρες σκοπός της εργασίας είναι να τιμωρήσει του κατάδικους, στο Bridewell χρησιμοποιείται ως μέσο αναμόρφωσης. Το πείραμα του Bridewell αποτελεί κατά τον Ancel (1981/1995, σ. 82), μια μετάβαση από την παθητική προστασία της κοινωνίας προς μια προσπάθεια «επαναδιαπαιδαγώγησης». Το ίδρυμα γνωρίζει τόση επιτυχία που δημιουργούνται παρόμοια κέντρα σε διάφορα μέρη της Αγγλίας, τα λεγόμενα Bridewells, που λειτουργούν αποσκοπώντας σε τρεις κατευθύνσεις: στην αυτοσυντήρηση των έγκλειστων με το μισθό που λαμβάνουν, στην αναμόρφωσή τους μέσω της πειθαρχίας και της εργασίας και στην αποθάρρυνση άλλων από την αλητεία μέσω του πετυχημένου αυτού παραδείγματος (Eriksson, 1976, σ. 9).

Το Βρετανικό παράδειγμα ασκεί επιρροή στην Ολλανδία και το 1656 ανοίγει ο πρώτος «οίκος πειθαρχίας» (“Tuchthuis”) (Sellin, 1976, σ. 76). Ο Ολλανδός Spiegel, δικαστής και μέλος του Συμβουλίου της πόλης του Άμστερνταμ, είχε οραματιστεί τον «οίκο πειθαρχίας» ως ένα χώρο στον οποίο οι φυλακισμένοι θα έμπαιναν σε ένα πρόγραμμα καλής διατροφής και περιορισμού του αλκοόλ, επαγγελματικής εκπαίδευσης και δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου, προκειμένου να αφυπνιστεί το ενδιαφέρον τους για μια σεβαστή εργασία, να αποκτήσουν καλές συνήθειες, να ενσταλαχτεί μέσα τους ο φόβος του θεού και να μπορέσουν να σταθούν στα πόδια τους στη μετέπειτα ζωή τους (Eriksson, 1976, σ. 12; Sellin, 1976, σ. 78-79). Οι θέσεις του Spiegel είναι πρωτοποριακές για την εποχή τους και τα σωφρονιστήρια της Ολλανδίας *«αποτελούν την πρώτη εφαρμογή της σύγχρονης ιδέας της στερητικής της ελευθερίας ποινής ως μέσο αγωγής και βελτίωσης του κρατουμένου»* (Κουράκης, (1984) 2009 σ. 132). Με τη νομιμοποίηση του σχεδίου του Συμβουλίου της πόλης του Άμστερνταμ ιδρύεται το πρώτο “Rasphuis” τόπος κράτησης ανδρών και εν συνεχεία το “Spinhuis” που σχεδιάστηκε για πόρνες, αλκοολικές γυναίκες και νεαρά κορίτσια με προβλήματα στη συμπεριφορά (Eriksson, 1976, σ. 13-15). Η βασική ιδέα των χώρων αυτών, που ο Ancel (1981/1995, σ. 84) αποκαλεί «εκπαιδευτήρια», συνίσταται κατά τον ίδιο από τη μια στην προφύλαξη της

κοινότητας από τα άτομα «τα άεργα και κακής διαγωγής» και από την άλλη στη βελτίωση των κρατουμένων μέσω της εργασίας. Ωστόσο, ο σχεδιασμός απείχε πολύ από την πράξη και οι «οίκοι πειθαρχίας μετατρέπονται σύντομα σε χώρους φυλάκισης όπου εφαρμόζονται βαριές τιμωρίες (όπως περιορισμένη διατροφή, απομόνωση και μαστίγωμα) για την παραβίαση των κανόνων (Sellin, 1976, σ. 79).

Το Ολλανδικό μοντέλο, που δομείται στη βάση των καλβινιστικών απόψεων περί της αμαρτίας της νωθρότητας και της τιμωρίας της επαιτείας, ακολουθείται από τις προτεσταντικές χώρες της Γερμανίας και της Ελβετίας στις οποίες ιδρύονται παρόμοιες δομές (Eriksson, 1976, σ. 16). Αν και γίνονται προσπάθειες διαφοροποίησης των κρατουμένων πολλοί οίκοι αναμόρφωσης εντάσσουν μαζί ένα μείγμα από επαίτες, αλήτες, κλέφτες, ορφανά, ακόμη και παράφρονες (Sellin, 1976, σ. 81). Η πειθαρχία που ακολουθείται είναι πολύ σκληρή ενώ η αναμόρφωση επιχειρείται μέσω της υποχρεωτικής παρουσίας σε θρησκευτικές συναντήσεις και την καταναγκαστική εργασία (Το ίδιο, σ. 82).

Στη Γάνδη του 18ου αιώνα (το σημερινό Βέλγιο) ο πόλεμος και η οικονομική καταστροφή οδηγούν περιφερόμενους ζητιάνους άνδρες, γυναίκες και παιδιά που λιμοκτονούν στους δρόμους στην εγκληματικότητα (Eriksson, 1976, σ.18). Ως λύση προτείνεται από τον υποκόμη Vilain η δημιουργία μιας αναμορφωτικής δομής που θα είχε ως στόχο την αποτροπή των ομάδων αυτών από το να γίνουν επικίνδυνοι εγκληματίες και φυσικά την προστασία του κοινού εφόσον αναμορφωθούν (Eriksson, 1976, σ. 19). Το 1775 λειτουργεί η δομή που στεγάζεται σε ένα ασυνήθιστο για την εποχή οκταγωνικό κτίριο το οποίο έχει σχεδιαστεί έτσι ώστε να περιλαμβάνει χώρους εργασίας για τους κρατούμενους, γραφεία και δωμάτια για τους φύλακες και το προσωπικό και διαφορετικές πτέρυγες για τους άνδρες κατάδικους για βαριά αδικήματα, τους μικρο-παραβάτες, τις γυναίκες και τους εθελοντές που θα μπορούσαν να μπουν στο αναμορφωτήριο για να μάθουν μια τέχνη (Το ίδιο, σ. 21-22).

Οι τεχνικές εξελίξεις και ο τριακονταετής πόλεμος (1618-1648) που δημιουργεί μια στρατιά ανέργων, οδηγούν στην παρακμή των σωφρονιστηρίων που πλέον δε διαφέρουν σε τίποτα από τις συνηθισμένες φυλακές (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 134). Έτσι φθίνει και ο θεσμός της αναμόρφωσης και μοναδικός σκοπός της ποινής είναι πλέον η προστασία της κοινωνίας από τους καταδικασμένους μέσω της ασφαλούς κράτησής τους (Το ίδιο, σ. 134).

Στη Γαλλία, οι απαρχαιωμένες πλέον γαλέρες μετατρέπονται σε χώρο κάθειρξης αιχμαλώτων. Στις γαλέρες οι κατάδικοι που έχουν καταδικαστεί σε σαράντα, πενήντα ή ακόμη και εξήντα χρόνια, εργάζονται από το πρωί ως το βράδυ αλυσοδεμένοι ο ένας με τον άλλο και κοιμούνται σε ξύλινες πλατφόρμες ενώ εξακολουθούν να είναι δεμένοι με τις αλυσίδες ακόμη και στον ύπνο τους (Sellin, 1976, σ. 84). Υποκατάστατο της γαλέρας αποτελούν οι φυλακές ή οι χώροι παραγωγής όπως εργαστήρια ή μεταλλεία, όπου τα κέρδη από την καταναγκαστική εργασία αποδίδονται στην πολιτεία (Το ίδιο, σ. 84). Ανάμεσα στις πιο εξαντλητικές ποινές συμπεριλαμβάνεται το δέσιμο μιας σιδερένιας μπάλας στο πόδι του καταδίκου και το δέσιμο του ενός με τον άλλο, ενώ χαρακτηριστική της εποχής είναι και η σήμανση των καταδίκων στον αριστερό ή στον δεξιό τους ώμο ανάλογα με το αδίκημα και την ποινή που τους επιβάλλεται (Το ίδιο, σ. 85).

2. Επικράτηση των στερητικών της ελευθερίας ποινών

Το 18^ο αιώνα εμφανίζονται ηπιότερες ποινές με αίτημα την περισσότερο ανθρώπινη μεταχείριση των καταδίκων. Η θανατική ποινή και οι σωματικές ποινές σταδιακά αποκαθίστανται από την στέρηση της ελευθερίας. Οι αλλαγές αυτές εντοπίζονται στην ανάπτυξη της αστικής τάξης και στην παράλληλη εμφάνιση των ριζοσπαστικών ιδεών των εγκυκλοπαιδιστών που οδηγούν σε νέες αντιλήψεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα αλλά και τα δικαιώματα της εξουσίας στην τιμωρία (Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, 1984, σ. 66).

Αξίζει εδώ να γίνει μια παρένθεση για να αναφερθεί η διαφορετική προσέγγιση του Foucault, για την «*ηπιότητα*» της περιόδου που ακολουθεί. Η ηπιότητα, για τον ίδιο, σχετίζεται με τη χαλάρωση της ποινικότητας κατά τον 18^ο αιώνα, μιας διπλής δηλαδή κίνησης κατά την οποία από τη μια ο βίαιος χαρακτήρας των εγκλημάτων φθίνει και από την άλλη οι τιμωρίες απαλλάσσονται από ένα μέρος της έντασης τους (Foucault, 1975/2011, σ. 87). Ήδη από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα, σημειώνεται μείωση των αιματηρών εγκλημάτων και των βίαιων επιθέσεων που αντικαθίστανται από τα αδικήματα κατά της ιδιοκτησίας, «*η κλοπή και η εξαπάτηση μοιάζουν να παίρνουν τη θέση των φόνων, των τραυματισμών και των χτυπημάτων*» (Το ίδιο, σ. 87).

Σε κάθε περίπτωση ο ρόλος των στοχαστών του Διαφωτισμού παραμένει σημαντικός. Ανάμεσα σε εκείνους που αντέδρασαν στον σκληρό χαρακτήρα των

ποιών της εποχής, προβάλλοντας το αίτημα της ορθολογικότερης και ανθρωπιστικότερης μεταχείρισης των εγκληματιών, ασκώντας σημαντική επίδραση στη νομοθεσία και στη σωφρονιστική βρίσκονται οι Beccaria, Howard και Bentham, (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 133).

Μέσα από το έργο του «Περί αδικημάτων και ποινών», που εκδίδεται ανώνυμα το 1764, ο Beccaria προτείνει την αναθεώρηση του ποινικού συστήματος της εποχής του (Beccaria, 1764/2009). Στόχος των ποινών πρέπει να είναι η αποτροπή του εγκληματία από τη διάπραξη νέων εγκλημάτων και των υπολοίπων μελών της κοινωνίας από το έγκλημα (Το ίδιο, σ. 89). Για να είναι αποτελεσματικές οι ποινές ως προς το δεύτερο σκέλος, πρέπει να προκαλούν (υγιή) φόβο και να εντυπώνονται βαθιά στις συνειδήσεις των ανθρώπων. Τα έντονα συναισθήματα, όπως η περιφρόνηση και η λύπη που προκαλούνται από τη θανατική ποινή, υπερκαλύπτουν τον φόβο που πρέπει να κυριαρχεί για να είναι αποτρεπτικός (Το ίδιο, σ. 77-79). Παράλληλα, τα βίαια πάθη που συνοδεύουν την ανώφελη κατάχρηση σωματικών τιμωριών και οι αόριστες ποινές εντυπωσιάζουν τους ανθρώπους αλλά έχουν ελάχιστη διάρκεια (Το ίδιο, σ. 138-145). Υπ' αυτό το πρίσμα και μέσα από μια πλειάδα επιχειρημάτων ο Beccaria απορρίπτει τις ποινές του θανάτου, της ατίμωσης¹, της γενικής δήμευσης² και των βασανιστηρίων. Οι ποινές πρέπει να είναι εκ των προτέρων καθορισμένες, άμεσες, βέβαιες ως προς την επιβολή τους, ήπιες και ανάλογες με το έγκλημα (Beccaria, 1764/2009).

Οι θέσεις του Beccaria αποτέλεσαν τις βάσεις για τη δημιουργία της κλασικής σχολής του ποινικού δικαίου (Φαρσεδάκης, 1991, σ. 101). Η ποινή προσεγγίζεται ως «αναγκαίο κακό» η απειλή του οποίου μπορεί να έχει μια αποτρεπτική λειτουργία στις συνειδήσεις των υπολοίπων μελών της κοινωνίας, που σύμφωνα με τον Bentham πράττουν (άρα και παραβαίνουν το νόμο) κατόπιν μιας ορθολογικής διαδικασίας επιλογής (Το ίδιο). Προσδιορίζεται με βάση την ηθική και υλική ζημιά ανεξάρτητα από το ποιόν του δράστη και δεν χρησιμοποιείται ως μέσο άμυνας εναντίον του (Το ίδιο, σ. 111). Με την επικράτηση των αρχών της κλασικής σχολής γενικεύονται οι στερητικές της ελευθερίας ποινές που αντικαθιστούν τις καταργηθείσες σωματικές ποινές και η φυλακή ανάγεται σε κυρίαρχο μέσο πραγμάτωσης των τότε σκοπών της ποινής (Δασκαλάκης, σ. 8-9).

¹ Για τον ίδιο η ατίμωση δεν υπόκειται στην εξουσία του νόμου βλ. C. Beccaria, 2009, ό.π., σ.123

² Με το σκεπτικό ότι η γενική δήμευση αναγκάζει τα αθώα μέλη της οικογένειας να συρθούν στην ατίμωση και τη δυστυχία εξαιτίας των εγκλημάτων του αρχηγού της οικογένειας βλ. C. Beccaria, 2009, ό.π., σ.129

Υπ' αυτό το πρίσμα διεξάγεται μια σειρά σημαντικών σωφρονιστικών μεταρρυθμίσεων. Στην αναμόρφωση της ποινής της φυλάκισης καταλυτική ήταν η επιρροή των Howard και Bentham. Την εποχή που ο Howard αναλαμβάνει χρέη δικαστικού άρχοντα στην Αγγλία η θανατική ποινή προβλέπεται για περίπου 200 αδικήματα (Eriksson, 1976, σ. 33). Οι συνθήκες που επικρατούν στις φυλακές είναι άθλιες, οι κρατούμενοι στοιβάζονται σε μουντρούμια χωρίς φως, φαγητό ή ακόμη και νερό³, οι όποιες παροχές είναι με χρέωση από τους διευθυντές των φυλακών και οι κρατούμενοι μαστίζονται από ασθένειες, με τον «πυρετό της φυλακής» να αποτελεί μια από τις σοβαρότερες επιδημίες στην Αγγλία (Το ίδιο, σ. 33-35). Αφιερώνοντας μεγάλο μέρος της ζωής του στην εξεύρεση ανθρωπιστικότερων τρόπων έκτισης των ποινών στις φυλακές, ο Howard πραγματοποιεί αμέτρητες επισκέψεις σε φυλακές και νοσοκομεία ανά την Αγγλία και την Ευρώπη για να καταγράψει την κατάσταση που επικρατεί⁴ και προτείνει μια σειρά μέτρων για την βελτίωση της κατάστασης στις φυλακές, όπως καθαριότητα, θέρμανση, ιατρική φροντίδα (Το ίδιο).

Ο Bentham εμπλουτίζει τις προτάσεις για την αναμόρφωση της φυλακής με αρχιτεκτονικές λύσεις δημιουργώντας το «Πανοπτικόν» (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 162). Πρόκειται για ένα πολυώροφο κυκλικό χτίσμα το οποίο θα έδινε τη δυνατότητα απόλυτης απομόνωσης και διαρκούς παρακολούθησης των κρατούμενων στα ατομικά τους κελιά (Αλεξιάδης, 2001, σ. 30). Το σχέδιο αυτό, σύμφωνα με τον Bentham, θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε όλα τα ιδρύματα (νοσοκομεία, άσυλα για διανοητικά ασθενείς, πτωχοκομεία) στα οποία είναι απαραίτητη η επιτήρηση (Eriksson, 1976, σ. 47). Η πρόταση του παρά την αρχική της έγκριση ακυρώθηκε και το 1812 άρχισαν οι εργασίες για τη φυλακή Milbank που ενσωμάτωνε πολλές από τις αρχές των Bentham και Howard (Το ίδιο, σ. 47).

Τα σωφρονιστικά συστήματα.

Οι προτάσεις των Bentham και Howard αναδεικνύουν τον ρόλο ζητημάτων όπως η αρχιτεκτονική και η οργάνωση των φυλακών στην «αναμόρφωση» των κρατούμενων (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 163). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, στις αρχές του 19^{ου}

³ Ο Howard περιγράφει μια περίπτωση τριών φυλακισμένων στο Πλύμουθ όπου στο μουντρούμι τους έμπαινε φως και αέρας από μια μικρή τρύπα από την οποία εισέπνεαν ανά ένας για να διατηρηθούν στη ζωή βλ. T. Eriksson, 1976, p.33-35

⁴ Η εικόνα του Howard αναφορικά με την κατάσταση στις φυλακές εμπλουτίζεται από το προσωπικό του βίωμα στη φυλακή ως αιχμάλωτος πολέμου βλ. T. Eriksson, 1976, ό.π., p.33

αιώνα, διαμορφώνονται στις ΗΠΑ δυο σωφρονιστικά συστήματα, το απομονωτικό ή πενσυλβανικό και το μικτό ή ωβούρνειο σύστημα (Το ίδιο, σ. 163).

Υπό την επιρροή του «Πανοπτικού» ιδρύεται στην Πενσυλβανία σωφρονιστήριο με βασική στόχευση την απομόνωση των κρατουμένων⁵ (Eriksson, 1976, σ. 47). Στο νέο αυτό σύστημα που ονομάζεται απομονωτικό η πενσυλβανικό (από την αντίστοιχη Πολιτεία) όλες οι δραστηριότητες, που περιλαμβάνουν ύπνο, φαγητό, μελέτη της βίβλου και εργασία, διεξάγονται ατομικά στο κελί του κάθε κρατούμενου (Χαΐδου, 2002, σ. 40). Για να αποφεύγεται η επικοινωνία, μεταξύ των κρατουμένων, ο χώρος εκκλησιασμού περιλαμβάνει θέσεις που μοιάζουν με ξύλινα κιβώτια και ακόμη και στον προαυλισμό οι κρατούμενοι φορούν μάσκες (Το ίδιο). Οι θρησκευτικές ενασχολήσεις κατέχουν πρωτεύοντα ρόλο, πράγμα που αναδεικνύει τη συμβολή της Δυτικής εκκλησίας στην εξάπλωση της φυλακής, αφού μέσα από την απομόνωση πολλά άτομα μυήθηκαν στον χριστιανισμό (Το ίδιο).

Οι σωφρονιστικές μεταρρυθμίσεις στην Αμερική δεν περνούν απαρατήρητες στην Ευρώπη. Η Γαλλία είναι η πρώτη χώρα που στέλνει αντιπροσώπους στις ΗΠΑ προκειμένου να αποτυπώσουν την κατάσταση, ενώ ακολουθεί η Αγγλία με το Βρετανό αξιωματούχο Crawford και η Γερμανία που αναθέτει στον Heinrich την πραγματοποίηση συγκριτικής μελέτης (Eriksson, 1976, σ. 72-73). Οι θέσεις υπέρ του απομονωτικού-πενσυλβανικού συστήματος επικρατούν στην Ευρώπη και το 1825 ιδρύεται το πρώτο σωφρονιστήριο (pénitencier) στη Γενεύη (Το ίδιο, σ. 73-74). Στα ίδια πρότυπα της εντατικοποιημένης απομόνωσης ιδρύεται ένα χρόνο αργότερα η φυλακή της Λωζάνης και το 1842 η φυλακή Pentonville στην Βρετανία (Το ίδιο). Η ίδρυση της Pentonville αποτελεί κατά τον Pratt (2002, σ. 35) ένα σημαντικό βήμα προς τον εκπολιτισμό των φυλακών. Η πρόσοψη του κτιρίου ξεφεύγει από το εντυπωσιακό gothic στυλ της εποχής που περιέβαλε το έγκλημα και τους εγκληματίες με μια ασυνήθιστη σπουδαιότητα, ως κάτι ξεχωριστό που προκαλεί τρόμο και απορία στους θεατές (Το ίδιο, σ. 40-41). Τα γύψινα φίδια που κοσμούσαν τις παλαιού τύπου φυλακές και οι αλυσίδες αντικαθίστανται από το ρολόι της φυλακής (Το ίδιο, σ. 44). Το ρολόι συμβολίζει τα νέα δεδομένα της ποινής που εκτίεται μέσα στην τάξη και

⁵ Από την έναρξη της λειτουργίας του το Δυτικό σωφρονιστήριο της Πενσυλβανίας αποδεικνύεται ακατάλληλο σε σχέση με τη βασική του σωφρονιστική στόχευση που είναι η απομόνωση των κρατουμένων, καθώς σύντομα βρίσκουν τρόπους να επικοινωνούν μεταξύ τους μέσω τοίχων και σωλήνων. Σύντομα αποφασίζεται ότι το οίκημα πρέπει να ξαναχτιστεί βλ. T. Eriksson, 1976, ό.π. σ. 48

την κανονικότητα της φυλακής και συνιστά για τον κατάδικο απώλεια χρόνου (Το ίδιο).

Το απομονωτικό σύστημα υιοθετείται και από άλλες χώρες και επικρατεί στην Ευρώπη προβάλλοντας την εξής επιχειρηματολογία (Αλεξιάδης, 2001, σ. 32): (α) με την απομόνωση αποφεύγεται η εξαχρείωση που προκαλεί η αναγκαστική επαφή των κρατούμενων μεταξύ τους, (β) η ποινή ως «κακό» και «πόνος» καθίσταται βαρύτερη για τον κρατούμενο, (γ) η απομόνωση οδηγεί σε αυτοπαρατήρηση και αυτοέλεγχο, στοιχεία που θα φέρουν τον κατάδικο στο δρόμο του θεού, (ε) με το σύστημα αυτό εξασφαλίζεται η καλή λειτουργία της φυλακής και αποτρέπονται οι αποδράσεις. Ωστόσο, η εφαρμογή του ίδιου του συστήματος πολύ γρήγορα ανέδειξε τα τρωτά του σημεία. Τα τρία βασικότερα αντεπιχειρήματα για το απομονωτικό σύστημα αναφέρονται (Το ίδιο, σ. 33): (α) Στον παραλληλισμό της απομόνωσης στη φυλακή με την απομόνωση των μοναχών στα μοναστήρια, που χαρακτηρίζεται ως άτοπος αφού στην περίπτωση των μοναχών ο εγκλεισμός είναι εθελοντικός ενώ στις φυλακές είναι αναγκαστικός. (β) Στις ολέθριες συνέπειες της διαρκούς απομόνωσης στον ψυχισμό του κρατούμενου που μπορεί να οδηγήσουν μέχρι και στην αυτοκτονία. (γ) Στην αντίθεση της απομόνωσης με τον σκοπό της ποινής που είναι η κοινωνική επανένταξη και ευνότητα προϋποθέτει το χτίσιμο κοινωνικών δεξιοτήτων.

Τα μειονεκτήματα του απομονωτικού συστήματος σε συνδυασμό με τις ανάγκες για εργατικό δυναμικό, απόρροια της οικονομικής ανάπτυξης στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, οδήγησαν στην αντικατάσταση του από το μικτό ή ωβούρνειο σύστημα (Χάιδου, 2002 σ. 41). Το μικτό ή ωβούρνειο σύστημα συνδυάζει τα χαρακτηριστικά του απομονωτικού με το κοινοβιακό⁶ σύστημα και αντλεί την ονομασία του από την φυλακή της Ωβούρνης στη Νέα Υόρκη στην οποία πρωτοεφαρμόστηκε (Το ίδιο).

Σύμφωνα με τον αρχικό σχεδιασμό της φυλακής της Ωβούρνης, οι κρατούμενοι μοιράζονται σε τρεις ομάδες. Για τους βαριούς εγκληματίες προβλέπεται πλήρης απομόνωση χωρίς εργασία, για τη δεύτερη κατηγορία εγκληματιών απομόνωση τρεις φορές την εβδομάδα και για την τρίτη κατηγορία των νεαρών εγκληματιών, εργασία στα εργαστήρια έξι φορές την εβδομάδα (Eriksson, 1976, σ. 48). Οι συνθήκες κράτησης των βαριών εγκληματιών είναι απάνθρωπες

⁶ Στο κοινοβιακό σύστημα οι κρατούμενοι ζουν και εργάζονται σε κοινούς χώρους. Η ζωή και η εργασία τους οργανώνεται γύρω από τον άξονα της βελτίωσης των κρατουμένων. Πρόκειται για ένα οικονομικό σύστημα καθώς δεν απαιτεί την ανέγερση φυλακών με ξεχωριστούς θαλάμους. Βλ. Χάιδου, 2002, σ. 41

καθώς απαγορεύεται η απομάκρυνση από το κελί, παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει αποχωρητήριο (Το ίδιο, σ. 49). Μέσα στον πρώτο χρόνο πεθαίνουν πέντε κρατούμενοι και η ψυχική και σωματική κατάσταση των υπολοίπων διαταράσσεται σημαντικά, πράγμα που οδηγεί στην κατάργηση του συστήματος της απομόνωσης χωρίς εργασία (Το ίδιο).

Στις ευρύτερες εφαρμογές του το ωβούρνειο σύστημα ή αλλιώς σύστημα της σιωπής χαρακτηρίζεται από απόλυτη σιωπή και στρατιωτική πειθαρχία. Οι κατάδικοι εργάζονται μαζί την ημέρα και χωρίζονται σε ατομικά κελιά το βράδυ, περπατούν με το κεφάλι κατεβασμένο και με ειδικό βηματισμό όταν μετακινούνται ομαδικά, κατά τη σίτιση κάθονται με τέτοιο τρόπο ώστε να αποφεύγεται οποιαδήποτε επικοινωνία ακόμη και με νοήματα και τιμωρούνται με μαστίγωμα όταν παραβιάζουν τους κανόνες (Το ίδιο, σ. 49-50). Οι έγκλειστοι πρέπει, σύμφωνα με τους στόχους του συστήματος, να βιώνουν διαρκώς τις τιμωρητικές συνέπειες της φυλάκισης, ενώ χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της φυλακής Sing Sing, όπου ακόμη και η σίτιση πραγματοποιείται στο κελί με το σκεπτικό ότι είναι περισσότερο «καταθλιπτική» άρα και εξυπηρετεί καλύτερα τους σκοπούς αυτούς (Το ίδιο, σ. 56). Για τη διατήρηση της πειθαρχίας άλλα ιδρύματα επιλέγουν τις σωματικές τιμωρίες και άλλα όχι. Σε αντίθεση με το απομονωτικό σύστημα, η απομόνωση στο ωβούρνειο σύστημα αποτελεί ένα μέτρο συμμόρφωσης.

Τα πλεονεκτήματα του ωβούρνειου συστήματος που δομήθηκαν στη βάση των μειονεκτημάτων του απομονωτικού αναφέρονται (Αλεξιάδης, 2001, σ. 34): (α) στην αποφυγή των δυσμενών συνεπειών της διαρκούς απομόνωσης, (β) στην καλλιέργεια της συνήθειας στην εργασία με άλλους και (γ) στην ενίσχυση της βούλησης και της προσωπικότητας μέσα από την πειθαρχηση. Τα πλεονεκτήματα αυτά και οι προαναφερθείσες ανάγκες για εξεύρεση ανθρώπινου δυναμικού οδηγούν στην υπερίσχυση του μικτού συστήματος στην Αμερική, σε αντίθεση με την Ευρώπη που επικρατεί το απομονωτικό σύστημα, πράγμα που διακηρύσσεται με μεγάλη πλειοψηφία στο Διεθνές Σωφρονιστικό Συνέδριο του 1946 (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 168).

Παρά το γεγονός ότι το μικτό σύστημα προκρίνεται ως λιγότερο επιβλαβές για την υγεία των κρατουμένων, η εφαρμογή της σιωπής συνιστά σοβαρό κίνδυνο για την ψυχική τους ισορροπία (Χάιδου, 2002, σ. 42). Έτσι, σταδιακά προκύπτει η ανάγκη για σύνθεση των δυο μοντέλων και στη Μ. Βρετανία εφαρμόζεται το προοδευτικό ή ιρλανδικό σύστημα (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 168). Σύμφωνα με το

σκεπτικό του Macnochie, εμπνευστή του προοδευτικού συστήματος, ο εγκληματίας «πρέπει να τιμωρείται για το παρελθόν και να εκπαιδεύεται για το μέλλον» (Eriksson, 1976, σ. 83-84), και τα βασικά σημεία που πρέπει να διέπουν το σωφρονιστικό σύστημα είναι τα εξής: (α) Σκοποί της ποινής πρέπει να είναι η ενίσχυση του χαρακτήρα και η ενδυνάμωση του αυτοελέγχου. (β) Ωστόσο, εφόσον δεν μπορεί εκ των προτέρων να προσδιοριστεί το χρονικό διάστημα που απαιτείται για να φτάσει ο κρατούμενος στο επιθυμητό επίπεδο, η καταδίκη πρέπει εξ αρχής να είναι αόριστη και να ολοκληρώνεται με το πέρας μιας σειράς από στάδια. (γ) Η έκβαση από το ένα στάδιο στο άλλο πραγματοποιείται όταν ο κατάδικος έχει εξασφαλίσει έναν αριθμό πόντων (marks) που αποτελούν την ποσοτικοποιημένη αξιολόγηση της προόδου του, ενώ κάθε στάδιο είναι φτιαγμένο με τέτοιο τρόπο ώστε να εκπαιδεύει ή αλλιώς να «ηθικοποιεί» τον κατάδικο. Για παράδειγμα, στο πρώτο στάδιο ο έγκλειστος μυείται στην ηθική και τη θρησκεία, στο επόμενο εκπαιδεύεται στις καλές συνήθειες και στην ανάκτηση του αυτοελέγχου, ενώ στη συνέχεια του επιτρέπεται η εργασία ανάμεσα σε συγκρατούμενους.

Ο Macnochie είχε τη δυνατότητα να δοκιμάσει το σύστημα του στο αυστραλιανό νησί Norfolk με το διορισμό του στη θέση του επόπτη της φυλακής. Η μέχρι τότε κατάσταση στη φυλακή του νησιού είναι άθλια, ενώ το προσωπικό και οι κάτοικοι του νησιού δέχονται συχνά επιθέσεις από του βαρυποινίτες (Το ίδιο). Εκτός από το σύστημα των σταδίων, ο Macnochie προσπαθεί να δημιουργήσει σχέσεις εμπιστοσύνης με τους έγκλειστους, ακούει ο ίδιος τα παράπονά τους, περιορίζει τις σωματικές ποινές, ξηλώνει τις αγχόνες, δημιουργεί μπάντα, σχολεία, εκκλησίες, κήπους, επιτρέπει το κάπνισμα και τις ταφόπλακες στους τάφους των κρατούμενων (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 173). Παρά τα θετικά αποτελέσματα, ο Macnochie δέχεται πόλεμο από το υπάρχον κατεστημένο και οι προσπάθειες του αξιολογούνται ως δαπανηρές (Το ίδιο). Με την επιστροφή του στην Αγγλία η κατάσταση στο νησί επιστρέφει στην προγενέστερη ανομία.

Τις απόψεις του Macnochie μοιράζεται ο Crofton, που το 1854 αναλαμβάνει τη διεύθυνση της διαχείρισης των φυλακών της Ιρλανδίας (Eriksson, 1976, σ. 91). Παρόμοια με τον Macnochie, εφαρμόζει το σύστημα των σταδίων το οποίο και τελειοποιεί. Η λήψη πόντων βασίζεται στην πρόθεση και όχι στη δεξιότητα όπως στην προηγούμενη εφαρμογή του συστήματος, ενώ η πρωτότυπη συμβολή του Crofton συνίσταται στην εισαγωγή ενός ενδιάμεσου σταδίου (intermediate stage) που συνεπάγεται τη μεταφορά του κρατούμενου σε ένα ανοιχτό ίδρυμα (Το ίδιο, σ. 93-

94). Αναγνωρίζοντας τη σημασία της εργασίας μετά τη φυλακή στην πρόληψη της υποτροπής, οι συντελεστές του προγράμματος εγκαινιάζουν ένα στάδιο μετα-παρακολούθησης (After –care) μέσα από το οποίο προσεγγίζουν εργοδότες προσπαθώντας να τους πείσουν να προσλάβουν καταδίκους (Το ίδιο, σ. 95-96).

Η αξιολόγηση της προόδου του κρατούμενου ως διαδικασία συνάντησε σημαντικές δυσχέρειες στην εφαρμογή της με αποτέλεσμα να καθίσταται μάλλον ανέφικτη η αντικειμενική διεκπεραίωση της για εκατοντάδες κρατούμενους σε δεδομένα χρονικά περιθώρια (Αλεξιάδης, 2001, σ. 34). Οι δυσχέρειες στην αξιολόγηση της πορείας του κρατούμενου, δεδομένης της κεντρικής της σημασίας στην εξέλιξη του στα επόμενα στάδια, αποτέλεσε και ένα από τα σημαντικότερα μειονεκτήματα του συστήματος.

Τα σωφρονιστικά συστήματα της εποχής αντανakλούσαν την ιδέα ότι η εκτέλεση της ποινής πρέπει να γίνεται κατά συγκεκριμένο τρόπο και να προσαρμόζεται αδιακρίτως σε όλους τους κρατούμενους (Το ίδιο, σ. 37). Η αδιαφοροποίητη αυτή στάση απέναντι στους κρατούμενους αναδεικνύει την έμφαση που δίνεται στην εγκληματική πράξη έναντι του εγκληματία. Η κρίση για τη φύση της κάθε συμπεριφοράς, που είναι αποτέλεσμα της ελεύθερης βούλησης του ανθρώπου, πρέπει να γίνεται κατά τον Bentham βάσει των συνεπειών που επιφέρει η ίδια η συμπεριφορά (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 101). Παράγοντες που μπορεί να επέδρασαν στην τέλεση της εγκληματικής πράξης όπως η ιδιαιτερότητα της προσωπικότητας του δράστη, ή τα κίνητρα δεν λαμβάνονται υπόψη καθώς αντιτίθενται στην αρχή της ισότητας που προστάζει την ίση μεταχείριση απέναντι στο νόμο (Δασκαλάκης, σ. 8). Οι θέσεις αυτές αντανakλούν την προσπάθεια απαλλαγής από τις αυθαιρεσίες του προγενέστερου καθεστώτος με την καθιέρωση ενός ορθολογικού ποινικού συστήματος, το οποίο ωστόσο στην αρχική του εφαρμογή οδήγησε σε ακρότητες, αφαιρώντας από τους δικαστές την όποια δυνατότητα ελεύθερης εκτίμησης (Ζαραφώνιου, 2011, σ. 117).

Αντικείμενο κριτικής έγιναν επίσης συνολικά οι αντιλήψεις της κλασικής και της νεοκλασικής σχολής που, πέρα από την ελευθερία της βούλησης, από εγκληματολογική σκοπιά αναδεικνύουν ότι (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 121): (α) Το έγκλημα προσεγγίζεται ως παράβαση του ποινικού νόμου και όχι ως φαινόμενο ζωής του δράστη ή της κοινωνίας. (β) Ο εγκληματίας θεωρείται συνήθης, κανονικός άνθρωπος και δεν δίνεται σημασία στα κίνητρα ή στους παράγοντες που ωθούν στην πράξη. (γ) Η ευθύνη για την εγκληματική πράξη υπολογίζεται σύμφωνα με την

βαρύτητα του εγκλήματος, ενώ η προσωπικότητα του δράστη βρίσκεται στο περιθώριο. (δ) Στην ποινή ο δράστης δεν έχει θέση. Μέσω της διαπαιδαγώγησης, η ποινή στοχεύει στην αποτροπή του κοινωνικού συνόλου από το έγκλημα.

Η κριτική οδήγησε στην υποστήριξη νέων θέσεων που έθεσαν σε άλλες βάσεις το εγκληματικό πρόβλημα.

3. Ποινές και μέτρα ασφάλειας, ο δράστης στο επίκεντρο

Ιταλική σχολή: Μέτρα άμυνας.

Το 19^ο αιώνα συντελείται μια σειρά αλλαγών, ιδίως με την διάδοση και επικράτηση των φυσικών επιστημών, που διαφοροποιούν σημαντικά τον τρόπο θεώρησης του εγκλήματος και κατά συνέπεια την επίσημη κοινωνική αντίδραση απέναντι σε αυτό. Επηρεασμένη από το πνεύμα της εποχής γεννιέται η αντίληψη ότι εφόσον όλα τα φαινόμενα διέπονται από νόμους το ίδιο θα συμβαίνει και με το έγκλημα (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 224). Μέσα από αυτή τη συλλογιστική αναδύεται μια πολλά υποσχόμενη για την εποχή νέα δυνατότητα καταπολέμησής του εγκλήματος που θα βασίζεται στη διάγνωση των ειδικών κανόνων που το διέπουν (Το ίδιο). Έτσι, η θετική μέθοδος εφαρμόζεται και στη μελέτη των ανθρώπων και των κοινωνιών και κάνει την εμφάνιση της η Ιταλική Θετική Σχολή από την οποία γεννιέται η επιστήμη της εγκληματολογίας (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 101,195). Οι εκπρόσωποι της Ιταλικής Θετικής Σχολής επικρίνουν την κλασική σχολή για τις αφηρημένες μεθόδους που χρησιμοποιεί. Απορρίπτουν την έννοια της ατομικής ευθύνης που αποτελεί τη βάση για την επιβολή της ποινής στην κλασική σχολή και προτείνουν την αντικατάστασή των ποινών με μέτρα που αποσκοπούν στην άμυνα της κοινωνίας. Στην ιταλική θετική σχολή οφείλεται η καθιέρωση των μέτρων ασφαλείας (Κουράκης, 2008, σ. 9).

Σύμφωνα με τις αρχικές απόψεις του Lombroso, οι οποίες φέρουν έντονη την επιρροή του εξελικτισμού των ειδών του Δαρβίνου, ο εγκληματίας είναι ένας υπάνθρωπος που δεν έχει εξελιχθεί μέχρι το σημείο των κανονικών ανθρώπων, άρα είναι αδύνατο να προσαρμοστεί στο βαθμό που προσαρμόζονται οι υπόλοιποι «φυσιολογικοί» άνθρωποι (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 195). Στη συνέχεια της πορείας του, υπό την επίδραση των αντιδράσεων- κριτικών, συμπληρώνει την ανάλυση του και με άλλες κατηγορίες εγκληματιών, τους από πάθους, τους παράφρονες και τους περιστασιακούς (ψευδοεγκληματίες, εγκληματοειδείς, από συνήθεια), ορίζοντας για

την κάθε μια ένα βαθμό επικινδυνότητας απέναντι στην κοινωνία συμπληρούμενο από τις δυνατότητες ή μη βελτίωσης (Το ίδιο, σ. 195, σ. 210).

Για τον Ferrì, οι ποινές της κλασικής σχολής έχουν αποτύχει στους σκοπούς τους, καθώς η κλασική σχολή μέσω μιας *a priori* σκοπιάς, *«θεωρεί την ποινή ως συνέπεια ενός αφηρημένου συλλογισμού»* (αναφέρεται στον τρόπο θεώρησης του εγκλήματος από την κλασική σχολή ως το αφηρημένο γράμμα του νόμου) *«και όχι της θετικής μελέτης των πραγμάτων»* (Το ίδιο, σ. 264-265). Συνεπώς, πρέπει να εφαρμοστούν νέες κυρώσεις, οι οποίες θα αποτελούν συνάρτηση της φύσης των εγκληματιών που μπορεί να ανακαλυφθεί με τη χρήση θετικών μεθοδολογικών εργαλείων (Το ίδιο, σ. 266-267).

Για τον Garofalo, το έγκλημα δεν είναι πράξη ελεύθερης βούλησης, αλλά *«σκληρωμένης θέλησης, λογικής ή ενστίκτων»* (Το ίδιο, σ. 284). Εκείνο που έχει ιδιαίτερη σημασία στον καθορισμό της ποινής δεν είναι η πράξη αλλά ο βαθμός εγκληματικής ικανότητας (επικινδυνότητας) που παρουσιάζει ο εγκληματίας και κατά συνέπεια ο κίνδυνος για την κοινωνία (Το ίδιο, σ. 295-296). Όσον αφορά στην αναλογία πράξης ποινής *«..αντί να μετρήσουμε την ποσότητα του κακού που πρέπει να επιβληθεί στον εγκληματία, θα δοκιμάσουμε να προσδιορίσουμε το είδος της τροχοπέδης που αρμόζει στην ιδιαιτερότητα της φύσης του»* (Το ίδιο, σ. 295). *«Σκοπός δεν είναι η καθιέρωση της ποσότητας του πόνου (...), είναι να υποδείξουμε το κατάλληλο για την περίπτωση κατασταλακτικό μέσο, δηλαδή, το εμπόδιο που μπορεί να απομακρύνει τον κίνδυνο»* (Το ίδιο, σ. 296).

Υπό την επιρροή των νέων εξελίξεων μετατοπίζεται το κέντρο του προβληματισμού από την πράξη, που ήταν στον πυρήνα της συζήτησης της προηγούμενης περιόδου, στον δράστη που προβάλλεται ως ο βασικός συντελεστής της εγκληματικής πράξης (Το ίδιο, σ. 208).

Κάτω από το θετικιστικό πρίσμα της ιταλικής σχολής ο δράστης δεν είναι υπεύθυνος για τις πράξεις του, αλλά αυτές είναι αποτέλεσμα της επίδρασης μιας σειράς παραγόντων στη βάση των οποίων δομείται μια επικίνδυνη προσωπικότητα (Δασκαλάκης, 1985, σ. 9). Εφόσον δεν υφίσταται η ατομική ευθύνη, η ποινή δεν μπορεί να έχει χαρακτήρα ηθικής αποδοκιμασίας, αλλά κοινωνικής προστασίας και τα μέτρα που λαμβάνονται θα πρέπει να στοχεύουν στην εξουδετέρωση της ικανότητας του εγκληματία να εγκληματήσει (Το ίδιο, σ. 9-10). Επομένως στη θέση της ατομικής ευθύνης τοποθετείται η κοινωνική ευθύνη, σύμφωνα με την οποία ο

εγκληματίας υποχρεούται να υφίσταται τα μέτρα αυτά απλώς και μόνο επειδή είναι μέλος της κοινωνίας (Κουράκης, 2008, σ. 7).

Διαπιστώνεται λοιπόν εδώ μια μετάβαση από την ανταπόδοση ως σκοπού της ποινής στην προστασία της κοινωνίας με τη λήψη απαραίτητων μέτρων. Η εξουδετέρωση της επικινδυνότητας επιτυγχάνεται είτε μέσω της φυσικής εξαφάνισης (θάνατος ή ισόβια κάθειρξη) των ανεπίδεκτων βελτίωσης, είτε μέσα από τον εκφοβισμό ή την «αναμόρφωση» για τους υπόλοιπους (Δασκαλάκης, 1973, σ. 17). Οι θέσεις της ιταλικής σχολής οδήγησαν σε μια σειρά μέτρων, όπως η γαλλική εξορία το 1885, η διάθεση των περιπλανώμενων αλητών στην Κυβέρνηση από το βελγικό νόμο του 1891 και η αγγλική prevention detection act του 1908 (Ancel, 1981/1995, σ. 440).

Στη σωφρονιστική πρακτική την ίδια περίοδο εφαρμόζονται οι πρώτες προσπάθειες εφαρμογής «αναμορφωτικών» παρεμβάσεων. Ο Brockway, Διευθυντής της φυλακής της πόλης Elmira στην Πολιτεία της Νέας Υόρκης, εγκαινιάζει την έναρξη του αναμορφωτικού συστήματος, οι αρχές του οποίου διαμορφώνονται από τον ίδιο ως εξής (Eriksson, 1976, σ. 98-99): (α) Βασική επιδίωξη του συστήματος πρέπει να είναι η ασφάλεια της κοινωνίας και όχι η τιμωρία του δράστη. (β) Οι αιτίες του εγκλήματος εντοπίζονται πρωταρχικά στον ίδιο τον εγκληματία. (γ) Οι παρεμβάσεις που στοχεύουν στην αλλαγή του εγκληματία πρέπει να είναι πρακτικής φύσεως και να κινούνται γύρω από τον άξονα της καθημερινότητας. Κατόπιν τούτου, το αναμορφωτήριο πρέπει να διαθέτει χώρους (για παράδειγμα εστιατόριο, βιβλιοθήκη, αναγνωστήρια, εργαστήρια) που να προάγουν και να διευκολύνουν την εξάσκηση σε δραστηριότητες της καθημερινότητας. (δ) Ο χρόνος εκτέλεσης των ποινών δεν πρέπει να είναι εκ των προτέρων καθορισμένος. Οι κρατούμενοι θα πρέπει να τελούν υπό την κηδεμονία της πολιτείας μέχρι να αποφασιστεί η ασφαλής επιστροφή τους στην κοινωνία. (ε) Οι φυλακισμένοι πρέπει να κατηγοριοποιούνται με κριτήριο τον χαρακτήρα και όχι τη διαγωγή τους.

Όπως αναφέρει ο Eriksson (1976, σ. 106), ο Brockway προφανώς επηρεασμένος από τις αντιλήψεις του Lombroso για τον «γεννημένο εγκληματία», θεωρούσε ότι δεν ήταν όλοι οι έγκλειστοι σε θέση να ανταποκριθούν στις προσδοκίες του συστήματος. Παράλληλα το σύστημα της Elmira δέχτηκε αρκετές κριτικές από πολλές και αντιτιθέμενες πλευρές, τόσο αναφορικά με την υποβάθμιση της εκφοβιστικής λειτουργίας της ποινής όσο και σε σχέση με την εμμονή του συστήματος σε μια «τυραννική» πειθαρχία (Το ίδιο, σ. 104). Συμπληρωματικά, τα εντυπωσιακά αποτελέσματα στην πρόληψη της υποτροπής που παρουσιάστηκαν κατά

τη λειτουργία του αναμορφωτηρίου (80% των εγκλείστων δεν ξαναγύρισε στο ίδρυμα), δεν ήταν αληθή αλλά απόρροια της εσφαλμένης μέτρησης του φαινομένου, όπως κατέδειξαν σε μεταγενέστερη φάση οι ερευνητές Sheldon και Eleanor Glueck (Το ίδιο, σ. 101).

Οι θέσεις της ιταλικής σχολής, ειδικά της θεωρίας του Lombroso, δέχονται έντονη κριτική από την πλευρά της ανθρωπολογίας, της ψυχολογίας, τη γαλλική σχολή και τους νομικούς που ασπάζονται τη διδασκαλία της κλασικής σχολής (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 196-208). Οι κριτικές εκτείνονται από την επισήμανση σημαντικών μεθοδολογικών προβλημάτων που καθιστούν τη θεωρία επιστημονικά απαράδεκτη, την ανάδειξη της προνομιακής θέσης του κοινωνικού περιβάλλοντος έναντι των υποστηριζόμενων από τον Lombroso προδιαθεσικών παραγόντων, αλλά και του ρόλου της κοινωνικής αντίδρασης στο εγκληματικό ζήτημα, μέχρι και την αμφισβήτηση της υποστηριζόμενης από την ιταλική σχολή απουσίας ηθικής άρα και ποινικής ευθύνης (Το ίδιο).

Η εμφάνιση της επιστήμης της εγκληματολογίας με τον τρόπο που συστάθηκε από τις ανωτέρω κριτικές, οδήγησε την Ποινική Επιστήμη, που μέχρι τότε είχε στραμμένη την προσοχή της αποκλειστικά στην εγκληματική πράξη, στον βασικό πρωταγωνιστή του εγκλήματος, τον δράστη (Φαρσεδάκης, 1991, σ. 246).

Μέση Σχολή: Ποινές και μέτρα ασφάλειας.

Στα τέλη του 19ου αιώνα, κάνει την εμφάνιση της η μέση σχολή με σκοπό το συγκερασμό των αντιθέσεων της ιταλικής θετικής σχολής και της γαλλικής σχολής του κοινωνικού περιβάλλοντος, αλλά και της κλασικής σχολής (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 208). Ιδρυτές της σχολής είναι ο γερμανός von Liszt, ο βέλγος Prins, ο ολλανδός van Hamel και ο γάλλος Garraud (Το ίδιο). Σύμφωνα με τις απόψεις του von Liszt, «*το έγκλημα είναι προϊόν των ατομικών παραγόντων και των κοινωνικών παραγόντων που δρουν τη στιγμή της τέλεσής του*» (Το ίδιο). Ο von Liszt υιοθετεί την έννοια του καταλογισμού, ωστόσο θεωρεί ότι η ποινική επιστήμη πρέπει να λαμβάνει υπόψη τους ανωτέρω παράγοντες, όπως επισημαίνονται από τα πορίσματα των ανθρωπολογικών και κοινωνιολογικών ερευνών (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 233). Κάτω από αυτό το σκεπτικό, οι προτάσεις της σχολής χαρακτηρίζονται από εκλεκτικισμό που εκδηλώνεται τόσο μέσα από το πεδίο του καταλογισμού όσο και μέσα από το πεδίο της κύρωσης (Δασκαλάκης, 1973, σ. 18). Προτείνεται δηλαδή από

το von Liszt ένα διπολικό σύστημα κυρώσεων στο οποίο θα συνυπάρχουν οι ποινές και τα μέτρα άμυνας που η μέση σχολή μετονομάζει σε μέτρα ασφάλειας (Το ίδιο, σ. 19-20). Παράδειγμα αποτελεί ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας όπου για την επιμέτρηση των ποινών χρησιμοποιούνται ως κριτήρια η βαρύτητα του εγκλήματος και η προσωπικότητα του εγκληματία (Φαρσεδάκης, 2005, σ. 65).

Οι ποινές προσδιορίζονται ως προς τη διάρκειά τους από το νόμο και την ενοχή του δράστη, ενώ τα μέτρα ασφάλειας είναι αόριστα ως προς τη χρονική διάρκεια και επιβάλλονται σε όσους εμφανίζουν επικινδυνότητα (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 233). Τα μέτρα ασφάλειας θα πρέπει να αναπληρώνουν την ποινή στην περίπτωση επικινδυνότητας ενώ μπορούν να την συμπληρώσουν στις λοιπές περιπτώσεις (Κουράκης, 2008, σ. 8). Ο καταλογισμός δεν θεμελιώνεται στην ελευθερία της βούλησης του δράστη, που απορρίπτεται ως μεταφυσικό ζήτημα άρα και δεν έχει θέση στο ποινικό δίκαιο, αλλά στην ομαλότητα της προσωπικότητας του δράστη κατά τη στιγμή τέλεσης της πράξης (Δασκαλάκης, 1973, σ. 20; Δασκαλάκης, 1985, σ. 11). Αν κατά τη στιγμή της τέλεσης ο δράστης είναι ψυχικά υγιής και δεν τελεί κάτω από συνθήκες διατάραξης της συνείδησης, δεν θίγεται η δυνατότητα του να συμμορφωθεί προς το δίκαιο, άρα θεωρείται υπεύθυνος για το έγκλημα που διαπράττει το οποίο και του καταλογίζεται (Δασκαλάκης, 1985, σ. 11).

Από τη σύνθεση των αρχών της κλασικής σχολής με την ιταλική θετική σχολή προκύπτουν και οι σκοποί της ποινής κατά τη μέση σχολή που αναφέρονται στη γενική και την ειδική πρόληψη (Δασκαλάκης, 1973, σ. 20).

4. Άνοδος του ποινικο-προνοιακού μοντέλου, στο επίκεντρο η μεταχείριση του δράστη

Μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο επικρατεί η τάση για ανθρωπιστική και εξατομικευμένη μεταχείριση των εγκληματιών, και η αναμόρφωση διαμορφώνεται ως βασική σκοπιμότητα της ποινής (Ζαραφονίτου, 2011, σ. 117). Προς το γεγονός αυτό συνέβαλαν η ανάδειξη της ανθρώπινης αξίας μέσα από τις διακηρύξεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου και οι συνακόλουθες δράσεις του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς και το κίνημα της νέας κοινωνικής άμυνας.

Σχολή Νέας Κοινωνικής Άμυνας.

Εμφορούμενη από το ανθρωπιστικό κλίμα της εποχής και αντιδρώντας παράλληλα στο παραδοσιακό «ανταποδοτικό» σύστημα, η σχολή της νέας κοινωνικής άμυνας προσανατολίστηκε στη μεταχείριση του εγκληματία θέτοντας στο επίκεντρο την επιστημονική μελέτη της προσωπικότητας του ιδίου του εγκληματία και την αναπόσπαστη γενική αναδιοργάνωση των υπαρχόντων ποινικών κυρώσεων (Ancel, 1981/1995, σ. 412). Η έννοια της μεταχείρισης πλούσια σε «ανθρώπινο περιεχόμενο και κοινωνική δικαιοσύνη» αποτελεί ένα σωφρονιστικό προσανατολισμό που στόχο έχει να δώσει στο άτομο τη δυνατότητα να ξαναγυρίσει στην κοινωνία, αντίθετα από το τιμωρητικό σύστημα που επιβάλλει στον δράστη ένα άλγος θεωρώντας ότι με την απομόνωση τον καθιστά ικανό για κοινωνική ζωή (Το ίδιο, σ. 503). Η έμφαση στην προσωπικότητα του δράστη, αν και προσεγγίζει το θετικισμό, ξεφεύγει από την βιολογική προσέγγιση του Lombroso και την «κοινωνιολογική μοιρολατρεία» του Ferri, καθώς προσπαθεί να συλλάβει τον άνθρωπο σαν μέλος της κοινωνίας, διαμορφούμενο από τις επιδράσεις και τις «διαστροφές» που δέχεται από το περιβάλλον του· πέρα δε από τις βιοψυχοκοινωνικές παραμέτρους, αναγνωρίζει τον άνθρωπο ως «υποκείμενο δικαίου» και όχι αντικείμενο επιστημονικής μελέτης όπως στην περίπτωση των θετικιστών (Το ίδιο, σ. 412-413). Η προάσπιση της ατομικής ελευθερίας και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου είναι στη βάση της σχολής της κοινωνικής άμυνας, που χαρακτηρίζεται ως νέα για να διακριθεί από την «κοινωνική άμυνα» των θετικιστών, που προσέγγιζε τον εγκληματία υπό το πρίσμα της επικινδυνότητας και της ακόλουθης προστασίας του κοινωνικού συνόλου από αυτόν (Δασκαλάκης, 1985, σ. 12).

Στην κλασική αντιπαράθεση ντετερμινισμός- ελευθερία της βούλησης, η θεωρία της νέας κοινωνικής άμυνας προτάσσει την έννοια της ευθύνης. Η «ευθύνη εμφανίζεται ως συνείδηση, ή καλύτερα, σαν η συνειδητοποίηση εκ μέρους του ατόμου της προσωπικότητάς του, όπως αυτή επιβεβαιώνεται στην πράξη του» (Ancel, 1981/1995, σ. 485). Πρόκειται για μια ψυχο-κοινωνική πραγματικότητα που ενέχει τόσο το συλλογικό όσο και το ατομικό αίσθημα ευθύνης και μπορεί να χρησιμοποιηθεί επωφελώς ως τρόπος επανένταξης (Το ίδιο, σ. 485, σ. 492). Μέσω της κύρωσης που δομείται στη βάση της ατομικότητας του υποκειμένου και έχει ως σκοπό τη συνειδητοποίηση των κοινωνικών αξιών και των κοινωνικών απαιτήσεων,

μπορεί να επιτευχθεί η λεγόμενη διαπαιδαγώγηση («ενεργοποίηση») της ευθύνης, που στην περίπτωση του δράστη χαρακτηρίζεται ως αβέβαιη και φθαρμένη (Το ίδιο, 496-498). Απώτερος σκοπό είναι η επανακοινωνικοποίηση του δράστη. Με τον όρο κύρωση νοούνται τόσο τα μέτρα ασφάλειας όσο και οι ποινές, διαχωρισμός που κατά τη θεωρία της σχολής πρέπει να εγκαταλειφθεί προκειμένου να επιτευχθεί «η κοινωνικά προσανατολισμένη και επιστημονικά εξατομικευμένη ελεύθερη χρησιμοποίησή τους» (σ. 449), άλλωστε σημασία έχει το περιεχόμενο της κύρωσης και όχι η, σε κάθε περίπτωση, διατύπωση (Ancel, 1981/1995).

Σε γενικές γραμμές, η σχολή της νέας κοινωνικής άμυνας φαίνεται να προσεγγίζει το έγκλημα ως απόρροια μιας ιδιότυπης προσωπικότητας, που έχει διαμορφωθεί από τις αρνητικές αλληλεπιδράσεις με το περιβάλλον, με αποτέλεσμα να ατονήσει η συνείδηση των κοινωνικών αξιών και των κοινωνικών απαιτήσεων. Μέσω της ατομικής μεταχείρισης που εφαρμόζεται με την κύρωση και σκοπεύει ουσιαστικά στην αναμόρφωση της προσωπικότητας του εγκληματία μπορεί να καταστεί εφικτή η επανακοινωνικοποίηση του, δηλαδή μια διαδικασία εξαρχής κοινωνικοποίησης (Δασκαλάκης, 1985, σ. 34).

Στο επίπεδο της σωφρονιστικής, το ιδεώδες της ατομικής μεταχείρισης και αναμόρφωσης του εγκληματία αντανάκλα τη λεγόμενη ωφελμιστική κατεύθυνση. Όπως φανερώνεται και από την ονομασία, τα συστήματα και οι μέθοδοι εκτέλεσης των ποινικών κυρώσεων που εντάσσονται στην κατεύθυνση αυτή αποσκοπούν σε κάποιο όφελος, το οποίο περιγράφεται μέσα από δυο βασικές αρχές (Αλεξιάδης, 1997, 2001, σ. 81-82) : (α) η εκτέλεση των ποινών πρέπει να στοχεύει στη βελτίωση της προσωπικότητας και στην κοινωνική επανένταξη των κρατούμενων, και (β) η Πολιτεία είναι υπεύθυνη για την επίτευξη των ανωτέρω στόχων. Οι θέσεις αυτές έχουν περαστεί σε διεθνή κείμενα όπως η παρ. 3 του άρθρ. 10 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα του ΟΗΕ (1966), ενώ η ίδια νοοτροπία υιοθετήθηκε από παλιά σωφρονιστικά νομοθετήματα όπως ο σωφρονιστικός κώδικας του 1967, όπου σύμφωνα με το άρθρ. 1 «Σκοπός της εκτελέσεως: Η εκτελέσεις των ποινών και ασφαλιστικών μέτρων αποσκοπεί κυρίως εις την κοινωνικήν αναπροσαρμογήν των κρατουμένων διά της αγωγής και βελτιώσεως αυτών» (Το ίδιο, σ. 82). Από την ένταξη της αναμόρφωσης και της κοινωνικής αναπροσαρμογής στους σκοπούς εκτέλεσης της ποινής προκύπτουν τρία βασικά προβλήματα (Το ίδιο, σ. 82-84): (α) Σε επίπεδο σκοπού της ποινής, η αναμόρφωση συνεπάγεται μια δεύτερη ποινή παρέμβασης στην προσωπικότητα των κρατούμενων,

επιπλέον της στερητικής της ελευθερίας ποινής, που είναι αντίθετη με τα προβλεπόμενα από το Ελληνικό Σύνταγμα για τον σεβασμό και την προστασία της αξίας του ανθρώπου. (β) Η σκοπιμότητα εφαρμογής της αναμόρφωσης σε όλους τους κρατούμενους κρίνεται αμφίβολη, ειδικά στις περιπτώσεις των υποδίκων. (γ) Το περιεχόμενο της διαδικασίας της αναμόρφωσης γεννά διάφορα ζητήματα, καθώς εφόσον πρόκειται για εξατομικευμένη παρέμβαση θα πρέπει να τροποποιείται σύμφωνα με τη φύση του εγκλήματος.

5. Κατάρρευση του ποινικο-προνοιακού μοντέλου, αυτηροποίηση των ποινών

Η αναμόρφωση (rehabilitation) αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία διαμορφώθηκε το θεραπευτικό, ποινικο-προνοιακό πρότυπο της μεταπολεμικής περιόδου που λειτούργησε με στόχο το αμοιβαίο όφελος για τον δράστη και την κοινωνία, αφού από τη μια προωθούσε την επανένταξη του δράστη και από την άλλη την προστασία της κοινωνίας μέσω της πρόληψης της υποτροπής (Ζαραφονίτου 2011, σ. 117-118). Ωστόσο, από τις αρχές τις δεκαετίες του 1970 το θεραπευτικό πρότυπο δέχεται έντονη κριτική και ο σκοπός της αναμόρφωσης τίθεται υπό αμφισβήτηση (Ζαραφονίτου, 2004, σ. 220). Οι κριτικές επικεντρώνονται στην απροσδιοριστία των ποινών, τόσο σχετικά με τα περιθώρια που αφήνουν για δικαστικές αυθαιρεσίες όσο και σε σχέση με τον τελικό προσδιορισμό τους από την εκτίμηση της συμπεριφοράς του δράστη (Το ίδιο). Αλλά και η ίδια η πιθανότητα επανόρθωσης μέσα από την φυλάκιση και η συνακόλουθη πρόληψη της υποτροπής αμφισβητείται συστηματικά από μελέτες που έδειξαν ότι τα προγράμματα επανόρθωσης έχουν μικρή αποτελεσματικότητα (Το ίδιο, σ. 225). Τα ευρήματα των εγκληματολογικών ερευνών προκαλούν ένα κύμα απαισιοδοξίας αναφορικά με την πρόληψη της υποτροπής μέσω της μεταχείρισης (Eriksson, 1976, σ. 251). Η αποτυχία της αναμόρφωσης, όπως αναδείχτηκε από τις σχετικές έρευνες, και η κριτική που δέχτηκε συνολικά ο θεσμός λόγω των αυθαιρεσιών και των ανισοτήτων που δημιουργούσε, οδήγησε στην εγκατάλειψη του μοντέλου της μεταχείρισης του δράστη. Η αναμόρφωση αντικαταστάθηκε από ουδέτερα ποινολογικά πρότυπα που προτάσσουν την μετάπειση ή την αποτροπή μέσω της ποινής (Ζαραφονίτου, 2004, σ. 221).

Στο δικαϊκό πρότυπο το κριτήριο για την αντιμετώπιση του εγκληματία είναι η ιδιότητά του ως ανθρώπου, φορέα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία λειτουργούν

και ως το όριο για την εφαρμογή της ποινής (Κουράκης, 2008, σ. 9). Στο σωφρονιστικό επίπεδο η ποινή του περιορισμού της ελευθερίας *«θίγει μόνο την ελευθερία μετακίνησης στο χώρο και χρόνο»*, ενώ οποιαδήποτε παρέμβαση για το *«καλό του εγκληματία»* στο σώμα ή στην προσωπικότητα (ηθικοποίηση, κανονικοποίηση, ανάπλαση θρησκευτικών πεποιθήσεων) βρίσκεται εκτός περιεχομένου (Αλεξιάδης, 2001, σ. 84-86). Ευνόητα, εκτός περιεχομένου είναι και οποιαδήποτε συμπληρωματική ενέργεια για την τιμωρία του δράστη ή την ανταπόδοση του κακού με τη μετατροπή της φυλακής σε χώρο ψυχικής σωματικής, ταλαιπωρίας, πράγμα που γεννά προβληματισμούς δεδομένων των ολέθριων, σε κάποιες περιπτώσεις, συνεπειών του εγκλεισμού σε ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο, όπως η ισοπέδωση της προσωπικότητας, η δεσμοτηριοφιλία, η υπαγωγή στην υποπολιτισμική ομάδα της φυλακής (Αλεξιάδης, 2001, σ. 88-46; Χάιδου, 2002, 49-58).

Η κοινωνική επανένταξη και η ενεργοποίηση των θετικών πλευρών συνεχίζει να υφίσταται, όχι ωστόσο σε επίπεδο σκοπού της ποινής, αλλά τοποθετείται στο πλαίσιο της γενικότερης κοινωνικής πολιτικής της πολιτείας και συντελείται με άξονα τον σεβασμό της αξιοπρέπειας του δράστη (Αλεξιάδης, 2001, σ. 88-46). Υπό την επιρροή του ανθρωπιστικού πνεύματος και προκειμένου να αποτραπούν οι στιγματιστικές και οι προαναφερθείσες συνέπειες της φυλάκισης, εισάγονται εξωιδρυματικές κυρώσεις, όπως ο θεσμός παροχής κοινωφελούς εργασίας κατά μετατροπή ποινών κατά της ελευθερίας και ο θεσμός αναστολής εκτέλεσης της ποινής υπό όρους (Κουράκης, 2008, σ. 13).

Προς την κατεύθυνση της εγκατάλειψης του αναμορφωτικού μοντέλου, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και το ρεύμα της Νέας Εγκληματολογίας που άλλαξε τον τρόπο προσέγγισης του εγκλήματος και της εγκληματολογίας, θέτοντας υπό αμφισβήτηση την επανακοινωνικοποίηση του δράστη (Χάιδου, 2002, σ. 16). Κατά την αντίληψη της κριτικής εγκληματολογίας, οι δυο βασικές τάσεις της σύγχρονης *«συμβατικής»* εγκληματολογίας, ο νεοκλασικισμός και ο θετικισμός, εστιάζουν στα χαρακτηριστικά του ατόμου και όχι στις ιδιότητες της κοινωνίας (Young, 1999, σ. 50 όπως αναφέρεται στο Λάζος, 2007, σ. 33). Υπ' αυτή την οπτική (Λάζος, 2007, σ. 33) ο νεοκλασικισμός προσεγγίζει το έγκλημα σαν *«ηθικό ολίσθημα του ατόμου- φορέα της ελεύθερης βούλησης»* ενώ ο θετικισμός σαν μια *«ατομική παθολογία»* που προκαλείται από μια σειρά δυσλειτουργιών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο σκέψης, η κριτική εγκληματολογία στρέφει την προσοχή από τον δράστη που μέχρι τότε

αποτελούσε τον πρωταγωνιστή του εγκληματικού ζητήματος σε μια άλλη οπτική. Κομβικό σημείο αποτελεί η έκδοση το 1963 του βιβλίου του Becker “Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance”, με τη διατύπωση της θεωρίας της αλληλεπίδρασης, που κατευθύνει την εγκληματολογική μελέτη στη διερεύνηση του τρόπου που οι κανόνες που επικρατούν σε μια κοινωνία θεσπίζονται και εφαρμόζονται (Χαΐδου, 1996, σ. 241). Ο εγκληματίας, ή ευστοχότερα ο παρεκκλίνοντας, δεν είναι κάποιο άτομο με ιδιαίτερα γνωρίσματα αλλά αυτός στον οποίο έχει επιτυχώς εφαρμοστεί το στίγμα (Το ίδιο, σ. 242-243).

Σύμφωνα με το πλαίσιο σκέψης της κριτικής εγκληματολογίας, απορρίπτεται τόσο η τιμωρία όσο και η θεραπεία του εγκληματία. Υπό το πρίσμα της θεώρησης ότι το ίδιο το ποινικό σύστημα είναι ένα κοινωνικό πρόβλημα που επιτείνει το έγκλημα και τις επιπτώσεις του, προτείνεται η κατάργηση του ποινικού συστήματος και κατ’ επέκταση των στερητικών της ελευθερίας ποινών (Βιδάλη, 2017, σ. 22). Ωστόσο και οι πρωτεργάτες του κλάδου της Νέας Εγκληματολογίας έχουν δεχτεί κριτικές, ειδικότερα ότι φτάνουν στα όρια ενός άλλου είδους θετικισμού (Yar και Pena, 2004, σ. 538-541).

Τις δεκαετίες ’70 και ’80 η διάδοση και επιρροή του θυματολογικού κινήματος συμβάλλει επίσης στην «περιθωριοποίηση» του ρόλου του δράστη στο εγκληματικό ζήτημα. Μέσα από μια πληθώρα κρατικών και ιδιωτικών πρωτοβουλιών, οι οργανώσεις για τα θύματα δίνουν τον πρωταγωνιστικό ρόλο στο θύμα (Αρτινοπούλου, 1996, 20-21). Ειδικότερα, στο «αθώο θύμα» που παίρνει τη σκυτάλη από το «ένοχο θύμα» και τον δράστη, κατάλοιπα της θετικιστικής εγκληματολογίας (Το ίδιο). Υπό την επιρροή του θυματολογικού κινήματος υιοθετείται, από διεθνείς οργανισμούς, μια σειρά μέτρων που προβλέπουν διάφορες μορφές συμπαράστασης απέναντι στο θύμα και ενέργειες για την πρόληψη της δευτερογενούς θυματοποίησης, ενέργειες που εντάσσονται στο πλαίσιο της αποκαταστατικής δικαιοσύνης (Ζαραφωνίτου, 2011, σ. 121).

Η αποκαταστατική δικαιοσύνη αποτελούσε την απάντηση στην κριτική που είχε δεχτεί ο τρόπος λειτουργίας του συστήματος κατασταλτικής δικαιοσύνης ως μονοδιάστατος και ξεπερασμένος (Μαγγανάς, 2007, σ. 28). Η κριτική προς το παραδοσιακό σύστημα επικεντρωνόταν στο γεγονός ότι δεν προσέφερε κάτι στο θύμα ή στον δράστη. Επρόκειτο στην ουσία για ένα σύστημα που από τη μια ενίσχυε την παθητικότητα και τον φόβο του θύματος και από την άλλη δεν συνεισέφερε στην υπευθυνοποίηση του δράστη (Το ίδιο). Με τα νέα δεδομένα της αποκαταστατικής

δικαιοσύνης προστίθεται στην ποινή ακόμη ένα σκοπός, αυτός της επανόρθωσης της ζημιάς, της αποκατάστασης του θύματος. Κατά τον Μαγγανά (2004, σ. 18) μεταξύ των τριών στόχων της ποινής, δηλαδή της τιμωρίας, της επανένταξης και της επανόρθωσης, η τελευταία φαίνεται να πλεονεκτεί καθώς είναι όχι μόνο περισσότερο «ανθρώπινη» αλλά εστιάζει και σε μια πολύπλευρη απάντηση στο εγκληματικό φαινόμενο. Κάτω από αυτό το πλαίσιο, η αποκαταστατική δικαιοσύνη στοχεύει στην επίτευξη κοινωνικής ειρήνης (Το ίδιο).

Αν και η επικέντρωση στο θύμα συνοδεύτηκε από ανεκτίμητα πλεονεκτήματα, δυστυχώς δεν ήρθε χωρίς μειονεκτήματα. Η έμφαση στην πράξη, στις συναισθηματικές αντιδράσεις των εθελοντικών οργανώσεων όπως το «Κίνημα γονέων δολοφονημένων παιδιών» και το «Προστατέψτε τους αθώους», απομάκρυνε την προβληματική από την επιστημονικότητα και διαμόρφωσε ένα νέο κίνδυνο, αυτόν της συρρίκνωσης των δικαιωμάτων των κατηγορουμένων και της δημιουργίας ενός πολωτικού κλίματος μεταξύ δράστη και θύματος. Ειδικότερα, το αμερικανικό θυματολογικό κίνημα (σε αντιδιαστολή με το ευρωπαϊκό), τήρησε μια «επιθετική» στάση επιδιώκοντας περισσότερα δικαιώματα για τα θύματα, προφανώς εις βάρος των δραστών (Βλάχου 2000, σ. 217-221). Συνέβαλε έτσι στην καλλιέργεια ενός είδους «ανταποδοτικής λογικής», όπως την χαρακτηρίζει ο Houdhon, «που εμφορούμενη από εκδικητικά αντανακλαστικά κινδυνεύει να καταλήξει σε εκατόμβες» (Houdhon στο Νικολόπουλος (μτφρ.), 1998, σ. 11).

Τις τελευταίες δεκαετίες το θύμα, επικοινωνιακά, διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης, αλλά και στην διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής γενικότερα (Ζαραφονίτου, 2011, σ. 124). Η προστασία του «ευάλωτου» θύματος, λόγω της φύσης του θέματος, έχει γίνει αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης «μέσα από μια διαδικασία άμεσων απαντήσεων των πολιτικών προς τα θύματα, τα δυνάμει θύματα και το κοινό» (Ζαραφονίτου, 2008, σ. 19). Σημαντικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση έπαιξαν και τα ΜΜΕ που αποτέλεσαν το μέσο για τη διενέργεια του «άμεσου» διαλόγου των πολιτικών με τα θύματα, διαμορφώνοντας παράλληλα τις αντιλήψεις του κοινού τόσο για την εγκληματικότητα όσο και για τον τρόπο αντιμετώπισης των δραστών και των θυμάτων (Το ίδιο).

Παράλληλα με την πολιτική εκμετάλλευση του ευάλωτου θύματος, η αύξηση της εγκληματικότητας, ο φόβος του εγκλήματος και η έλλειψη εμπιστοσύνης του κοινού απέναντι στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, απομάκρυναν το

κοινό από την υποστήριξη προσπαθειών για την «αποκατάσταση» του εγκληματία και οδήγησαν σε τιμωρητικές στάσεις (Ζαραφωνίτου, 2004, σ. 262). Δημιουργήθηκε έτσι το έδαφος για να εκκολαφθούν ανταποδοτικές και εκδικητικές τάσεις στην αντεγκληματική πολιτική, πράγμα που εκφράστηκε μέσα από το μοντέλο της μηδενικής ανοχής που επικράτησε στις ΗΠΑ από το 1990 (Ζαραφωνίτου, 2003, σ. 165). Στο επίκεντρο αυτού του είδους της πολιτικής δεν είναι πλέον ο δράστης ή η πράξη αλλά η διαχείριση κινδύνων. Έτσι, η αποκατάσταση του εγκληματία αντικαθίσταται από την εξουδετέρωση του (Ζαραφωνίτου, 2008, σ. 18). Χαρακτηριστικό παράδειγμα των πολιτικών αποτροπής του εγκλήματος μέσω της εξουδετέρωσης αποτελεί ο υπερπληθυσμός των φυλακών στις ΗΠΑ. Η αντιμετώπιση αυτή αποτελεί μια επιδερμική προσέγγιση του εγκληματικού προβλήματος και φανερώνει την αντικατάσταση του ανθρωπιστικού νομικού πολιτισμού από το δόγμα νόμος και τάξη (Κουράκης, καταστολή, σ. 343-344). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι αποφάσεις λαμβάνονται με άξονα το ψευδοδίλλημα ασφάλεια ή ελευθερία, πράγμα που λειτουργεί σε βάρος της κοινωνικής επανένταξης και της ουσιαστικής πρόληψης της εγκληματικότητας, προφανώς και του συνόλου της κοινωνίας (Ζαραφωνίτου, 2008, σ. 15-16).

III. Φιλοσοφική προσέγγιση

1. Αιτιολόγηση της ποινής

Σε όλες τις κοινωνίες η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα διανύει μια κοινή, ευνόητα όχι και σύγχρονη, διαδρομή από την ιδιωτική τιμώρηση στη δημόσια, που βρίσκεται σε παράλληλη πορεία με την ισχυροποίηση της κεντρικής εξουσίας (Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, 1984, σ. 55-56). Έτσι, σταδιακά το κράτος αναλαμβάνει τον αποκλειστικό ρόλο στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Αρχικά η κεντρική εξουσία διαδέχεται την ιδιωτική τιμώρηση στον εκδικητικό της ρόλο πράγμα που εκφράζεται με την επιβολή αυθαίρετων, απάνθρωπων και εκτελούμενων σε κοινή θέα ποινών. Η επικράτηση της αστικής τάξης και της αστικής ιδεολογίας για τον άνθρωπο αλλά και οι διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που βασίζονται στις ιδέες του διαφωτισμού, οριοθετούν και το ρόλο του κράτους στην τιμωρία. Πρακτικά, η εξέλιξη αυτή αντανάκλαται στην εφαρμογή ενός περισσότερο ορθολογικού και ανθρωπιστικού τρόπου αντιμετώπισης των εγκληματιών. Επομένως, το κράτος είναι ο αποκλειστικός αρμόδιος για την επιβολή των ποινών και στο έργο του αυτό

οριοθετείται από τα δικαιώματα του ανθρώπου, στο μέτρο που αυτά σε κάθε περίοδο προστατεύονται.

Οι λόγοι, τώρα, για τους οποίους η πολιτεία επιβάλλει τις ποινές, εκφράζονται σύμφωνα με τον Φαρσεδάκη (2005, σ. 61) μέσα από δυο βασικές θέσεις: Η πρώτη θέση προσεγγίζει την ποινή, ως αναγκαία συνέπεια του εγκλήματος, ουσιαστικά ως δικαστική ανταπόδοση, ενώ η δεύτερη ως όπλο κοινωνικής άμυνας. Η αναφορά αυτή καθίσταται χρήσιμη καθώς συνήθως επικρατεί σύγχυση μεταξύ της δικαιολογητικής βάσης των ποινών και των σκοπών που επιδιώκονται με την επιβολή ή με την απειλή επιβολής τους (Το ίδιο).

Οι προαναφερθείσες θέσεις αντιστοιχούν σε δυο προσεγγίσεις, αυτές που αναφέρονται στο παρελθόν και αυτές που προσανατολίζονται στο μέλλον. Σύμφωνα με την πρώτη προσέγγιση που αναφέρεται στο παρελθόν, ο δράστης τιμωρείται γιατί έσφαλε (Ζαραφωνίτου, 2011, σ. 116). Αντίθετα η δεύτερη προσέγγιση που προσανατολίζεται στο μέλλον εστιάζει στις συνέπειες από την επιβολή της ποινής (Το ίδιο). Οι προσεγγίσεις που τοποθετούνται στο μέλλον και αποσκοπούν σε κάποιο όφελος μέσα από την ποινή ονομάζονται και ωφελμιστικές ενώ οι προσεγγίσεις που δίνουν έμφαση στο παρελθόν καλούνται και ανταποδοτικές (Hudson, 1996, σ. 3). Συναντάται επίσης η διάκριση, αντιστοίχως, σε σχετικές ή απόλυτες θεωρίες περί ποινής που μαζί με τις μικτές ή ενωτικές αποτελούν τις τρεις βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις που έχουν διατυπωθεί για την δικαιολογητική βάση και τους σκοπούς της ποινής (Χωραφάς, 1978, σ. 34).

1. 1. Σχετικές ή ωφελμιστικές θεωρίες.

Σύμφωνα με τις σχετικές θεωρίες το έγκλημα αποτελεί αφορμή για την επιβολή της ποινής, ενώ η ποινή με τη σειράς της αποσκοπεί στην επίτευξη κοινωνικών αποτελεσμάτων όπως την πρόληψη νέων εγκλημάτων (Χωραφάς, 1978, σ. 34).

Κατά τον Beccaria το δικαίωμα του κράτους να τιμωρεί στηρίζεται στην συμφωνία που διεξήχθη μεταξύ των κοινωνιών όταν αποφάσισαν να ζήσουν ενωμένοι στο πλαίσιο μιας κοινωνικής οντότητας (Βλάχου, 2012, σ. 16). Ο ίδιος, επηρεασμένος από τις συμβολαιακές θεωρίες της εποχής και ειδικά του Rousseau, θεωρεί ότι από το κοινωνικό συμβόλαιο πηγάζουν τα εξής (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 101): (α) το δικαίωμα του κράτους να τιμωρεί τον εγκληματία που δεν τήρησε τους όρους κοινωνικής

συμβίωσης, (β) η ισότητα των πολιτών απέναντι στο νόμο και (γ) το δικαίωμα της πολιτείας να εκδίδει νόμους που έχουν καθολική εφαρμογή.

Σύμφωνα με τη θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου τα άτομα εκχωρούν, με την ελεύθερη βούλησή τους, ένα μέρος της εξουσίας τους σε μια κυρίαρχη μορφή εξουσίας η οποία απολαμβάνει το «δικαίωμα του τιμωρείν» στοχεύοντας, ωστόσο, αποκλειστικά στην ασφάλεια της κοινωνίας (Beccaria (1764) 2009 Αριβοπούλου, Α. Σίμογλου (μεταφρ.-επιμ.), σ. 35). Η κυριαρχία ενός έθνους συγκροτείται από το άθροισμα των μεριδίων ελευθερίας που έχουν θυσιάσει οι άνθρωποι για το καλό του καθενός (Το ίδιο, σ. 58). Για την αποτροπή σφετερισμού της παρακαταθήκης αυτής (δηλαδή της ενότητας των επιμέρους συμφερόντων) απαιτούνται απτά κίνητρα τα οποία μετουσιώνονται στις ποινές οι οποίες θεσπίζονται με νόμους από τον εκπρόσωπο της κοινωνίας που ενώθηκε με το κοινωνικό συμβόλαιο, το νομοθέτη (Το ίδιο, σ. 59-62). Επομένως, το ποινικό δίκαιο ανάγεται σε μέσο προστασίας της ατομικής ελευθερίας των πολιτών πράγμα που προέκυψε και ως αντίδραση στις αυθαιρεσίες του προηγούμενου απολυταρχικού καθεστώτος (Δασκαλάκης, 1973, σ. 13).

Προστίθεται έτσι μια διάσταση οφέλους στην επιβολή των ποινών. Η επιδίωξη οφέλους άλλωστε είχε ήδη επισημανθεί αιώνες πριν ως αποτέλεσμα της ενασχόλησης της ελληνικής σκέψης της κλασικής Αθήνας με το δικαίωμα του κράτους στην τιμωρία (Ζαραφωνίτου, 2011, σ. 116). Στην κλασική Αθήνα η ποινή *«δεν αποτελούσε μιαν απλή εκδίκηση αλλά είχε στόχο την επίτευξη κάποιου κοινωνικού οφέλους»* (Φαρσεδάκης όπως αναφέρεται στο Ίδιο).

Η θεωρία του ωφελιμισμού αποτέλεσε αντικείμενο συστηματικής επεξεργασίας από τον Bentham (Hudson, 1996, σ. 18). Σύμφωνα με τη θεωρία του ωφελιμισμού η έννοια του καλού δεν αναφέρεται σε κάποια μεταφυσική κατάσταση αλλά στην ανθρώπινη ευτυχία, για αυτό και ο ρόλος του κράτους θα πρέπει να είναι η μεγιστοποίηση της ανθρώπινης ευτυχίας προκειμένου να μειωθεί ο ανθρώπινος πόνος (Το ίδιο, σ. 18). Για να είναι μια συμπεριφορά κολάσιμη θα πρέπει να είναι πρόξενος κακού (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 101). Η ποινή αναγνωρίζεται ως ένα αναγκαίο κακό και όχι ως εκδίκηση, το οποίο ωστόσο δικαιολογείται στη βάση της πρόληψης (Το ίδιο). Ο πόνος ή το κακό, δηλαδή, που προκαλείται από την ίδια την ποινή στον δράστη δικαιολογείται μέσω της αποφυγής πρόκλησης άλλου πόνου, αφού ο δράστης δεν θα είναι σε θέση να προκαλέσει άλλο κακό λόγω της ποινής (Hudson, 1996, σ. 18). Ο Bentham αναγνώριζε δυο επιδιώξεις της ποινής για την αποφυγή τέλεσης νέων

εγκλημάτων, τη διόρθωση της βούλησης του δράστη μέσω του εκφοβισμού και την αφαίρεση της δυνατότητας να βλάπτει μέσω της φυσικής αχρήστευσης (Κουράκης (1984), 2009, σ. 158).

Στηριζόμενος στον κανόνα «περί υπολογισμού της ευτυχίας», όπου μια συμπεριφορά μπορεί να εκτιμηθεί από το μέγεθος της ευχαρίστησης που παράγει κατόπιν αξιολόγησης των επιμέρους ευχάριστων ή δυσάρεστων συνεπειών που προκαλεί, περιέγραψε πέντε αρχές που προσδιορίζουν την αναλογία εγκλημάτων και ποινών (Το ίδιο, σ. 158-159): (α) Το κακό που προβλέπεται από την ποινή πρέπει να υπερβαίνει τα ενδεχόμενα οφέλη από την τέλεση του εγκλήματος. (β) Η έλλειψη βεβαιότητας για την επιβολή της ποινής πρέπει να αντισταθμίζεται από αυστηρότερες προβλέψεις από το νόμο. (γ) Σε περίπτωση τέλεσης δυο εγκλημάτων το βαρύτερο πρέπει να επισύρει αυστηρότερη ποινή για να έχει κίνητρο ο δράστης να σταματήσει στο πιο ελαφρύ. (δ) Όσο πιο μεγάλο είναι το έγκλημα τόσο βαρύτερη πρέπει να είναι η ποινή που επιβάλλεται και αντίστροφα. (ε) Δεν πρέπει να επιβάλλεται σε όλους η ίδια ποινή για το ίδιο έγκλημα αλλά να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες συνθήκες του καθενός. Για παράδειγμα το ύψος της χρηματικής ποινής πρέπει να ποικίλει ανάλογα με την οικονομική κατάσταση του δράστη (εύπορος, άπορος).

1. 2. Ανταποδοτικές ή απόλυτες θεωρίες.

Σύμφωνα με τις απόλυτες θεωρίες, η αξία της ποινής βρίσκεται στην ίδια την ποινή. Η ποινή αποτελεί αναγκαία συνέπεια του εγκλήματος (Χωραφάς, 1978, σ. 34). Σκοπός της ποινής είναι η ανταπόδοση του κακού και η αποκατάσταση της διασαλευθείσας τάξης (Λαμπροπούλου, 1994, σ. 126).

Κλασικοί εκπρόσωποι της ιδέας της ανταπόδοσης θεωρούνται οι Kant και Hegel (Σπινέλλης, 1984, σ. 9). Ο Kant απέρριπτε τις προαναφερθείσες ωφελμιστικές αντιλήψεις της εποχής του. Εκείνο που έπρεπε πρώτα να εγκαταλειφθεί ήταν το αξίωμα της ευτυχίας καθώς αποτελούσε ένα απλό «συμφεροντολογικό υπολογισμό» που ουδεμία σχέση είχε με την ενάρετη στάση (Kant, (1785), 1984, Τζαβάρια, (μτφρ.) σ. 100). Στη θέση του αντιπρότεινε το αξίωμα της ηθικής, σύμφωνα με το οποίο η απόλυτα καλή θέληση είναι απαλλαγμένη από υποκειμενικούς σκοπούς (Το ίδιο, σ. 98-102). Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του σε σχέση με τα ψέματα (Το ίδιο, σ. 98): «*Π.χ. η πρώτη προστακτική λέει: οφείλω να μη λέω ψέματα αν θέλω να διατηρήσω την υπόληψή μου· αλλά η κατηγορική προστακτική λέει οφείλω να μη λέω*

ψέματα, ακόμα και αν τα ψέματα δεν πρόκειται να επιφέρουν κάποια βλάβη». Επομένως ο άνθρωπος πρέπει να τηρεί τον νόμο όχι από φόβο μήπως τον πιάσουν αλλά λόγω ηθικής.

Η μεταφυσική αντίληψη του Kant για το δίκαιο τον οδήγησε «στο να βλέπει στην ποινή μια κατηγορική προσταγή του πρακτικού λόγου: πρέπει να υπάρχει όχι γιατί είναι χρήσιμη αλλά γιατί το επιβάλλει ο λόγος» (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 119). Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του για το εγκαταλελειμμένο νησί. Ακόμη και αν μια αστική κοινωνία (οι κάτοικοι ενός νησιού για παράδειγμα) αποφάσιζε να διαλυθεί θα έπρεπε προηγουμένως να εκτελέσει και τον τελευταίο φονιά που βρίσκεται στη φυλακή για να υποστεί ο καθένας αυτό που αξίζει για τις πράξεις του και να μη βαρύνει η ενοχή τους υπόλοιπους συμπολίτες του (Σπινέλλης, 1984, σ. 10).

Υπό το πρίσμα αυτό ο δράστης τιμωρείται μόνο επειδή διέπραξε κάποιο έγκλημα και λόγω αυτού έχει χάσει το δικαίωμα προστασίας του, ενώ η επιβολή ποινής για οποιοδήποτε άλλο σκοπό, όπως για τον εκφοβισμό των άλλων, συνιστά υποτίμηση της ανθρώπινης αξίας (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 182). Αναφορικά με την ανταπόδοση του κακού με άλλο ισάξιο, ο Kant υποστήριξε ότι σε περίπτωση ανθρωποκτονίας η κατάλληλη ποινή είναι η θανατική (Σπινέλλης, 1984, σ. 9).

Για τον Hegel η ποινή πρέπει να είναι απαλλαγμένη από κάθε κοινωνική σκοπιμότητα. Η εγκληματική πράξη εκφράζει τη βούληση του εγκληματία που αρνείται το δίκαιο (Λαμπροπούλου, 1994, σ. 126). Με την επιβολή της ποινής τιμωρείται αυτή ακριβώς η εγκληματική βούληση, αίρεται το έγκλημα, αποκαθίσταται το δίκαιο και τιμάται ο δράστης ως έλλογον (Το ίδιο).

Η αντίθεση των απόψεων Kant και Bentham γεφυρώθηκε από την νεοκλασική νομική σκέψη που προχώρησε σε διάκριση της αιτίας της ποινής και του σκοπού της (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 119). Η αιτία της ποινής θεμελιώνεται στην ηθική και ο σκοπός της αποβλέπει στην αποκόμιση οφέλους (Το ίδιο).

2. Σκοποί των ποινών

Από την ιστορική ανασκόπηση που προηγήθηκε προκύπτει ότι τα είδη και οι σκοποί των ποινών πέρασαν από διάφορα εξελικτικά στάδια, αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών παραγόντων. Από την απάνθρωπη μεταχείριση απέναντι στον δράστη, με το κίνημα του Διαφωτισμού εγκαινιάζεται μια περισσότερο ορθολογική και ανθρωπιστική αντιμετώπιση. Αυτό

άλλωστε επισημαίνεται και από την αντικατάσταση των σωματικών ποινών και της θανατικής ποινής με τις στερητικές της ελευθερίας ποινές και την μεταγενέστερη προσπάθεια αντικατάστασης του εγκλεισμού με άλλα μέτρα. Από την αντεκδίκηση και την τιμωρία, το ανθρωπιστικό πρότυπο προσανατόλισε τους σκοπούς της ποινής στο επίπεδο της πρόληψης στοχεύοντας είτε στον δράστη με την ειδική πρόληψη, είτε στην κοινωνία, με τη γενική πρόληψη.

Οι θεωρίες για τους σκοπούς της ποινής κινούνται γύρω από τρεις γενικούς άξονες (Χωραφάς, 1978, σ. 35-36) : (α) την ιδέα της ανταπόδοσης, (β) την ιδέα της γενικής πρόληψης και (γ) την ιδέα της ειδικής πρόληψης.

2. 1. Ανταπόδοση.

Σύμφωνα με την ιδέα της ανταπόδοσης σκοπός της ποινής είναι η επανόρθωση των επιβλαβών πνευματικών και ψυχικών συνεπειών που επήλθαν στην κοινωνία από το έγκλημα με την πληρωμή του κακού που έγινε με άλλο ισάξιο (Χωραφάς, 1978, σ. 36). Οι συνέπειες αυτές ενέχουν τα εξής (Το ίδιο): (α) Καταφρόνηση του κοινού συμφέροντος από τον δράστη και κλονισμό του κύρους του δικαίου και της πολιτείας. (β) Κλονισμό του αισθήματος ασφάλειας. (γ) Πιθανότητα μίμησης της εγκληματικής πράξης, πρόκληση αισθημάτων οργής και αντεκδίκησης στα θύματα. Η ποινή, κατά την ιδέα της ανταπόδοσης πρέπει να είναι σε αναλογία με την βαρύτητα της εγκληματικής πράξης (Το ίδιο).

Εξελικτικά, η έννοια της ανταπόδοσης έχει μακρά ιστορία και διαφοροποιημένο περιεχόμενο. Εμφανίζεται αρχικά στο ιουδαϊκό «οφθαλμός αντί οφθαλμού», στο νόμο του «αντιπεπονθότος» (παθαίνω κακό ύστερα από το κακό που προξένησα) και στο ρωμαϊκό “lex talionis”, ως ανταπόδοση – αντεκδίκηση, στην κλασική σχολή του ποινικού δικαίου όπως είδαμε παραπάνω, ως αναγκαίο κακό και στην σύγχρονη εκδοχή της, τη δεκαετία του '80, εκφράζεται μέσα από την κατεύθυνση «just deserts» (Ζαραφονίτου, 2011, σ. 115-119).

Για τον Mathiesen (1990 στο Μαγγανάς, Λάζος και Σβουρδάκου, 2008, σ.92) οι ανταποδοτικές θεωρήσεις διακρίνονται σε αυτές όπου κάποιος τιμωρείται λόγω της βλάβης που προκάλεσε, υπάρχει δηλαδή αναλογικότητα μεταξύ βλάβης και ποινής, και σε αυτές που κάποιος τιμωρείται λόγω της ενοχής του, η αναλογία εδώ βρίσκεται μεταξύ ενοχής και ποινής. Η ενοχή στην δεύτερη περίπτωση αναφέρεται στο «φταίξιμο», στην ψυχική δηλαδή στάση του δράστη προς το έγκλημά του, που είναι

ακριβώς αυτή που αποδοκιμάζεται με την ποινή (Κουράκης 2008, 65-69). Για τον Κουράκη η ανταπόδοση ως αντιτιμωρία - αντεκδίκηση δεν μπορεί να έχει θέση σε μια δικαιοκρατούμενη κοινωνία (Το ίδιο). Ο δράστης ως καταλογιστό άτομο βρίσκεται σε συνθήκες που ενώ μπορεί να λειτουργήσει διαφορετικά, προτιμά την διάπραξη του εγκλήματος, επομένως η ποινή έρχεται να καταλογίσει αυτή την ενοχή στο δράστη και να «ισοφαρίσει» την ενοχή του για το έγκλημα που διέπραξε (εξισοροπητική λειτουργία της ενοχής) (Το ίδιο).

Η Γκιούλη (2003, 29-31) διακρίνει τρεις μεταφορές που, παρά το γεγονός ότι προβάλλονται από τους οπαδούς της ανταπόδοσης, δεν παρέχουν ένα λογικό πλαίσιο για την ανάπτυξη της θεωρίας της ανταπόδοσης του εγκλήματος: (α) Η πρώτη αναφέρεται στην ιδέα της «αποπληρωμής». Σύμφωνα με αυτή ο εγκληματίας έχει ένα χρέος να ξεπληρώσει στην κοινωνία. Με την ποινή ως ανταπόδοση στο διαπραχθέν έγκλημα, ο δράστης όντως πάσχει, ωστόσο η ζημιά που υπέστη το θύμα εξακολουθεί να υφίσταται. (β) Η δεύτερη αφορά στην ιδέα της «εξισορρόπησης». Σκοπός της ποινής είναι να αποκαταστήσει την ισορροπία που διαταράχθηκε από το έγκλημα. Με το ίδιο σκεπτικό, δηλαδή από την οπτική του θύματος, αμφισβητείται η επιδιωκόμενη ισορροπία αφού η ζημιά του θύματος παραμένει. Αλλά και από την πλευρά της αποκατάστασης της κοινωνικής ισορροπίας, η σύνδεση εξακολουθεί να παραμένει ασαφής. Αναφορικά με την ζημιά δηλαδή που υπόκειται ο δράστης και την επιρροή που αυτή μπορεί να έχει στην επίτευξη κοινωνικής ισορροπίας. γ) Η τρίτη αναφέρεται στην μεταφορά του «μηδενισμού» σύμφωνα με την οποία η ποινή μηδενίζει το έγκλημα, πράγμα που χαρακτηρίζεται από ασάφεια.

2. 2. Γενική πρόληψη.

Σύμφωνα με την ιδέα της γενικής πρόληψης, σκοπός της ποινής είναι η συγκράτηση των ατόμων που δεν έχουν εγκληματήσει από την τέλεση εγκλημάτων, πράγμα που επιδιώκεται με δυο τρόπους (Χωραφάς, 1978, σ. 36): (α) Μέσω του εκφοβισμού όπου θεωρείται ότι οι αρνητικές συνέπειες της ποινής θα αποτρέψουν τα άτομα από παράνομες πράξεις. Ο εκφοβισμός διενεργείται είτε μέσα από την εκτέλεση της ποινής, είτε μέσα από την απειλή της ποινής από το νόμο. (β) Μέσω μια ευρύτερης ψυχολογικής επίδρασης που επιτυγχάνεται με την απειλή, επιβολή και εκτέλεση της ποινής που περιλαμβάνει πέραν του εκφοβισμού και μια διαδικασία κοινωνικής

διαπαιδαγώγησης. Διαδικασία που συντελείται με την καλλιέργεια της αποστροφής προς την αδικία και την τόνωση των αισθημάτων του κοινού κατά του εγκλήματος.

Για να είναι αποτελεσματικές οι ποινές ως προς τη γενικοπροληπτική τους λειτουργία πρέπει να διαθέτουν μια σειρά από χαρακτηριστικά γνωρίσματα (Αλεξιάδης, 1996, σ. 219): (α) Καταρχάς πρέπει να υπάρχει βεβαιότητα ως προς την επιβολή της ποινής. Η βεβαιότητα αντανακλά την εμπιστοσύνη στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, ότι δηλαδή θα λειτουργήσουν όλα τα στάδια, το έγκλημα θα εξιχνιαστεί, ο δράστης θα οδηγηθεί στη δικαιοσύνη όπου θα του επιβληθεί η ποινή και εντέλει θα εκτίσει την ποινή του (Κουράκης (1984), 2009, σ. 60-61). (β) Η επιβολή της ποινής πρέπει να άμεση προκειμένου να ενισχύεται η σύνδεση αδικήματος – ποινής. (γ) Η βαρύτητα της ενδεχόμενης ποινής πρέπει να είναι ανάλογη με το έγκλημα, προκειμένου να την υπολογίζει ο υποψήφιος δράστης. (δ) Το κοινό πρέπει να ενημερώνεται ως προς την επιβολή των ποινών. (ε) Η συχνότητα επιβολής ποινών πρέπει να είναι κανονική και ανεξάρτητη από τις διακυμάνσεις κοινωνικών μεγεθών όπως η εγκληματικότητα.

Εκφοβισμός.

Η εκφοβιστική λειτουργία της ποινής θεμελιώνεται θεωρητικά στις διδαχές του Bentham, σύμφωνα με την οποία το άτομο κατόπιν υπολογισμού των υπέρ και των κατά μιας πράξης θα προχωρήσει στην τέλεση της πράξης μόνο αν τα προσδοκώμενα οφέλη είναι περισσότερα από τις ζημιές (Δασκαλάκης, 1973, σ. 41). Χρησιμοποιώντας ως αφετηρία τη συλλογιστική του Bentham, ο Feuerbach προχώρησε διαμορφώνοντας την θεωρία του ψυχολογικού καταναγκασμού, σύμφωνα με την οποία η απειλή της ποινής αποτελεί καθοριστικό παράγοντα κατά την διαδικασία στάθμισης της εγκληματικής πράξης (Το ίδιο). Κατά τον Feuerbach «για να μπορέσει το κακό με το οποίο απειλούμε κάποιον, εξαιτίας ενός εγκλήματος, να καταστεί κίνητρο καθοριστικό της συμπεριφοράς, θα πρέπει να είναι λίγο περισσότερο από την ικανοποίηση που ελπίζει πως θα αισθανθεί από την εγκληματική πράξη» (Φαρσεδάκης, 1990, σ. 120).

Ο εκφοβισμός επιτυγχάνεται με την εκπλήρωση τριών προϋποθέσεων οι οποίες όμως ενέχουν διάφορα προβλήματα (Λαμπροπούλου, 1994, σ. 127-136): (α) Γνώση του κανόνα: πράγμα που καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολο λόγω της πληθώρας των κανόνων. (β) Παρακίνηση προς σύννομη συμπεριφορά: όπως προαναφέρθηκε

σύμφωνα με το σκεπτικό της ωφελμιστικής προσέγγισης, το άτομο προχωρά ή όχι στην εγκληματική πράξη κατόπιν υπολογισμού κόστους οφέλους. Αυτό ωστόσο φαίνεται ότι ποικίλει ανάλογα με το έγκλημα (για παράδειγμα στα εγκλήματα βίας δεν αναμένεται κάποιο υλικό όφελος). Παράλληλα, η επιδοκιμασία του κανόνα, απαραίτητο στοιχείο της παρακίνησης, δεν φαίνεται να είναι εφικτή από το σύνολο των μελών της κοινωνίας. (γ) Αναμονή αρνητικών συνεπειών: συνδέεται με το είδος και τη βαρύτητα των ποινών, το βαθμό βεβαιότητας και την ταχύτητα επιβολής τους.

Κοινωνική διαπαιδαγώγηση.

Η λειτουργία αυτή της γενικής πρόληψης αναφέρεται και ως θετική γενική πρόληψη, σε αντιδιαστολή με τον εκφοβισμό που συναντάται και ως αρνητική γενική πρόληψη (Κουράκης, 2008, σ. 62). Η θετική ή αλλιώς έμμεση μορφή πρόληψης επιτυγχάνεται είτε με τη δημιουργία συνειδητών αναστολών απέναντι στις αξιόποινες πράξεις, είτε με τη δημιουργία συνηθειών που ωθούν αυτοματοποιημένα σε ορισμένους τρόπους συμπεριφοράς (Σπινέλλης, 1984, σ. 12). Ο Νορβηγός ποινολόγος Andenaes αναφερόμενος σε αυτή τη διαπαιδαγωγική λειτουργία της ποινής υποστηρίζει ότι (Το ίδιο): (α) Το ποινικό δίκαιο εντάσσεται στις βασικές επιρροές κοινωνικοποίησης. (β) Μια σύγχρονη κοινωνία δεν μπορεί να επιβιώσει χωρίς σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Αυτονόητα το σύστημα αυτό δεν ασκεί επιρροή μόνο με το φόβο αλλά επιδρά στη συμπεριφορά με ποικίλους τρόπους που δύσκολα μπορούν να απομονωθούν και να μετρηθούν.

2. 3. Ειδική πρόληψη.

Σε αντίθεση με τη γενική πρόληψη που αναφέρεται στο σύνολο των πολιτών, η ειδική πρόληψη αφορά όσους έχουν εγκληματήσει και αυτονόητα έχουν επισημανθεί από το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης. Σκοπός της ειδικής πρόληψης είναι η συγκράτηση αυτών που έχουν ήδη εγκληματήσει από την τέλεση νέων εγκλημάτων στο μέλλον (Χωραφάς, 1978, σ. 37). Με την ειδική πρόληψη, όπως προαναφέρθηκε, ασχολήθηκε η ιταλική θετική σχολή που τοποθέτησε τον δράστη στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του εγκληματολογικού ζητήματος. Το ίδιο ενδιαφέρον συμμερίστηκε στη συνέχεια, με άλλη προσέγγιση ωστόσο, η μέση σχολή. Για τον εκπρόσωπο της μέσης σχολής von Liszt η ποινή πρέπει να επιδιώκει ένα είδος τεχνικής προσαρμογής

του εγκληματία στην κοινωνία με την δημιουργία κινήτρων, πράγμα που μπορεί να επιτευχθεί με δυο διαδικασίες (Σπινέλλης, 1984, σ. 12-14): (α) Την βελτίωση, που αφορά στην δημιουργία και ενδυνάμωση αλτρουιστικών κινήτρων. (β) Τον εκφοβισμό, που αναφέρεται στην καλλιέργεια εγωιστικών κινήτρων για την αναχαίτιση της μελλοντικής τέλεσης εγκληματικών συμπεριφορών.

Διακρίνοντας τους εγκληματίες σε τρία είδη, στα πρότυπα της ανάλυσης του Πλάτωνα, και λαμβάνοντας υπόψη τις ειδικές ανάγκες μεταχείρισης του κάθε είδους ο von Liszt πρότεινε τρεις μορφές ειδικής πρόληψης (Κουράκης, 2008, σ. 64-65): (α) Τον εκφοβισμό, για του περιστασιακούς εγκληματίες (β) τη βελτίωση για όσους εμφανίζουν ροπή προς το έγκλημα και (γ) την αχρήστευση με την έννοια της πρόσκαιρης ή διαρκούς υλικής αδυναμίας του δράστη για την τέλεση νέων εγκλημάτων, για τους αβελτίωτους κατ' επάγγελμα εγκληματίες. Όπως είναι φανερό μέσω του εκφοβισμού και της βελτίωσης επιδιώκεται η σύννομη συμπεριφορά του δράστη, ενώ μέσω της αχρήστευσης η προστασία της κοινωνίας (Λαμπροπούλου, 1994, σ. 146).

Εκφοβισμός.

Ο ατομικός εκφοβισμός σχετίζεται με την κοινή αντίληψη ότι οι άνθρωποι έχουν την τάση να αποφεύγουν την επανάληψη εμπειριών που φέρουν πόνο ή συνδέονται με άλλα δυσάρεστα συναισθήματα και καταστάσεις (Δασκαλάκης, 1973, σ. 178). Παρ' όλα αυτά, αν και είναι βέβαιο ότι υπάρχουν άνθρωποι που αντλούν μαθήματα από δυσάρεστες εμπειρίες και φροντίζουν να μην τις επαναβιώσουν, η ανωτέρω αντίληψη σε πρακτική εφαρμογή θα σήμαινε ότι η πρώτη εμπειρία ποινής απλώς και μόνο επειδή ήταν επώδυνη θα ήταν αρκετή για να αποτρέψει κάποιον από το να εμπλακεί σε διαδικασίες που θα προκαλούσαν εκ νέου την επιβολή ποινής (Το ίδιο). Κάτι τέτοιο φυσικά δεν υφίσταται όπως έχει φανεί άλλωστε από την πράξη.

Εκείνο που πρέπει βέβαια να λάβουμε υπόψη είναι ότι σύμφωνα και με την κατηγοριοποίηση του von Liszt αυτή η μορφή ειδικής πρόληψης αναφέρεται σε περιστασιακούς δράστες (Λαμπροπούλου, 1994, σ. 148). Υπ' αυτό το πρίσμα, οι ποινές που επιβάλλονται είναι βραχυχρόνιες, χρηματικές ή εναλλακτικές (Το ίδιο). Αυτό λοιπόν που συνήθως εννοείται από τον ατομικό εκφοβισμό (individual deterrence) είναι η εφαρμογή μιας στρατηγικής κατά την οποία ο δράστης, που συνήθως μπορεί να είναι νεαρός παραβάτης, παίρνει μια «πρώτη γεύση» για το τι θα

επακολουθήσει σε περίπτωση που παραβεί ξανά το νόμο (Hudson, σ. 24). Κάτω από αυτό το πλαίσιο εφαρμόστηκαν στην Μ. Βρετανία και στις ΗΠΑ μια σειρά προγραμμάτων όπως ειδικές παρεμβάσεις εκφοβισμού “short sharp shock”, και τα “boot camps” σωφρονιστικά καταστήματα με την μορφή παλαιών στρατιωτικών μοντέλων, τα οποία όμως δεν έδειξαν ιδιαίτερη αποτελεσματικότητα (Ζαραφωνίτου, 2003, σ. 179; Ζαραφωνίτου, 2011, σ. 119).

Για να αποφεύγονται οι δυσάρεστες συνέπειες τους εγκλεισμού, που εξακολουθούν να υφίστανται παρά το γεγονός ότι οι ποινές είναι βραχυχρόνιες, για τις ελαφρότερες περιπτώσεις εγκλημάτων, προτείνεται η αποφυγή εγκλεισμού στη φυλακή και προκρίνονται μέτρα όπως εναλλακτικές ποινές, κατά παρέκκλιση διαδικασίες και εξωιδρυματικοί θεσμοί όπως για παράδειγμα η υφ’ όρων αναστολή της ποινής (Κουράκης, 2008, σ. 65).

Βελτίωση.

Η βελτίωση του δράστη, όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο κατά την ιστορική αναδρομή, υποστηρίχτηκε με μια άλλη πιο «παρεμβατική» μορφή από τη σχολή της νέας κοινωνικής άμυνας. Βάζοντας στο επίκεντρο τον εγκληματία και με αφετηρία ότι το έγκλημα είναι αποτέλεσμα ελλιπούς ή ανεπαρκούς κοινωνικοποίησης, η σχολή υποστήριξε με θέρμη την επακοινωνικοποίηση του δράστη. Μια διαδικασία που θα στηρίζονταν στην αναμόρφωση του ατόμου. Εγκαινιάστηκε έτσι μια σειρά μέτρων με σκοπό την εξατομικευμένη μεταχείριση του εγκληματία, στοχεύοντας παράλληλα σε ένα διπλό όφελος, αφού από την μια θα επανακοινωνικοποιούνταν ο εγκληματίας, από την άλλη θα μειώνονταν η εγκληματικότητα μέσα από την πρόληψη της υποτροπής.

Τα αποτελέσματα, όπως επισημάνθηκε, δεν ήταν τα αναμενόμενα αλλά και ο θεσμός οδήγησε σε μια σειρά αυθαιρεσιών που αποτέλεσαν αντικείμενο κριτικής. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που αναφέρει η Hudson περιγράφοντας την κατάσταση που επικρατούσε στην Πολιτεία της Καλιφόρνια όπου εφαρμόστηκαν ανοιχτές –απροσδιόριστες ποινές στο πλαίσιο της μεταχείρισης (Hudson, σ. 29). Η διάρκεια της ποινής δεν προσδιορίζονταν από το δικαστήριο αλλά από τους διαχειριστές της φυλακής με συνέπεια να προκληθούν σοβαρά προβλήματα, με κυριότερο την ελλιπή δέσμευση των εγκλειστών στα προγράμματα αφού, ευνόητα, είχαν υψηλό κίνητρο προσποίησης δεδομένης της σύνδεσης της «προόδου» τους με

τον τερματισμό της ποινής (Το ίδιο). Επομένως, η προβληματική εφαρμογή των προγραμμάτων, ζητήματα που άπτονται των δικαιωμάτων των ίδιων των δραστών αλλά και παράγοντες πολιτικοί, κοινωνικοί και επιστημονικοί που συζητήθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο συνέβαλαν στην εγκατάλειψη τέτοιου τύπου παρεμβάσεων.

Παρά τις κριτικές τα προγράμματα αναμόρφωσης έφεραν στο επίκεντρο το κρίσιμο θέμα της σημασίας της επανένταξης του δράστη. Η περισσότερο σύγχρονη έννοια της βελτίωσης στοχεύει στην ενεργοποίηση των θετικών πλευρών και στην ανάπτυξη κοινωνικών και άλλων χρήσιμων δεξιοτήτων, μέσα από προγράμματα εκπαίδευσης, εργασίας, ψυχοκοινωνικής υποστήριξης κ.λπ., τόσο σε επίπεδο σωφρονιστικής όσο και μετα-σωφρονιστικής μέριμνας. Οι δράσεις διεξάγονται στο πλαίσιο της γενικότερης κοινωνικής πολιτικής του κράτους, ευνόητα προϋποθέτουν την συγκατάθεση των συμμετεχόντων και οριοθετούνται από τα ανθρώπινα δικαιώματα, κυρίως τον σεβασμό στην αξιοπρέπεια του ατόμου.

Αχρήστευση.

Αυτού του είδους η ειδική πρόληψη αναφέρεται στην πρόσκαιρη ή διαρκή υλική αδυναμία του δράστη για την τέλεση νέων εγκλημάτων, και αφορά τους αβελτίωτους κατ' επάγγελμα εγκληματίες. Αποσκοπεί δε στην προστασία της κοινωνίας. Όπως επισημαίνει η Hudson, όταν οι συντηρητικοί στην Αμερική αναφέρονται στο “prison works” (ως απάντηση προφανώς στο “what works?”) εννοούν την προφανή αποτρεπτική λειτουργία της φυλακής ως προς την εμπλοκή των εγκλείστων σε εγκληματική δράση (1996, σ. 32). Σύμφωνα με την ίδια, τα μέτρα που λαμβάνονται κάτω από την ομπρέλα της εξουδετέρωσης, όπως το “three strikes and you are out” και η επιλεκτική εξουδετέρωση (“selective incapacitation”), στηρίζονται στην αντίληψη ότι ένα μικρό ποσοστό εγκληματιών διαπράττει το μεγαλύτερο ποσοστό εγκλημάτων (Το ίδιο). Η εκτίμηση ωστόσο της πιθανότητας υποτροπής, αν και υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που συνδέονται με την υποτροπή, γεννά πολλά ζητήματα ως προς τον σεβασμό στα δικαιώματα του δράστη. Συμπληρωματικά, η αποτελεσματικότητα μέτρων όπως το “three strikes and you are out”, που βασίζονται στην αυστηρότερη αντιμετώπιση ανάλογα με την προηγούμενη υποτροπή, δεν έχει αποδειχθεί (Ζαραφωνίτου, 2011, σ. 119-120).

Συνδυαστική λειτουργία των σκοπών της ποινής

Ο τρόπος που εναρμονίζονται οι σκοποί της ποινής διαφέρει ανάλογα με το επίπεδο της ποινικής καταστολής (Κουράκης, 2008, σ. 72-73):

(α) Στο νομοθετικό επίπεδο απειλής της ποινής, η γενική πρόληψη ευνόητα παίζει μεγαλύτερο ρόλο από την ειδική που απευθύνεται στον εγκληματία. Η εξισορροπητική λειτουργία της ενοχής παίζει επίσης αξιόλογο ρόλο, αφού από τη μια καθορίζει τα όρια των ποινών, ενώ από την άλλη ορίζει ειδικότερες εγκληματικές κατηγορίες όπως οι ψυχικά νοσούντες, οι εξαρτημένοι χρήστες κ.λπ.

(β) Στο επίπεδο επιβολής της ποινής (δικαστικό επίπεδο), η γενική πρόληψη έχει κάποια αξία, αφού μέσα από την ενεργοποίηση όλου του συστήματος καταδεικνύονται στοιχεία όπως η βεβαιότητα στην πραγμάτωση της ποινής, που είναι απαραίτητα για τη λειτουργία της. Ωστόσο, οι λειτουργίες της γενικής πρόληψης που αφορούν στον παραδειγματισμό ή τον εκφοβισμό δεν μπορούν να έχουν θέση αφού η τιμώρηση ενός δράστη για παραδειγματισμό των άλλων συνιστά υποτίμηση του ίδιου του δράστη αφού χρησιμοποιείται ως αντικείμενο για την εκπλήρωση άλλων σκοπών. Η εξισορροπητική λειτουργία της ενοχής αξιοποιείται τόσο από πλευρά του εάν και πόσο μεγάλη ποινή θα επιβληθεί στον δράστη όσο και από πλευράς επανόρθωσης της κοινωνικοηθικής τάξης που έχει διαταραχθεί από την εγκληματική πράξη. Τέλος, η ειδική πρόληψη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο δικαστικό επίπεδο αφού η επιβαλλόμενη ποινή στοχεύει στην κοινωνική ενσωμάτωση ή τουλάχιστον στην συγκράτηση από την τέλεση άλλων αξιόποινων πράξεων.

(γ) Στο επίπεδο έκτισης της ποινής (σωφρονιστικό επίπεδο), η ειδική πρόληψη επικρατεί αφού όλες οι προσπάθειες που συντελούνται σε αυτό το επίπεδο κινούνται γύρω από τον άξονα της μη υποτροπής του δράστη. Μέσα σε αυτό πλαίσιο προτεραιότητα πρέπει να δίνεται στην ενεργοποίηση των θετικών πλευρών του κρατούμενου.

IV. Ερευνητική προσέγγιση

1. Αποτελεσματικότητα των ποινικών κυρώσεων

Ειδική πρόληψη.

Οι έρευνες για την αποτελεσματικότητα των ποινικών κυρώσεων γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη τη δεκαετία του 1950 και έπειτα (Ζαραφονίτου, 2004, σ. 220 -252). Η

περίοδος μετά τον β΄ παγκόσμιο πόλεμο, όπως επισημάνθηκε και στο κεφάλαιο Α΄, χαρακτηρίστηκε από την προσπάθεια για μια περισσότερο ανθρωπιστική μεταχείριση των εγκληματιών. Υπό το πρίσμα του ανθρωπισμού εφαρμόζεται το λεγόμενο «θεραπευτικό» μοντέλο με το αίτημα της αναμόρφωσης του εγκληματία προκειμένου να υπάρξει μείωση της υποτροπής, άρα και αντιμετώπιση του εγκληματικού ζητήματος συνολικά, αλλά και επαναφορά του ίδιου του εγκληματία στην κοινωνία. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, όπου σκοπό της ποινής αποτελεί η αποκατάσταση του δράστη, εγκαινιάζεται η λειτουργία πρότυπων ιδρυμάτων και μια σειρά εναλλακτικών ποινικών κυρώσεων που ευνόητα γεννούν και την ανάγκη αξιολόγησης της αποτελεσματικότητάς τους.

Για την αξιολόγηση των σωφρονιστικών μέτρων αρχικά χρησιμοποιήθηκαν ποσοτικές προσεγγίσεις με κριτήριο τη μέτρηση των υποτροπών που σημειώθηκαν. Ωστόσο, σύντομα αποδείχθη ότι οι απόλυτοι αριθμοί της υποτροπής δεν μπορούσαν να αποτυπώσουν με ακρίβεια την επιτυχία ή όχι του σωφρονισμού, οπότε κρίθηκε απαραίτητη η εφαρμογή κυρίως ποιοτικών αξιολογήσεων (Ζαραφονίτου, 2004, σ. 222-223).

Πραγματοποιώντας μια αναδρομή στις έρευνες που ασχολήθηκαν με την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των ποινικών κυρώσεων, η Ζαραφονίτου (Το ίδιο, σ. 224-225) αναφέρει τις ακόλουθες ερευνητικές προσπάθειες με τα αντίστοιχα ευρήματα: α) Έρευνες που διεξήχθησαν για την αξιολόγηση προγραμμάτων εγκλεισμού ανάμεσα σε «ανοιχτά» και «κλειστά» ιδρύματα για νεαρούς παραβάτες έδειξαν ότι τα πρώτα είχαν μεγαλύτερα ποσοστά σωφρονισμού. Αντίθετα, έρευνες που ασχολήθηκαν με τα συστήματα Borstal σε σχέση με την κλασική μέθοδο φυλάκισης νεαρών παραβατών, δεν έδειξαν ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις ως προς τα ποσοστά σωφρονισμού.

β) Παρομοίως, έρευνες που συνέκριναν τα συστήματα Borstal, το μέτρο αναστολή της ποινής υπό καθεστώς δοκιμασίας και την φυλάκιση έδειξαν τα ίδια ποσοστά υποτροπής σε όλες τις περιπτώσεις με άλλα σωφρονιστικά μέτρα. Ωστόσο, το δεδομένα αυτά ερμηνεύτηκαν θετικά, καθώς η εναλλακτική μορφή μεταχείρισης φέρει τα ίδια αποτελέσματα με την φυλακή, ενέχοντας όμως χαμηλότερους κινδύνους. Τα ευρήματα που υποδηλώνουν παρόμοια ποσοστά υποτροπής ανεξαρτήτως μέτρου επιβεβαιώθηκαν και από άλλες μελέτες. Χαρακτηριστικό είναι το άρθρο του Martinson “What works in prison reform?” στο οποίο αναλύονται 231 μελέτες, η πλειοψηφία των οποίων έδειξε χαμηλή αποτελεσματικότητα των

αναμορφωτικών προσπαθειών αναφορικά με τα ποσοστά υποτροπής (Ζαραφονίτου, 2008, σ. 18).

γ) Έρευνα έθεσε ως αφετηρία δυο υποθέσεις: (1) Ορισμένοι τύποι μεταχείρισης θα είναι πιο αποτελεσματικοί για συγκεκριμένες κατηγορίες εγκληματιών. (2) Άτομα της ίδιας κατηγορίας θα βελτιωθούν αν υποβληθούν σε μια παρέμβαση, ενώ θα παραμείνουν ανεπηρέαστα ή θα υποτροπιάσουν αν παρακολουθήσουν άλλο πρόγραμμα. Πράγματι, στη δεύτερη περίπτωση φάνηκαν κάποια αποτελέσματα, δημιουργήθηκε ωστόσο αμφισβήτηση λόγω μεθοδολογικών ζητημάτων.

δ) Ένα μέρος της ερευνητικής δραστηριότητας επικεντρώθηκε στον ρόλο της φυλακής στην υποτροπή. Διαπιστώθηκε ότι η πρώιμη καταδίκη σε στερητική της ελευθερίας ποινή σχετίζεται με υψηλότερα ποσοστά υποτροπής. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώθηκαν και από έρευνα που διεξήχθη στην Ελλάδα. Έρευνα που πραγματοποιήθηκε στον Καναδά σε 1677 κρατούμενους με παρακολούθηση 5 και 10 ετών μετά την αποφυλάκιση, κατέληξε σε δείκτη υποτροπής 65%. Άλλη ενδιαφέρουσα έρευνα ασχολήθηκε με την υποτροπή σε σχέση με τα χρόνια φυλάκισης καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η μεγαλύτερη διάρκεια φυλάκισης συνιστά μεγαλύτερη υποτροπή.

ε) Οι στιγματιστικές συνέπειες της ποινής βρέθηκαν επίσης στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος. Διαπιστώθηκε ότι όχι μόνο η καταδίκη αλλά και η εμπλοκή του ατόμου ως κατηγορούμενου για μια αξιόποινη πράξη περιορίζει τις δυνατότητές του για εργασιακή απασχόληση. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνονται και από έρευνα που έγινε σε εργοδότες όπου, αφού ερωτήθηκαν αν θα προσλάμβαναν ένα πρώην κατάδικο, απάντησαν αρνητικά σε ποσοστό περίπου 60%. Αναφορικά με τους νεαρούς παραβάτες και σε σχέση με τις άλλες συνέπειες του ποινικού στιγματισμού, όπως τα προβλήματα στο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον, δεν διαπιστώθηκε κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα στις σχέσεις των παραβατών με το περιβάλλον τους.

Από το 1980 και μετά με την εγκατάλειψη του μοντέλου της μεταχείρισης μειώνονται οι έρευνες για την αποτελεσματικότητα της ποινής, ενώ οι σκοποί της ποινής μετατίθενται από την αποκατάσταση στην μετάπειση του εγκληματία και την γενική πρόληψη (Το ίδιο, σ. 221). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αξίζει να αναφερθεί η έκθεση που δημοσιεύτηκε το 1997 στις ΗΠΑ με τίτλο “Preventing Crime: What Works, What Doesn’t, What’s Promising” (Ζαραφονίτου, 2003, σ. 176). Η εν λόγω

έκθεση είχε αναλάβει για λογαριασμό του U. S. Congress την αξιολόγηση προγραμμάτων πρόληψης που συνολικά λάμβαναν επιχορήγηση πάνω από 4 δις δολάρια και απετέλεσε τη βάση για τη μεταγενέστερη έκθεση που διεξήγαγε 700 αξιολογήσεις προγραμμάτων με τίτλο “Evidence – Based Crime Prevention” (Το ίδιο).

Αναφορικά με το ζήτημα που διαπραγματευόμαστε εδώ, τα δικαστήρια και οι φυλακές βρέθηκε ότι είχαν τον μεγαλύτερο αριθμό αποτελεσματικών τύπων προγραμμάτων, ωστόσο παραθέτοντας τα ευρήματα θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι λίγες έρευνες από αυτές που συμπεριλήφθηκαν αποτελούν επιστημονικές έρευνες, με ότι συνεπάγεται αυτό για την ουσιαστική και κριτική αξιολόγηση των έργων (Το ίδιο, σ. 177). Ανάμεσα στους τύπους προγραμμάτων που αξιολογήθηκαν ως αποτελεσματικά βρίσκονται τα προγράμματα επανένταξης, θεραπευτικής μεταχείρισης στην κοινότητα για τοξικοεξαρτημένα άτομα, εφαρμογής γνωστικής θεραπείας συμπεριφοράς, εκπαίδευσης ενηλίκων και ανηλίκων, εργοστασιακά προγράμματα στους χώρους της φυλακής και αποδυνάμωση εγκληματιών που συνεχίζουν να διαπράττουν εγκλήματα σε υψηλά ποσοστά (Το ίδιο, σ. 178). Ανάμεσα σε αυτά που δεν λειτούργησαν κατατάσσονται: ειδικές παρεμβάσεις εκφοβισμού, λάθος προγραμματισμένα και χωρίς συμβουλευτικό χαρακτήρα προγράμματα επανένταξης, κατ’ οίκον περιορισμοί, επιτήρηση υπό εντατική επίβλεψη, εξετάσεις ούρων, σωφρονιστικά καταστήματα με τη μορφή στρατιωτικών μοντέλων (Το ίδιο, 178-179).

Γενική πρόληψη.

Επιχειρώντας να εξετάσει την προληπτική δράση των ποινών πάνω στους πολίτες ο Cusson (2002, σ. 202-208) κάνει μια αναδρομή στην ερευνητική βιβλιογραφία κινούμενος γύρω από δυο άξονες, την αντικειμενική βεβαιότητα της ποινής και την αυστηρότητα. Αναφορικά με την αντικειμενική βεβαιότητα, ανατρέχοντας στις εργασίες του Sherman που μελέτησε τις κεραυνοβόλες επεμβάσεις της αστυνομίας (τα λεγόμενα crack downs), σημειώνει ότι κατά τη διάρκεια αυτών διαπιστώνεται ένα διπλό αποτέλεσμα (Το ίδιο): (α) ένα αποτέλεσμα αρχικής αποτροπής με μείωση της εγκληματικότητας κατά τη διάρκεια της επιχείρησης και (β) ένα αποτέλεσμα αποτροπής που διαρκεί καθώς, όπως φάνηκε από τις 15 στις 18 επιχειρήσεις γροθιά, παράγοντες όπως η ξαφνική αύξηση της αστυνομικής παρουσίας, οι συλλήψεις και η

δημοσιότητα που δίνεται στην επιχείρηση της αστυνομίας συντελούν σε μια μείωση της εγκληματικότητας που προεκτείνεται για κάποιο χρονικό διάστημα. Επισημαίνεται έτσι η σημασία της αντικειμενικής βεβαιότητας στην γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινής.

Αν και η βεβαιότητα της ποινής συντελεί σε μετρήσιμη μείωση της εγκληματικότητας, δεν συμβαίνει το ίδιο και με τη αυστηρότητα, όπως άλλωστε φαίνεται και από το παράδειγμα των Ηνωμένων Πολιτειών όπου η αύξηση του πληθυσμού των φυλάκων δεν φάνηκε να έχει κάποια επίδραση στον όγκο των εγκλημάτων (Το ίδιο). Αναφερόμενος στην έρευνα του Blumstein, ο Cusson σημειώνει ότι κατά την διάρκεια της περιόδου της αύξησης του πληθυσμού των φυλακών οι διακεκριμένες κλοπές και οι ανθρωποκτονίες διατηρούνται σε περίπου σταθερά επίπεδα, επομένως οι διακυμάνσεις της αυστηρότητας δεν έχουν καμία επίδραση στην εγκληματικότητα (Το ίδιο).

2. Στάσεις απέναντι στις ποινές

Στάσεις του κοινού.

Καθώς κλείνει το κεφάλαιο της ερευνητικής προσέγγισης των ποινών κρίνεται σκόπιμο, πέρα από το ζήτημα της αποτελεσματικότητας των ποινικών κυρώσεων, να αναφερθεί ένα άλλο θέμα που επίσης προκάλεσε το ενδιαφέρον της επιστημονικής έρευνας, αυτό των στάσεων του κοινού. Όπως αναφέρει η Ζαραφωνίτου (2008, σ. 51-56), έρευνα που διεξήγαγε ερευνητικό κέντρο της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Γενεύης επιδιώκοντας μια σφαιρική προσέγγιση των αναπαραστάσεων του κοινού για την ποινική δικαιοσύνη, διατύπωσε τρεις βασικές θέσεις που εκφράζει το κοινό ως προς τους σκοπούς της ποινής: (α) Προοπτισμός. Σύμφωνα με τη θέση αυτή που αποτελούσε κυρίαρχη αντίληψη του δείγματος, η ποινή αποσκοπεί στη βελτίωση του δράστη προκειμένου να επιστρέψει στην κοινωνία, μέσα από τη φροντίδα και την ώθηση για προσωπικό συλλογισμό. Ο εγκληματίας, που βρίσκεται στο επίκεντρο της αντίληψης αυτής, αξιολογείται ως ευάλωτη ύπαρξη. Κατόπιν τούτου οι ποινές πρέπει να είναι μετριοπαθείς, ενώ πρέπει επίσης να εφαρμόζονται εναλλακτικές ποινικές κυρώσεις. Ωστόσο, επισημαίνεται εδώ το παράδοξο η ποινή που είναι μέσο που οδηγεί σε αποκλεισμό να προβάλλεται ως μέσο επανένταξης (β) Συμβατισμός. Τη θέση αυτή ασπάστηκε επίσης υψηλό ποσοστό του δείγματος. Το ενδιαφέρον εδώ επικεντρώνεται όχι στον δράστη αλλά

στην πράξη για την οποία ο ίδιος θεωρείται πλήρως υπεύθυνος. Πρόκειται για μια ανταποδοτική λογική σύμφωνα με την οποία η ποινή αποτελεί απάντηση στο έγκλημα, αποσκοπεί δε περαιτέρω στην προστασία του θύματος και της κοινωνίας.

(γ) Εξοστρακισμός. Σύμφωνα με την τρίτη αυτή άποψη που συμμερίστηκε χαμηλότερο ποσοστό του δείγματος, σκοπός της ποινής είναι ο αποκλεισμός και η εξαίρεση του δράστη προκειμένου να επανέλθει η χαμένη κοινωνική αρμονία. Οι άνθρωποι που εκφράζουν αυτή την άποψη δίνουν έμφαση στην σοβαρότητα της ποινής ως αντιστάθμισμα σε μια «*απειλητική ανασφάλεια*». Επίσης, σημειώνεται το παράδοξο να επιδιώκεται η κοινωνική αρμονία με την προβολή μιας εκδικητικής λογικής.

Στάσεις κρατουμένων.

Τέλος, στο πλαίσιο των στάσεων του κοινού, παρουσιάζονται οι διαπιστώσεις έρευνας που έχει πραγματοποιηθεί στην ελληνική πραγματικότητα σε δείγμα που αντλήθηκε από τη φυλακή. Οι Μαγγανάς, Λάζος και Σβουρδάκου (2008, σ. 88-104), αν και κατά την έρευνά τους δεν έθεσαν ερωτήματα που να αφορούν ευθέως τις ποινές, παρατήρησαν ότι το θέμα αυτό αναδύθηκε «*αυθόρμητα*» και κατ' επανάληψη. Από την ανάλυση των σχολίων των συνεντευξιαζομένων, οι ερευνητές κατέληξαν στις ακόλουθες διαπιστώσεις σε σχέση με τον εκλαμβανόμενο σκοπό της ποινής και τον τρόπο που οι ίδιοι οι κρατούμενοι αντιλαμβάνονται τη φυλακή: (α) Οι έγκλειστοι εκλαμβάνουν ως σκοπό της ποινής, που απονέμει η δικαιοσύνη στην Ελλάδα, την τιμωρητική ανταπόδοση. Συμπληρωματικά, οι ερωτηθέντες δεν βλέπουν να εφαρμόζονται γύρω τους μέτρα σωφρονισμού ή επανένταξης. Ενδιαφέρον προκαλεί για τους ερευνητές το γεγονός ότι «*Αποδέχονται ότι σκοπός της ποινής είναι αλλά και πρέπει να είναι η ανταπόδοση*» (σ. 97), ενώ δεν μπορούν να φανταστούν μια κοινωνία με λιγότερη ανταπόδοση. (β) Η φυλακή συνιστά έναν απάνθρωπο θεσμό καταστολής που κάνει χειρότερους τους ανθρώπους. Ωστόσο, οι ερωτηθέντες δεν μπορούν να φανταστούν μια κοινωνία με λιγότερη φυλάκιση. Οι ερευνητές σχολιάζουν την αντίφαση που γεννιέται σε σχέση με το παραπάνω ως «*η φυλακή γίνεται αποδεκτή αλλά δεν εγκρίνεται*». (γ) Οι ερωτηθέντες αποδέχονται την φυλακή εν μέρει ως δίκαιη και εν μέρει ως συνθηκολόγηση, σκεπτόμενοι ότι όταν θα βγουν από τη φυλακή θα έχουν ξεπληρώσει το χρέος τους, πράγμα που θα αποδεχτεί το κράτος και η ευρύτερη κοινωνία. Οι ερευνητές συμπληρώνουν ότι λόγω του στίγματος, οι απόψεις τους

αυτές θα διαψευστούν στην πορεία κάτι που μπορεί να συμβάλει στο να οδηγηθούν πάλι στη φυλακή.

V. Προβληματισμοί για τα ανθρώπινα δικαιώματα

Μετά τον β' παγκόσμιο πόλεμο η περιφρόνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ο αυταρχισμός και οι πράξεις ιδιαίτερης βαρβαρότητας που συντελέστηκαν οδήγησαν σε μια έντονα ανθρωπιστική τάση που τοποθετούσε στο επίκεντρο το σεβασμό στην ελευθερία και την αξιοπρέπεια. Η τάση αυτή εκφράστηκε μέσα από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που υιοθετήθηκε από τα κράτη-μέλη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στις 12/11/1948 (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 273). Ειδικά για το θέμα των ποινών το άρθρο 5 της Οικουμενικής Διακήρυξης προβλέπει ότι *«Κανείς δεν επιτρέπεται να υποβάλλεται σε βασανιστήρια ούτε σε ποινή ή μεταχείριση σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική»* (United Nations, Human Rights Office of the High Commissioner). Συμπληρωματικά, από το άρθρο 22 προβλέπεται το δικαίωμα της κοινωνικής προστασίας, το οποίο κάθε πολιτεία έχει υποχρέωση να διασφαλίσει προκειμένου να ικανοποιούνται απαραίτητες ανάγκες για την αξιοπρέπεια και την ελεύθερη ανάπτυξη όλων ανεξαιρέτως των ανθρώπων.

Στο χώρο της σωφρονιστικής, το 1955 αναθεωρήθηκε η προσπάθεια για την κατάρτιση στοιχειωδών προϋποθέσεων μεταχείρισης των κρατουμένων που είχε εγκριθεί αρχικά το 1934 (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 278-279). Οι στοιχειώδεις κανόνες μεταχείρισης των κρατουμένων περιελάμβαναν ζητήματα όπως ο διαχωρισμός των κρατουμένων κατά κατηγορίες, η υγιεινή διαμονή, η φυσική αγωγή, η ιατρική περίθαλψη, οι δυνατότητες εργασίας, οι επαφές με τον έξω κόσμο, η επιμόρφωση σωφρονιστικού προσωπικού και τα πειθαρχικά μέτρα (Το ίδιο).

Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτέλεσε επίσης έναν από τους βασικούς στόχους του Συμβουλίου της Ευρώπης, πράγμα που εκφράστηκε μέσα από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) που καταρτίστηκε και υπογράφηκε το 1950 και τέθηκε σε ισχύ το 1953 (Φαρσεδάκης, 1991, σ. 98). Παρόμοια με την Οικουμενική Διακήρυξη, η ΕΣΔΑ απαγορεύει τα βασανιστήρια και τις ποινές που είναι απάνθρωπες ή εξουθενωτικές, την αναδρομικότητα των ποινικών νόμων, καθώς και κάθε διάκριση στην απόλαυση εγγυημένων δικαιωμάτων (Το ίδιο, σ. 99).

Μέσα στο ίδιο ανθρωπιστικό πνεύμα, εγκρίνεται από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου η λειτουργία επιτροπής για θέματα εγκληματολογικού ενδιαφέροντος με την ονομασία «Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Εγκληματολογικά Προβλήματα» (ΕΕΕΠ) (Το ίδιο, σ. 104). Η ΕΕΕΠ με τις «Αποφάσεις» και τις μετέπειτα «Συστάσεις» που επεξεργάστηκε, άσκησε σημαντική επιρροή στους τομείς που της ανατέθηκε, οι οποίοι αναλύονται σε τρεις κατηγορίες (Το ίδιο, σ. 108-130):

(α) Στην ποινή του θανάτου. Το υπ. Αριθμ. 6 Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ, που προβλέπει την κατάργηση της θανατικής ποινής ήταν το αποτέλεσμα των διεργασιών υποεπιτροπής που συστάθηκε για να εξετάσει το πρόβλημα της θανατικής ποινής υπό την προεδρία του Marc Ancel.

(β) Στα υποκατάστατα μέτρα των στερητικών της ελευθερίας ποινών. Οι δραστηριότητες της επιτροπής συνέβαλλαν στην εισαγωγή, ανάπτυξη και εφαρμογή μέτρων όπως η αναστολή, η δοκιμασία, οι χρηματικές ποινές και η εργασία για την κοινότητα. Η υπ. αριθμ. 1 Απόφαση του 1965, αναγνωρίζοντας τις ιδιαίτερες δυσάρεστες συνέπειες της ποινής, πρότεινε την αντικατάσταση της στερητικής της ελευθερίας ποινής από υποκατάστατο μέτρο για εγκληματία που διαπράττει έγκλημα πρώτη φορά και αυτό δεν είναι ιδιαίτερης βαρύτητας. Δυο ακόμη αποφάσεις ασχολήθηκαν με ζητήματα μετασφρονιστικής αρωγής και ποινικών υποκατάστατων των στερητικών της ελευθερίας ποινών.

(γ) Στις στερητικές της ελευθερίας ποινές όπου η προσέγγιση της επιτροπής εστιάστηκε στη βελτίωση των συνθηκών έκτισης και γενικότερα της μεταχείρισης και σε θέματα κοινωνικής επανένταξης. Στο πλαίσιο αυτό έτυχαν επεξεργασίας ζητήματα που δεν είχαν ρυθμιστεί από τους ελάχιστους κανόνες των Ηνωμένων Εθνών και του Συμβουλίου της Ευρώπης και που αφορούσαν την άσκηση από τον κρατούμενο θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά τη διάρκεια τέλεσης της ποινής. Έτσι με την υπ. αριθμ. 2 Απόφαση του 1962 καθορίστηκαν οι όροι άσκησης των κοινωνικών, αστικών και εκλογικών δικαιωμάτων των κρατούμενων. Ένα ακόμη θέμα που απασχόλησε την επιτροπή ήταν η μεταχείριση των κρατούμενων που εκτίουν μακράς διάρκειας στερητικές της ελευθερίας ποινές σχετικά με την κατανομή των κρατούμενων, τα προγράμματα μεταχείρισης και τη δυνατότητα ελαχιστοποίησης των κινδύνων αποδιοργάνωσης της προσωπικότητας. Άλλα ενδεικτικά σημαντικά ζητήματα που έτυχαν επεξεργασίας ήταν η σφρονιστική άδεια, τα προβλήματα που προκύπτουν από την κράτηση επικίνδυνων κρατούμενων, η άθληση, η εκπαίδευση, ο

ελεύθερος χρόνος των κρατούμενων. Τέλος, ιδιαίτερη φροντίδα δόθηκε για την κοινωνική επανένταξη των κρατούμενων.

Οι πρόοδοι που έχουν σημειωθεί σε επίπεδο ευρωπαϊκών αποφάσεων, συστάσεων, επισημαίνουν το ανθρωπιστικό ενδιαφέρον απέναντι στον κρατούμενο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ευνότητα γεννιέται μια σειρά από ερωτήματα για το ποιοι πρέπει να είναι οι σκοποί των ποινών σε μια σύγχρονη κοινωνία που προβάλλει ως ύψιστο αγαθό τον σεβασμό των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Από μια «οφελμιστική σκοπιά» οι εξελίξεις στο ευρωπαϊκό επίπεδο συντελούνται παράλληλα με την εμπέδωση μιας νέας αντίληψης απέναντι στους εγκληματίες που διέπεται από την αποδοχή στη διαφορετικότητα και το δικαίωμα να αποκλίνει κανείς, με την προϋπόθεση φυσικά να μη βλάπτει ξένα έννομα αγαθά (Κουράκης, (1984) 2009, σ. 342). Υπό αυτό το πρίσμα η επιβολή των ποινών δεν μπορεί να σκοπεύει πλέον σε μεταφυσικά πρότυπα και αντιλήψεις, όπως η αποκατάσταση της έννομης τάξης και η απονομή δικαιοσύνης, αλλά πρέπει να αποσκοπεί στην επιδίωξη στόχων ωφέλιμων για το άτομο και την κοινωνία (Το ίδιο). Πέραν της πρόληψης της εγκληματικότητας, μέσα από την ειδική πρόληψη που αναφέρεται στο άτομο και τη γενική που αναφέρεται στην κοινωνία, σημαντική θέση πρέπει να κατέχει και η ενίσχυση της θέσης του θύματος (Κουράκης, 2008, σ. 59-60).

Ωστόσο, σε επίπεδο ειδικής πρόληψης, η αποκόμιση οφέλους από την ποινή έχει δεχτεί μια σειρά από κριτικές, ειδικά στα πλαίσια του αναμορφωτικού ιδεώδους. Οι διακηρύξεις περί μεταχείρισης των κρατουμένων παρουσιάζουν μια σειρά από κινδύνους (Αλεξιάδης, 2001, σ.85-86): (α) Αφήνουν εκτεθειμένη την Πολιτεία που πολλά υπόσχεται αλλά τίποτε δεν πραγματοποιεί, οδηγώντας έτσι σε μια διάχυτη απογοήτευση σε σχέση με το σωφρονιστικό σύστημα. (β) Καθιστά ευάλωτο το ίδιο το σωφρονιστικό σύστημα που πρέπει να διακρίνει ανάμεσα σε αυτούς που χρήζουν βελτίωσης και σε αυτούς που δεν έχουν τέτοιες ανάγκες. (γ) Συνιστούν νομοθετική καθήλωση της επιστήμης, εφόσον προάγουν την απλοποιημένη αντίληψη ότι το έγκλημα οφείλεται σε ελλιπή κοινωνικοποίηση την οποία η ποινή ως συνταγή θα διαχειριστεί μέσα από μια διαδικασία επανακοινωνικοποίησης.

Διαμορφώνονται κατ' αυτόν τον τρόπο οι σύγχρονες τάσεις ως προς την ειδική πρόληψη, που συνοπτικά περιλαμβάνουν την αποφυγή εγκλεισμού ελαφρότερων περιπτώσεων και τον σεβασμό της προσωπικότητας και των ατομικών δικαιωμάτων, όπου ο εγκλεισμός καθίσταται αναπόφευκτος (Κουράκης, 2008, σ.65).

Σε αυτό το πλαίσιο (Αλεξιάδης, 2001, 86-87): (α) η σωφρονιστική νομοθεσία στοχεύει στην προστασία του ατόμου που υποβάλλεται στην εκτέλεση της ποινής. (β) Η φυλακή, όπου δεν μπορεί να αποφευχθεί, αντιμετωπίζεται αποκλειστικά και μόνο ως τόπος εκτέλεσης της ποινής. (γ) Πρέπει να υπάρχει μέριμνα για την παροχή στον κρατούμενο μιας σειράς προγραμμάτων, που θα έχει τη δυνατότητα να παρακολουθεί οικειοθελώς. Τα παραπάνω αντανακλώνονται στον Σωφρονιστικό Κώδικα, που σε αντίθεση με τους προϊσχύσαντες δεν περιλαμβάνει σε κανένα σε κανένα άρθρο ορισμό του «σκοπού» εκτέλεσης της ποινής (Το ίδιο).

Ανεξάρτητα από τις προβλέψεις του κώδικα στο επίπεδο έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής τα προβλήματα παραμένουν αν λάβει κάποιος τις υπάρχουσες δυσάρεστες συνέπειες της ποινής.

Οι συνέπειες του εγκλεισμού εξουδετερώνουν οποιοδήποτε όφελος μπορεί να προκύψει από άλλες συμπληρωματικές παρεμβάσεις που αποσκοπούν στη βελτίωση του κρατούμενου. Η ένταξη στην μικροκοινωνία της φυλακής επιβάλλει την τήρηση ενός κώδικα αξιών και κανόνων που λειτουργεί παράλληλα με τους σωφρονιστικούς κανόνες του καταστήματος (Χαΐδου, 2002, σ 49-50). Από την άλλη, όσο κοινωνικοποιείται κάποιος στο σύστημα της φυλακής, απαραίτητο σε ορισμένες περιπτώσεις συστατικό επιβίωσης, απόκοινωνικοποιείται σε σχέση με το ελεύθερο κοινωνικό περιβάλλον (Το ίδιο). Αλλά και πέραν της επανακοινωνικοποίησης, οι συνθήκες διαβίωσης απέχουν πολύ από την διασφάλιση ενός απαραίτητου επιπέδου που να συνάδει με την αρχή του σεβασμού στην αξιοπρέπεια του κρατουμένου. Η ελλιπής κίνηση, έκθεση στον ήλιο, η έλλειψη ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης αλλά και οι γενικότερες κακές συνθήκες δημιουργούν μια κατάσταση που πλήττει τόσο τη σωματική αλλά και την ψυχική υγεία του κρατούμενου (Το ίδιο). Συμπληρωματικά, ο χρόνιος εγκλεισμός μπορεί να οδηγήσει σε τέτοιας έκτασης ιδρυματοποίηση ώστε ο κατάδικος να μην θέλει να βγει από τη φυλακή μόλις έρθει η ώρα της απόλυσης (Το ίδιο).

Τα παραπάνω προβλήματα πολλαπλασιάζονται από τον υπερπληθυσμό των φυλακών που καθιστά ανέφικτη οποιαδήποτε μέριμνα για την επανένταξη του κρατούμενου (Φαρσεδάκης, 1991, σ. 168).

Ένας άλλος προβληματισμός που αφορά στον υπερπληθυσμό αφορά στις σύγχρονες λύσεις για λειτουργία ιδιωτικών φυλακών. Η αλλαγή του πλαισίου αλλάζει ευνότητα και τον τρόπο έκτισης των ποινών. Δημιουργούνται έτσι πολίτες δυο ταχυτήτων όπου για τους «έχοντες» οι συνθήκες έκτισης είναι ευνοϊκότερες.

Ο υπερπληθυσμός των φυλακών λαμβάνει χώρα σε ένα πλαίσιο όπου η τάση για ανθρωπιστική μεταχείριση των κρατούμενων υποχωρεί μπροστά στο πρόσταγμα για ασφάλεια, όπως προβάλλεται από το δόγμα «νόμος και τάξη». Η πολιτική αυτή αναδύθηκε αλλά και ενισχύεται μέσα από το γενικότερο κλίμα ανασφάλειας που επικρατεί στις σύγχρονες κοινωνίες. Σε αυτό το πλαίσιο τα δικαιώματα των δραστών έρχονται σε δεύτερη μοίρα και οι όποιες προσπάθειες για αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης ελάχιστα υποστηρίζονται, αφού πρωταγωνιστικό ρόλο έχει πλέον η προστασία της ίδιας της κοινωνίας μέσω της αποτροπής των κινδύνων.

Ενότητα Β΄: Η ποινή μέσα από τις απόψεις εκείνων στους οποίους έχει εφαρμοστεί

VI. Περιγραφή και μεθοδολογία της έρευνας

1. Περιγραφή της έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο μεταπτυχιακής εργασίας για το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Εγκληματολογία» του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Η διεξαγωγή της έρευνας έγινε στο Κέντρο Επανένταξης Αποφυλακισομένων «ΕΠΑΝΟΔΟΣ» την χρονική περίοδο 11 Μαΐου -07 Ιουνίου 2017, κατόπιν έγκρισης σχετικής αίτησης για την χορήγηση άδειας για διενέργεια συνεντεύξεων που υποβλήθηκε στον φορέα από την ερευνήτρια.

Η επιλογή του δείγματος πραγματοποιήθηκε βάσει της μεθόδου της δειγματοληψίας σκοπιμότητας και η διεξαγωγή της έρευνας έγινε με την εφαρμογή της ημι-κατευθυνόμενης συνέντευξης. Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου. Στη συνέχεια ακολουθεί περιγραφή των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν σε κάθε στάδιο της έρευνας.

2. Αντικείμενα της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Όπως σημειώνουν οι Ίσαρη και Πουρκός (2015) τα ερευνητικά ερωτήματα στην ποιοτική έρευνα, σε αντίθεση με την συγκεκριμένη μορφή των ερευνητικών υποθέσεων στην ποσοτική έρευνα, χρειάζεται να είναι ανοιχτά και ευέλικτα επιτρέποντας *«τη σύλληψη απρόσμενων πτυχών του υπό διερεύνηση φαινομένου»* (σ. 78).

Η παρούσα έρευνα επιχειρεί να διερευνήσει τη σχέση δυο εννοιών της ποινής και της τιμωρίας. Η προσέγγιση πραγματοποιείται μέσα από τις απόψεις ανθρώπων στους οποίους έχουν επιβληθεί ποινές στερητικές της ελευθερίας, κατόπιν τούτου οι ερωτήσεις εντάσσονται στην ειδική κατηγορία των αποφυλακισθέντων. Αντικείμενα της έρευνας αποτελούν η διερεύνηση των στάσεων των αποφυλακισθέντων απέναντι στην τιμωρία, καθώς και των απόψεών τους για την αποτελεσματικότητα της ποινής ως τιμωρίας, αναφορικά με τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

A. Η τιμωρία ως σκοπιμότητα της ποινής

B. Οι θετικές και αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας

- Γ. Ο ρόλος της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη
- Δ. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη
- Ε. Οι προτάσεις των αποφυλακισθέντων σχετικά με τον ρόλο και τη σκοπιμότητα της ποινής

3. Μεθοδολογία

Η αξιοπιστία της ποιοτικής έρευνας έγκειται κατά τη Θανοπούλου (2015, σ. 312-313) «στο επίπεδο της σχέσης σχεδιασμού της μεθόδου και υλοποίησης της κατά την επιτόπια έρευνα, αλλά και στο επίπεδο της σχέσης μεθόδου ανάλυσης του υλικού και αποτελεσμάτων της ανάλυσης». Κατόπιν τούτου, η λεπτομερής καταγραφή των βημάτων της ερευνητικής διαδικασίας αποτελεί εγγύηση ότι το ερευνητικό υλικό είναι απόρροια αξιόπιστων διαδικασιών και τα συναγόμενα αποτελέσματα προκύπτουν από αξιόπιστες διαδικασίες ανάλυσης (Το ίδιο).

Κάτω από αυτό το σκεπτικό, ακολουθεί μια απόπειρα διεξοδικής περιγραφής των σταδίων που ακολουθήθηκαν στην παρούσα ερευνητική διαδικασία. Η ενότητα κλείνει με τις ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν με σκοπό την τήρηση της ερευνητικής δεοντολογίας.

3. 1. Δειγματοληψία.

Η στρατηγική επιλογής του δείγματος στην ποιοτική έρευνα αποσκοπεί στην εξεύρεση περιπτώσεων από τις οποίες θα αντληθεί πλούτος πληροφοριών αναφορικά με τους στόχους της έρευνας (Ισαρη και Πουρκός, 2015, σ. 81-83). Με την στρατηγική της σκόπιμης δειγματοληψίας, που συνήθως εφαρμόζεται, ο ερευνητής επιλέγει «ενεργητικά και σκόπιμα» το δείγμα που θεωρεί ότι θα τον βοηθήσει στην καλύτερη δυνατή προσέγγιση των ερευνητικών ερωτημάτων (Το ίδιο). Στην παρούσα έρευνα η επιλογή των ερωτώμενων έγινε με την μέθοδο της δειγματοληψίας κριτηρίου, που εντάσσεται στην δειγματοληψία σκοπιμότητας και σύμφωνα με την οποία το «δείγμα επιλέγεται σύμφωνα με κάποιο κριτήριο το οποίο καθορίζεται από τους στόχους της έρευνας» (Το ίδιο, σ. 83). Κριτήριο για συμμετοχή στην έρευνα αποτέλεσε η εμπειρία των ερωτώμενων με μια στερητική της ελευθερίας ποινή ή στερητικά της ελευθερίας αναμορφωτικά μέτρα. Δεδομένης της προφανούς δυσκολίας εξεύρεσης δείγματος που να ανταποκρίνεται στο εν λόγω κριτήριο, επιλέχθηκε το Κέντρο Επανάταξης Αποφυλακισμένων «ΕΠΑΝΟΔΟΣ». Η ΕΠΑΝΟΔΟΣ λειτουργεί υπό την εποπτεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας

και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με σκοπό την υποστήριξη αποφυλακισθέντων στις προσπάθειες ενσωμάτωσης στην κοινωνική και επαγγελματική ζωή (Ιστοσελίδα ΕΠΑΝΟΔΟΥ⁷). Κάτω από αυτό το σκεπτικό, το συγκεκριμένο δείγμα έχει αυξημένες πιθανότητες να επιδιώκει την επανένταξη του, στοιχείο σημαντικό καθώς η διερεύνηση της επανένταξης αποτελεί επίσης ένα από τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας μέσα στο πλαίσιο, φυσικά, στο οποίο εντάσσεται.

Δεδομένων των χρονικών περιορισμών της μεταπτυχιακής εργασίας, στα πλαίσια της οποίας διεξάγεται η παρούσα έρευνα, δεν έγινε προσπάθεια αναζήτησης δείγματος σε άλλους φορείς που μπορεί να απευθύνονται αποφυλακισθέντες. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι η ΕΠΑΝΟΔΟΣ αποτελεί τον μοναδικό επίσημο φορέα μετασφρονιστικής μέριμνας που λειτουργεί στην Ελλάδα (Το ίδιο).

Όσον αφορά στο μέγεθος του δείγματος, ορίστηκε εξ αρχής ο στόχος των 20 συμμετεχόντων. Ο αριθμός ορίστηκε ως συνάρτηση του χρόνου, για να είναι εφικτή η ανάλυση των δεδομένων, και ενός ενδεικτικά απαιτούμενου αριθμού συμμετεχόντων προκειμένου να εξασφαλιστεί επαρκής και κατάλληλος αριθμός πληροφοριών. Όπως επισημαίνεται από τη Θανοπούλου (2015, σ. 301), ο αριθμός συμμετεχόντων στην ποιοτική έρευνα είναι συνήθως μικρός, δεδομένων των περιορισμένων πόρων, αλλά και του χρόνου που απαιτείται για την ανάλυση των αποτελεσμάτων. Συμπληρωματικά ο Paton (2002, στο Ίσαρη και Πουρκός σ.244) διακρίνει ανάμεσα στο εύρος και στο βάθος των πληροφοριών που επιθυμεί να αποκτήσει ένας ερευνητής με την εις βάθος μελέτη, ακόμη και λίγων ατόμων, να αποτελεί πλούσια πηγή πληροφοριών.

3. 2. Σχεδιασμός της συνέντευξης.

Κατά το σχεδιασμό της συνέντευξης ένα βασικό στοιχείο που πρέπει να αποφασιστεί είναι ο τύπος της συνέντευξης που θα επιλεγεί. Η επιλογή συναρτάται άμεσα με τους σκοπούς της έρευνας (Θανοπούλου, 2015, σ. 297-298). Με τον οδηγό συνέντευξης στην παρούσα έρευνα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, επιχειρείται η διερεύνηση στάσεων των ερωτώμενων αναφορικά με τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί. Όπως εξηγεί η Ζαραφονίτου (2008, σ. 27), οι στάσεις «υποβόσκουν των διαμορφωμένων απόψεων και συμπεριφορών» άρα και διαφοροποιούνται από αυτές καθώς αντανακλούν ψυχολογικές τάσεις, συναισθηματικές αντιδράσεις, μια κατεύθυνση συμπεριφορών. Για την διερεύνηση αυτού του είδους των ψυχο-κοινωνικών

⁷ Για περισσότερες πληροφορίες για την ΕΠΑΝΟΔΟ: <http://epanodos.org.gr/epanodos-n.p.i.d>

φαινομένων η ημι-κατευθυνόμενη συνέντευξη συγκαταλέγεται ανάμεσα στα συνηθέστερα εργαλεία στη σύγχρονη έρευνα (Το ίδιο, σ. 29). Σύμφωνα με την ίδια (Ζαραφονίτου, 2004, σ. 199-200) η πραγματοποίηση συζητήσεων/συνεντεύξεων επιτρέπει τη συλλογή και την απόκτηση ενός σφαιρικού υλικού, όταν η διερεύνηση πραγματοποιείται σε κοινωνικές ομάδες ή κατηγορίες σχετικά ανεξερευνήτες, όπως άλλωστε είναι και η κατηγορία των αποφυλακισθέντων.

Ως τεχνική έρευνας, η ημι-κατευθυνόμενη συνέντευξη περιλαμβάνει τόσο πλεονεκτήματα όσο και μειονεκτήματα (Borg στο Cohen and Manion, 1994, σ. 374). Σημαντικό πλεονέκτημα, όπως προαναφέρθηκε, θεωρείται η δυνατότητα προσέγγισης ενός αντικειμένου σφαιρικά και σε βάθος. Ανάμεσα στα βασικά μειονεκτήματα συγκαταλέγεται η υποκειμενικότητα του ερευνητή (Το ίδιο). Υποκειμενικότητα που ασκεί ακόμη μεγαλύτερο ρόλο στην περίπτωση της ανοιχτής συνέντευξης. Εδώ, πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι η ημι-κατευθυνόμενη συνέντευξη επιλέχθηκε έναντι της ανοιχτής συνέντευξης λόγω των ενδεχόμενων δυσκολιών της μεθοδολογικής αυτής προσέγγισης σε επίπεδο διεξαγωγής της συνέντευξης και ερμηνείας των δεδομένων (Ζαραφονίτου, 2004, σ. 200). Δυσκολίες που γίνονται μάλλον απροσπέλαστες στην περίπτωση μιας νέας ερευνήτριας.

Η συνέντευξη σχεδιάστηκε έτσι ώστε να αποτελείται από δυο μέρη. Το πρώτο σκέλος αφορούσε στη λήψη πληροφοριών σχετικά με τα προσωπικά χαρακτηριστικά του συμμετέχοντα, την παιδική, εφηβική ηλικία και την ενήλικη ζωή, καθώς και το ποινικό ιστορικό. Αναφορικά με τα προσωπικά χαρακτηριστικά, αποφασίστηκε να συλλεχθούν οι εξής πληροφορίες: ονοματεπώνυμο, ηλικία, τόπος προέλευσης, σε περίπτωση αλλοδαπής καταγωγής χρόνια παραμονής στην Ελλάδα, εκπαιδευτικό επίπεδο, εργασία πριν και μετά την αποφυλάκιση. Το δεύτερο σκέλος είχε ως στόχο να καλύψει τα ακόλουθα θέματα με τη χρήση ανοιχτών ερωτήσεων: (Α) Σκοποί των ποινών, (Β) Επικίνδυνοι εγκληματίες και θανατική ποινή, (Γ) Κατά πόσο επιτυγχάνονται οι προαναφερόμενοι σκοποί, σε περίπτωση που δεν επιτυγχάνονται ποιοι είναι οι λόγοι και πώς θα μπορούσαν να επιτευχθούν, (Δ) Κοινωνική επανένταξη. Για το θέμα (Α) προετοιμάστηκε μια σειρά διευκρινιστικών ερωτήσεων προκειμένου να τεθούν κατά περίπτωση. Το θέμα (Δ) αποτελέιτο από 4 υποερωτήματα που διερευνούσαν το νόημα της επανένταξης για τους ίδιους, τις προσδοκίες τους από τον φορέα επανένταξης, τον προσωπικό τους ρόλο και τους τρόπους με τους οποίους οι ίδιοι θα μπορούσαν να προσφέρουν βοήθεια στους άλλους.

Οι ερωτήσεις της συνέντευξης διατυπώθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να μην είναι κατευθυντικές. Υιοθετήθηκε μια έμμεση προσέγγιση (Για παράδειγμα «ο ρόλος των ποινών γενικά, που να μεν επιβλήθηκε σε σας αλλά και σε άλλους») με την σκοπιμότητα να προκληθούν περισσότερο ειλικρινείς και ανοιχτές απαντήσεις και να αποφευχθούν στο μέτρο του δυνατού τυχόν προκαταλήψεις (Tucman στο Cohen and Manion, 1994, σ. 383). Ο τρόπος διατύπωσης ήταν τέτοιος (χρήση πολλών λέξεων, συνώνυμων) ώστε οι ερωτήσεις να γίνονται κατανοητές από διάφορα εκπαιδευτικά επίπεδα ή από αλλοδαπούς που μπορεί να είχαν δυσκολίες με την ελληνική γλώσσα. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη διατύπωση των ερωτήσεων ούτως ώστε να διέπονται από διακριτικότητα, σεβασμό και ευαισθησία. Σε γενικές γραμμές, στόχος των ερωτήσεων ήταν να δοθεί ο απαραίτητος χώρος σε κάθε συμμετέχοντα προκειμένου να εκφράσει ανοιχτά τους τρόπους με τους οποίους σκέφτεται, νιώθει, αντιλαμβάνεται, βίωσε ή βιώνει το καθένα από τα θέματα που διερευνάται.

Αναφορικά με τον τρόπο καταγραφής των πληροφοριών, αποφασίστηκε παράλληλα με τη λήψη σημειώσεων να γίνεται και μαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, σε περίπτωση φυσικά που ο κάθε ερωτώμενος συναινούσε. Η χρήση μαγνητοφώνου εμφανίζει σημαντικά πλεονεκτήματα, καθώς δίνει τη δυνατότητα καταγραφής όλων των πληροφοριών που αναφέρονται στη συνέντευξη, ενώ παράλληλα απεμπλέκει τον ερευνητή από τη συστηματική λήψη σημειώσεων, πράγμα που μπορεί να αφαιρεί από τη ζωντάνια που μπορεί να έχει μια συζήτηση (Θανοπούλου, 2005, σ. 308). Από την άλλη πάλι, μπορεί να οδηγήσει τον ερωτώμενο σε μια κάπως στημένη στάση απόκρισης απέναντι στη συνέντευξη (Το ίδιο, σ. 309).

Επιπλέον του οδηγού συνέντευξης, ετοιμάστηκε το έντυπο έγγραφης συγκατάθεσης στην έρευνα. Το εν λόγω έντυπο αποτελούσε τη δήλωση αποδοχής του κάθε ερωτώμενου για συμμετοχή στην έρευνα. Η συγκατάθεση των ερωτώμενων στην έρευνα αντανάκλα την ελεύθερη και εθελοντική συμμετοχή τους, η οποία έχει αποφασιστεί κατόπιν ενδεδειγμένης προφορικής και γραπτής ενημέρωσης αναφορικά με την έρευνα (Ισαρη και Πουρκός, 2005, σ. 89). Συνιστά δε θεμελιώδες στοιχείο τήρησης των κανόνων επιστημονικότητας, μέσα στα οποία πρέπει να διεξάγεται μια έρευνα (Το ίδιο, σ. 88-90).

Στο έντυπο συγκατάθεσης που ετοιμάστηκε συμπεριλαμβάνονταν πληροφορίες αναφορικά με το θέμα της εργασίας, το Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών και το ίδρυμα στα πλαίσια του οποίου διεξάγεται η εργασία, καθώς και την ταυτότητα της μεταπτυχιακής φοιτήτριας. Επιπλέον, προσφέρονταν οι απαραίτητες

εγγυήσεις αναφορικά με την χρήση του υλικού για καθαρά επιστημονικούς λόγους και την τήρηση της ανωνυμίας. Συμπληρωματικά, είχε προστεθεί ένα ξεχωριστό πεδίο, το οποίο οι συμμετέχοντες θα έπρεπε να μαρκάρουν σε περίπτωση συναίνεσης στη μαγνητοφώνηση της συνέντευξης. Το έντυπο έκλεινε με ειδικό χώρο για την συμπλήρωση της ημερομηνίας και την υπογραφή του συμμετέχοντα.

3. 3. Διενέργεια των συνεντεύξεων.

Η διαδικασία των συνεντεύξεων ξεκίνησε κατόπιν έγκρισης σχετικής αίτησης που υποβλήθηκε στην ΕΠΑΝΟΔΟ, για την χορήγηση άδειας προκειμένου να διενεργηθούν οι συνεντεύξεις με ωφελούμενους των υπηρεσιών του. Συμπληρωματικά υποβλήθηκαν στον φορέα, σύμφωνα με τις διαδικασίες που τηρεί αναφορικά με την αποδοχή φοιτητών για την διεξαγωγή έρευνας, το ερευνητικό πρωτόκολλο της έρευνας, επιστολή της επιβλέπουσας Καθηγήτριας, καθώς και αντίγραφο του εντύπου έγγραφης συγκατάθεσης στην έρευνα.

Οι συμμετέχοντες ενημερώνονταν για την έρευνα από το προσωπικό της ΕΠΑΝΟΔΟΥ και σε περίπτωση που συμφωνούσαν προχωρούσαν με τη συνέντευξη. Για την διεξαγωγή των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκε ήσυχος χώρος, με γραφεία, που παραχωρήθηκε από τον φορέα. Η διαδικασία ξεκινούσε με τις απαραίτητες συστάσεις αναφορικά με την ταυτότητα και την ιδιότητα της ερευνήτριας και προφορική ενημέρωση για τους σκοπούς και το πλαίσιο διεξαγωγής της έρευνας. Εν συνεχεία, ακολουθούσε η χορήγηση του εντύπου έγγραφης συγκατάθεσης, όπου αφήνονταν ο απαραίτητος χρόνος στους συμμετέχοντες προκειμένου να το διαβάσουν και να υπογράψουν. Οι συμμετέχοντες που συναινούσαν με τη μαγνητοφώνηση της συνέντευξης μάρκαραν ένα ξεχωριστό κουτάκι που είχε τοποθετηθεί στο έντυπο. Συνολικά 17 από τους 20 συμμετέχοντες συμφώνησαν με την μαγνητοφώνηση της συνέντευξης, ενώ 3 αρνήθηκαν. Γι' αυτές τις 3 περιπτώσεις κρατήθηκαν λεπτομερείς σημειώσεις. Σημειώσεις κρατήθηκαν επίσης για όλους τους συμμετέχοντες, κυρίως ως ένας τρόπος καλύτερης παρακολούθησης της συζήτησης και επαναφοράς σε θέματα ενδιαφέροντος αναφορικά με τα ερευνητικά ερωτήματα. Επιπλέον, τηρήθηκαν σημειώσεις για κάποιες συμπεριφορικές παρατηρήσεις.

Ο οδηγός της συνέντευξης τηρήθηκε με ευελιξία όσον αφορά στη σειρά και στις διευκρινίσεις που έπρεπε να δοθούν κάθε φορά, καθώς επίσης και στην μεγαλύτερη εμβάθυνση με ορισμένους συμμετέχοντες, σε ζητήματα σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα. Άλλωστε, όπως αναφέρουν οι Ίσαρη και Πουρκός (2015, σ.

97) στην ημι-κατευθυνόμενη συνέντευξη ο ερευνητής μπορεί: (α) να τροποποιήσει το περιεχόμενο των ερωτήσεων ανά περίπτωση, (β) να εμβαθύνει με ορισμένους συμμετέχοντες που αξιολογεί ως κατάλληλους, (γ) να αλλάξει τη σειρά με την οποία τίθενται οι ερωτήσεις και (δ) να προσθέσει ή να αφαιρέσει θέματα προς συζήτηση.

Καθ' όλη τη διάρκεια της συνέντευξης, οι ερωτώμενοι ενθαρρύνονταν να εκφράσουν τη δική τους άποψη ή να δώσουν έμφαση στα σημεία που επιθυμούσαν. Επίσης, παροτρύνονταν να εκφραστούν με το δικό τους τρόπο. Σε περιπτώσεις που ξέφευγαν απ' το θέμα, η ερευνήτρια επανέφερε την εστία προσοχής στο αντικείμενο της συζήτησης με ευγενικές επισημάνσεις. Όλοι οι ερωτώμενοι ήταν συνεργάσιμοι και πρόθυμοι να απαντήσουν στα περισσότερα ερωτήματα. Ορισμένοι υπέβαλαν ερωτήσεις στις περιπτώσεις που κάτι δεν ήταν κατανοητό, ενώ η απάντηση δουλεύοταν μαζί με την ερευνήτρια για να αποφευχθεί κάποιος είδος καθοδηγητικότητας στις απαντήσεις. Με την ολοκλήρωση της συνέντευξης η ερευνήτρια ευχαριστούσε τους συμμετέχοντες για το χρόνο που διέθεσαν και την προθυμία που επέδειξαν.

Μέσος όρος διάρκειας των συνεντεύξεων ήταν περίπου τα 45 λεπτά, πράγμα που βρίσκεται σε συμφωνία με τον εκτιμώμενο χρόνο διάρκειας κατά το σχεδιασμό, δεδομένου του αριθμού των ερωτήσεων. Πρόκειται για ένα καλό χρονικό περιθώριο για να αποφευχθεί η επίδραση της κούρασης στους ερωτώμενους αλλά και στον ερευνητή (δεδομένου του αριθμού διεξαγωγής συνεντεύξεων εντός μιας ημέρας).

3. 4. Επεξεργασία και ανάλυση του υλικού.

Η διαδικασία ξεκίνησε με την ανάλυση των αποτελεσμάτων σε κάθε ενότητα ερώτησης /ερωτήσεων. Συνολικά, όπως προαναφέρθηκε, η έρευνα συμπεριελάμβανε 4 ενότητες ερωτημάτων για να τεθούν στους συμμετέχοντες. Σκοπός της ανάλυσης των αποτελεσμάτων σε κάθε ερώτηση ήταν να συλλεχθούν στοιχεία προκειμένου στη συνέχεια να προσεγγιστούν και να σχολιαστούν τα ερευνητικά ερωτήματα. Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου.

Κατά την ανάλυση του υλικού στόχος είναι να αναζητηθούν κοινά στοιχεία στις συνεντεύξεις προκειμένου να προκύψουν ομαδοποιήσεις (Θανοπούλου, 2015, σ. 311). Βασικό χαρακτηριστικό της μεθόδου είναι η χρήση κατηγοριών και συναρτώμενων συστημάτων κωδικοποίησης *«που συμβάλλουν στην βαθύτερη κατανόηση του περιεχομένου και των σημασιών/νοημάτων που περικλείονται σ' αυτό»*

(Τσίγκανου, 2015, σ. 247). Για τους Moser και Kalton (1989, σ. 300) η ανάλυση του υλικού συνήθως εμπεριέχει δυσκολίες που αναφέρονται στη συνόψιση και ποσοτικοποίηση του, ενώ οφείλονται κυρίως σε τρεις λόγους: (α) Ο πρώτος αναφέρεται στον ευέλικτο τρόπο διεξαγωγής της συνέντευξης. Ως συνέπεια αυτού, μπορεί να προκύψουν και διαφορετικά είδη πληροφοριών από διαφορετικούς συμμετέχοντες πράγμα που δυσχεραίνει τη σύγκριση ή/και την ομαδοποίηση των αποτελεσμάτων. (α) Ακόμη και στην περίπτωση που ο τρόπος που τίθενται οι ερωτήσεις είναι πανομοιότυπος για όλους, οι διαφορετικές διατυπώσεις που θα χρησιμοποιήσουν οι συμμετέχοντες καθιστούν επίσης δύσκολες τις συγκρίσεις. (γ) Τα δεδομένα που προκύπτουν είναι δύσχρηστα για περαιτέρω στατιστικές αναλύσεις.

Η τυποποίηση της επεξεργασίας και ανάλυσης των ποιοτικών συνεντεύξεων είναι μάλλον μη εφικτή, καθώς φέρει τη σφραγίδα του ερευνητή, ωστόσο, ο ερευνητής οφείλει να κοινοποιήσει τη μέθοδο, τις αποφάσεις που έλαβε και τα βήματα που ακολούθησε κατοχυρώνοντας έτσι την επαληθευσσιμότητα της μεθόδου (Θανοπούλου, 2015, σ. 312).

Τα στάδια που ακολουθήθηκαν στην παρούσα έρευνα είναι τα εξής:

1. Απομαγνητοφώνηση: Η επεξεργασία του υλικού ξεκίνησε με τις απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων. Πρόκειται για μια κοπιαστική και χρονοβόρα διαδικασία αλλά ιδιαιτέρως ανταποδοτική, καθώς προσφέρει αυτούσιο το υλικό που συλλέχθηκε από τη συνέντευξη. Για τον ερευνητή, είναι ακόμη μια ευκαιρία να ξανακούσει το υλικό με έναν αποστασιοποιημένο τρόπο. Η απομαγνητοφώνηση έγινε λέξη προς λέξη με παράλληλη καταγραφή κάποιων στοιχείων εξωλεκτικής επικοινωνίας που μπορούν να αποτυπωθούν μέσω του ήχου (γέλιο, που μπορεί να δίνει έναν ειρωνικό τόνο στην περιγραφή του συμμετέχοντα και παύσεις). Συνολικά απομαγνητοφωνήθηκαν 17 συνεντεύξεις (όσες και οι μαγνητοφωνήσεις) ενώ στο αρχείο που δημιουργήθηκε προστέθηκαν και οι σημειώσεις των 3 συνεντεύξεων των οποίων οι αποκρινόμενοι αρνήθηκαν τη μαγνητοφώνηση.

2. Οργάνωση των δεδομένων: Το υλικό των συνεντεύξεων, όπως αποτυπώθηκε από τις απομαγνητοφωνήσεις, ήταν σε μορφή διαλόγου, πράγμα που δυσκόλευε την περαιτέρω επεξεργασία και ανάλυση του. Για το λόγο αυτό τα δεδομένα περάστηκαν σε ένα αρχείο xls., όπου για κάθε ενότητα (που μπορεί να περιλαμβάνει: ερωτήσεις, διευκρινιστικές ερωτήσεις και υποερωτημάτα) περάστηκαν οι απαντήσεις. Στην αρχή δημιουργήθηκαν αρχεία για κάθε ερωτώμενο, ενώ στη συνέχεια δημιουργήθηκε ένα

συνολικό αρχείο που περιείχε τα δεδομένα όλων των συμμετεχόντων, παρέχοντας έτσι μια συνολική εικόνα του υλικού και καθιστώντας εφικτές τυχόν συγκρίσεις ή/και ομαδοποιήσεις για κάθε ενότητα ερωτήσεων.

3. Ομαδοποιήσεις του υλικού ανά ενότητα ερωτήσεων: Μετά από συνεχείς αναγνώσεις⁸ επινοήθηκαν κατηγορίες με βάση το υλικό. Για παράδειγμα οι απαντήσεις της ενότητας ερωτήσεων Α' με τίτλο «Σκοποί των ποινών» ομαδοποιήθηκαν σύμφωνα με τα κοινά νοήματα που εντοπίστηκαν. Η ανάγνωση του υλικού έγινε υπό το πρίσμα των ερευνητικών ερωτημάτων. Παρόμοιες ομαδοποιήσεις διενεργήθηκαν και για τις ενότητες ερωτήσεων Β' και Δ'. Για την ενότητα ερωτήσεων Γ' με τίτλο «Κατά πόσο επιτυγχάνονται οι προαναφερόμενοι σκοποί, σε περίπτωση που δεν επιτυγχάνονται ποιοι είναι οι λόγοι και πώς θα μπορούσαν να επιτευχθούν» επιχειρήθηκε διαφορετική προσέγγιση. Δημιουργήθηκε περίληψη για κάθε συμμετέχοντα (που συμπεριλάμβανε και τις απαντήσεις της ενότητας Α' υπό τη μορφή των κατηγοριών⁹) καθώς θεωρήθηκε ότι θα παρείχε μια καλύτερη εικόνα των υπό μελέτη αντικειμένων. Εν συνεχεία, κατά τον σχολιασμό των ερευνητικών ερωτημάτων, επί τη βάσει των περιλήψεων, επίσης έγιναν απόπειρες νοηματικών ομαδοποιήσεων.

4. Προσέγγιση και σχολιασμός των ερευνητικών ερωτημάτων: Η διαδικασία της ανάλυσης του υλικού συνεχίστηκε και ολοκληρώθηκε κατά τον σχολιασμό των ερευνητικών ερωτημάτων όπου για το κάθε ερώτημα συλλέχθηκαν στοιχεία από μια ή περισσότερες ενότητες (Α', Β', Γ' και Δ') ερωτήσεων.

3. 5. Ζητήματα δεοντολογίας.

Στο κλείσιμο αυτής της ενότητας κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούν όλες οι κινήσεις που έγιναν προκειμένου να τηρηθούν οι βασικές αρχές δεοντολογίας¹⁰ αναφορικά με τη διεξαγωγή επιστημονικής έρευνας. Αναλυτικά, κατά τον ερευνητικό σχεδιασμό, στη διεξαγωγή της έρευνας και με το πέρας αυτής: (Α) Έγιναν οι απαραίτητες ενέργειες για την λήψη άδειας για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων. Οι

⁸ Οι πολλαπλές αναγνώσεις δημιουργούν το πλαίσιο μέσα από το οποίο θα προκύψει «η μετέπειτα εμφάνιση συγκεκριμένων νοημάτων και θεμάτων». Cohen and Manion (1994), (Hycner σ. 404)

⁹ Ο Hycner αναφέρει την συγγραφή περίληψης ατομικής συνέντευξης στα βήματα της ανάλυσης υλικού, συμπεριλαμβάνοντας και τα θέματα που έχουν προκύψει. Βλ. Cohen and Manion (1994) *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, (μτφρ Χρ. Μητσοπούλου και Μάνια Φιλοπούλου). Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ επιστήμες.

¹⁰ Για περισσότερες πληροφορίες για ζητήματα δεοντολογίας στην έρευνα βλέπε: Ίσαρη και Πουρκός (2015) «Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας» – *Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση* [Ηλεκτρονικό βιβλίο] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

συνεντεύξεις ξεκίνησαν μετά τη λήψη γραπτής έγκρισης από το φορέα. (B) Ετοιμάστηκε και χορηγήθηκε έντυπο έγγραφης συγκατάθεσης στην έρευνας που συμπεριελάμβανε ειδικό χώρο για συναίνεση στη μαγνητοφώνηση. (Γ) Τα ερωτήματα του οδηγού συνέντευξης ήταν διατυπωμένα με τέτοιο τρόπο ούτως ώστε να διέπονται από διακριτικότητα, σεβασμό και ευαισθησία. Στοιχεία που διέκριναν επίσης της στάση της ερευνήτριας. (Δ) Στην παρούσα εργασία δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να μην συμπεριληφθούν πληροφορίες που θεωρήθηκε ότι μπορεί να αποκαλύπτουν την ταυτότητα ή μπορεί να οδηγήσουν στην αναγνώριση συμμετέχοντα ή συμμετέχουσας. Η αρχή αυτή διέπει επίσης και τυχόν μελλοντική χρήση των δεδομένων. (Ε) Τέλος, τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί κατά την έρευνα (ηλεκτρονικό και χειρόγραφο υλικό) φυλάσσονται σε ασφαλές πλαίσιο.

VII. Παρουσίαση και ανάλυση αποτελεσμάτων

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων πραγματοποιείται σύμφωνα με τις ενότητες ερωτήσεων που αποτελούσαν τον κορμό της συνέντευξης. Κατόπιν τούτου χωρίζεται σε τέσσερις ενότητες που αφορούν: (α) στους σκοπούς της ποινής, (β) στους επικίνδυνους εγκληματίες και τη θανατική ποινή, (γ) στο κατά πόσο επιτυγχάνονται οι προαναφερόμενοι σκοποί, σε περίπτωση που δεν επιτυγχάνονται ποιοι είναι οι λόγοι και πώς θα μπορούσαν να επιτευχθούν και (δ) στην κοινωνική επανένταξη. Πρώτα παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά του δείγματος και στη συνέχεια οι απαντήσεις των συμμετεχόντων, ομαδοποιημένες σύμφωνα με το κοινό νοηματικό τους περιεχόμενο.

Η παρουσίαση των απαντήσεων κρίθηκε σημαντική καθώς οι απαντήσεις, με τον τρόπο που έχουν κατηγοριοποιηθεί, αποτελούν τη δεξαμενή από την οποία αντλείται το υλικό για την προσέγγιση και τον σχολιασμό των ερευνητικών ερωτημάτων.

1. Χαρακτηριστικά του δείγματος

Το δείγμα αποτελείται από 20 άτομα που έχουν εκτίσει ποινές στερητικές της ελευθερίας ή στερητικά της ελευθερίας αναμορφωτικά μέτρα. Αναλυτικά το δείγμα αποτελείται από 15 άνδρες και 5 γυναίκες. Οι ηλικίες των ανδρών κυμαίνονται ως

εξής: 6 άνδρες είναι ηλικίας 18-21 ετών, 2 ηλικίας 28-30, 2 ηλικίας 38-43, 3 ηλικίας 55-62 και 2 ηλικίας 66-70. Από τις 5 γυναίκες 2 είναι ηλικίας 28-30 και 3 είναι ηλικίας 55-62. Αναφορικά με την προέλευση, από τους άνδρες, 9 είναι Έλληνες και 6 κατάγονται από χώρες του εξωτερικού. Από τις γυναίκες μια είναι Ελληνίδα και οι άλλες 4 αλλοδαπές. Συνολικά οι αλλοδαποί του δείγματος έχουν μέσο όρο παραμονής στην Ελλάδα 15 περίπου χρόνια (από 7 έως 40 έτη). Όσον αφορά στο εκπαιδευτικό επίπεδο οι περισσότεροι έχουν φοιτήσει μέχρι το Γυμνάσιο, ένα άτομο είναι απόφοιτος Δημοτικού, 5 είναι απόφοιτοι Λυκείου και 2 απόφοιτοι Τεχνικής Σχολής, ενώ 4 συνεχίζουν με την εκπαίδευσή τους. Σχετικά με το εργασιακό καθεστώς 8 αναφέρουν ότι εργάζονται στην παρούσα φάση. Σε σχέση με την οικογενειακή τους κατάσταση οι περισσότεροι είναι άγαμοι, χωρισμένοι, σε διάσταση.

Τα αδικήματα για τα οποία οι ερωτώμενοι αναφέρουν ότι έχουν βρεθεί στη φυλακή, είτε ως υπόδοκοι, είτε ως κατάδοκοι ή έχουν υποβληθεί σε αναμορφωτικά μέτρα, είναι, με τις διατυπώσεις των ίδιων τα εξής: κλοπή, ληστεία, ληστεία και σύσταση συμμορίας, διακίνηση ναρκωτικών, χρήση και διάθεση ναρκωτικών, μαστροπεία, σωματεμπορία, πορνεία, χρέη, ακάλυπτες επιταγές, ανθρωποκτονία εκ προθέσεως, βαριά σωματική βλάβη. Οι εκτιθείσες, στερητικές της ελευθερίας ποινές κυμαίνονται από 1 ½ έως 7 ½ χρόνια για τις γυναίκες, και από 4 ½ μήνες έως 12-13 χρόνια για τους άνδρες (28 ετών και άνω). Οι 6 νεαροί (18-21 ετών) του δείγματος, με αναφερόμενη ηλικία έναρξης της παραβατικής συμπεριφοράς τα 7-13 έτη, έχουν υποβληθεί σε αναμορφωτικά μέτρα σε Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων, ενώ δυο εξ αυτών έχουν εκτίσει ποινές σε Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων. Οι χρόνοι έκτισης αναμορφωτικών μέτρων και ποινών στερητικών της ελευθερίας για τους νέους μετεφηβικής ηλικίας είναι από 4 μήνες έως 4 χρόνια.

2. Σκοποί ποινής

Όσον αφορά στους σκοπούς της ποινής μια βασική κατηγοριοποίηση που διαφαίνεται, από την ανάγνωση του υλικού, αφορά στον προσανατολισμό της ποινής. Η κατηγοριοποίηση που προκύπτει αναφέρεται στην έμφαση που δίνεται από τους ερωτώμενους για το πού απευθύνονται οι ποινές. Υπό το πρίσμα αυτής της ερμηνείας συστήνονται τρεις γενικές κατηγορίες:

- Οι σκοποί των ποινών που προσανατολίζονται στον δράστη
- Οι σκοποί των ποινών που προσανατολίζονται στην κοινωνία και το θύμα
- Οι σκοποί των ποινών που προσανατολίζονται στην εγκληματική πράξη

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων σε κάθε κατηγορία συνοδεύεται από την περαιτέρω ομαδοποίηση των σχολείων σε υποκατηγορίες.

2. 1 Οι σκοποί των ποινών που στοχεύουν στον δράστη.

Όπως είναι, ίσως, αναμενόμενο όλοι οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι η ποινή απευθύνεται στον δράστη. Από τους 20 ερωτώμενους 6 δηλώνουν ότι οι ποινές στοχεύουν αποκλειστικά στους δράστες. Παρακάτω αναφέρονται τα σχόλια των ερωτώμενων:

«Μάλλον ο βασικός στόχος είναι το ίδιο άτομο να μη ξανακάνει αυτό που έκανε»

«Θεωρητικά λοιπόν ο εγκλεισμός, με απώτερο σκοπό όταν βγει από εκεί να έχει συνειστέσει για να μην προχωρήσει σε αυτό το δρόμο, αυτό τον κακό δρόμο που έχει διαλέξει. Θεωρητικά η ποινή είναι για να συμμορφώσει κάποιον...»

«Παιδεία»

«Για να αλλάξει η ζωή σου»

«Ντάξει, είναι τα λάθη που έκανε ο άνθρωπος, έκανε λάθος και αρχίζει να το συνεχίζει. Μια, δυο, τρεις να το κάνει και αρχίζει και το συνεχίζει. Μια ποινή να μην του ρίζουνε; Αφού βλέπουν ότι τον αφήνουν μια φορά. Λέει αυτός εντάξει. Μετά δεύτερη, πάλι εντάξει. Μια ποινή να μην φάει;»

«Και καλά για να σωφρονιστείς»

«Δηλαδή πώς να στο πω, για να βάλεις μυαλό, για να τιμωρηθείς, είναι πολλά πράγματα...»

«Να μπει φυλακή »

«Για να τιμωρηθείς ..άμα κάνεις ληστεία σε τράπεζα τελείωσε αυτή είναι η ποινή που θα καταλάβεις»

«Ο εισαγγελέας σε βλέπει τι παιδί είσαι, ψυχολόγος, σου λέει αυτό το παιδί δεν πάει καλά, πάλι να τον αφήσουμε; Τα ίδια πράγματα θα κάνει. Γι αυτό με βάλανε μέσα. Γιατί ήμουν πολύ τσαμπουκάς, ξέρω γω έτσι. Και καλά αλητείες και έτσι. Και καλά δε μασάς τίποτα κάτι τέτοιο...»

«Γιατί σου λέει ο εισαγγελέας, μην το κάνεις, μια, δυο. Μην το κάνεις γιατί θα πας μέσα. Αν εσύ δεν καταλαβαίνεις, έτσι ακριβώς θα σου κάνει μετά.. Και καλά να βάλω μυαλό»

«Για να τιμωρούνται ..και η μεγαλύτερη τιμωρία είναι που σου παίρνουν την ελευθερία...Για να τιμωρούνται. Επειδή κάνανε κάτι κακό που δεν έπρεπε να κάνουνε. Τους παίρνουνε την ελευθερία για να μάθουμε ας πούμε...»

«Μαθήματα ζωής για το ίδιο το άτομο...να σκεφτούνε πιο λογικά»

«Να τιμωρήσουνε, Ντάξει, μπορεί να στη χαρίσουνε μια φορά για παράδειγμα, δυο φορές, τρεις φορές, πόσες φορές θα στη χαρίσουνε;»

«Να μετανιώσει»

«Αν κάποιος δεν τιμωρηθεί θα είναι υπότροπος κατ' εξακολούθηση...»

«..να καταλάβει ότι αυτό που έκανε ήτανε τραγικό, ήτανε λάθος μεγάλο και πρέπει να τιμωρηθεί...Για να καταλάβει ότι έκανε...»

«Πληρώνει ακριβώς με τη στέρηση της ελευθερίας..»

«Ο πρώτος σκοπός είναι η τιμωρία..»

«Να τον απομονώσει, να το βάλει σκεφτεί, ξέρεις κάτι;, αυτό. Είναι ο σκοπός..»

«Ότι πρέπει να έχεις μια συνέπεια για την πράξη ούτως ώστε να μην επαναληφθεί...Ούτως ώστε, ας πούμε, να μην επαναληφθεί και αυτή η συνέπεια, που θέλει να σου πει ότι είναι καταφανές ότι απομονώνεσαι διότι δεν μπορείς να συμμετέχεις σε μια ομάδα ανθρώπων μεγαλύτερη που τηρούν τους νόμους και τους κανόνες που διέπουν την οργάνωση αυτής της ζωής.»

«Είναι για να καταλάβει ο άλλος την πράξη του. Του βάζουμε μια ποινή για να καταλάβει τι έκανε ...»

«Τους δίνουν τις ποινές για να καταλάβουν, για να μην το ξανακάνουν «Ότι σε βάζει στο τρυπάκι να μην το ξανακάνεις».»

«Για να χάσει απ' τη ζωή του...χάνει 10 χρόνια απ' τη ζωή του. Τα καλύτερα χρόνια χάνει. Αν είναι 20 και βγει 30. ..Για να πληρώσει να. Τώρα ελευθερία πάνω απ' όλα είναι.»

«Και αυτό, να μάθεις, να μην το ξανακάνεις. Ότι έκανες αυτό, έμαθες ότι δεν πρέπει να το ξανακάνεις για αυτό να σε πιάσουνε πάλι.»

«Να του δίνει έτσι να σκέφτεται. Γιατί το έκανα αυτό; Γιατί δεν έκανα άλλο; Να μπορεί να μετανιώσει. Αυτό είναι η ποινή»

«Η κοινωνία το κάνει προς σωφρονισμό»

«Σε θεωρητικό ο κύριος στόχος είναι ο σωφρονισμός. Να σε αλλάξει, να σε κάνει καλό άνθρωπο.» (γελώντας)

«Οι ποινές πρέπει να υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό για τη διόρθωση και την τιμωρία..»

«Η διόρθωση, αναπλήρωση της ζημιάς που προκάλεσες. Δηλαδή εγώ έχω κάνει κάτι και προκάλεσα μια ζημιά ας πούμε. Πέρα απ' τον εαυτό μου και στον άλλο. Και δεν ήμουν εντάξει ας πούμε στην κοινωνία ας το πούμε γενικώς. Οπότε, ειδικά τα πρώτα χρόνια όταν ήμουν μέσα είχα πολύ έντονο το συναίσθημα ότι χρωστάω...»

«Για να καταλάβει η ..τι έκανε και για να μετανιώσει. Να κάτσει να σκεφτεί «γιατί έκανα αυτό το πράγμα;» Επειδή έχασα το μυαλό μου ή αρρώστησα. Εκεί που είσαι νορμάλ, ξαφνικά γίνεται κάτι που δεν το περίμενες... Για να αλλάξω τη συμπεριφορά μου ...Δεν είναι τιμωρία, καμιά φορά είναι για το καλό.»

«Για να μάθει. Ας μπει καλύτερα στη φυλακή αυτός, να σκεφτεί, να μάθει τι έχει κάνει, γιατί άμα τον αφήσουμε έξω, μπορεί να μπλέξει με χειρότερα.»

«Για να συμμορφωθεί»

«Βέβαια, τον τιμωρείς, τον βάζεις σε μια φυλακή»

«Απομόνωση... Για να τα βρει με τον εαυτό του, να βρεθεί αντιμέτωπος. Μόνο όταν έρθεις μόνος σου και απογυμνώσεις την ψυχή σου και από 'κει τιμωρούμε και μόνον μας τον εαυτό μας. Όταν συνειδητοποιήσεις το λάθος είναι μια αρχή.»

«Σημασία έχει να βάλει μυαλό, να συνέλθει. ...Είναι ένας τρόπος τιμωρίας για να βάλει μυαλό..»

«Κοίτα, ο ρόλος των ποινών κατά τη δική μου άποψη είναι να καταλάβεις ότι έχεις διαπράξει κάτι άσχημο. Πρέπει να τιμωρηθείς, να πάρεις κάποια συνέπεια....Νομίζω για αυτό υπάρχει η φυλακή, ας πούμε, για να καταλάβεις το έγκλημά σου....»

«Είναι και η αναμόρφωση γιατί δεν θα καταλάβεις το κακό που έκανες εάν δεν υπάρξει αναμόρφωση.»

«Ο σκοπός μια, όχι, ποινής, Δεν ξέρω αν μπορώ να πω «ποινής»...Ο σκοπός μιας συνέπειας που έχεις για κάποιες πράξεις σου είναι να έρχεσαι αντιμέτωπος με τον εαυτό σου. Να δεις τι είναι αυτό που σε ωθεί να κάνεις κάποιες πράξεις. Ποια είναι η πρωταρχική αιτία...Κυρίως να καταλάβει, τι ωθεί τον ίδιο να κάνει αυτές τις πράξεις...»

«Ναι, κοίταξε, η ποινή.... Ναι, το πούμε το πνεύμα ίσως είναι να σωφρονίσουμε, αλλά πρακτικά δεν συμβαίνει αυτό.»

«Ε, βέβαια είναι τιμωρία οι ποινές.»

Στην συνέχεια τα σχόλια των ερωτώμενων μπορούν να ομαδοποιηθούν σύμφωνα με το νοηματικό τους περιεχόμενο σε 2 υποκατηγορίες: (α) Τιμωρία και (β) Αλλαγή

2. 1. 1. Τιμωρία.

Η πρώτη υποκατηγορία ονομάζεται «τιμωρία» καθώς συστήνεται από αναφορές στις οποίες η τιμωρία αναγνωρίζεται από τους ερωτούμενους ως αυτοτελής σκοπός της ποινής. Αναφέρεται δηλαδή ξεχωριστά (ως μοναδικός σκοπός) ή παράλληλα με άλλους σκοπούς, αλλά πάντα ως ξεχωριστός σκοπός και όχι ως μέσο για την εκπλήρωση άλλων σκοπών. Ενδεικτικά παρατίθενται τα σχόλια 3 ερωτώμενων:

«Για να τιμωρούνται ..και η μεγαλύτερη τιμωρία είναι που σου παίρνουν την ελευθερία...Για να τιμωρούνται. Επειδή κάνανε κάτι κακό που δεν έπρεπε να κάνουνε. Τους παίρνουνε την ελευθερία για να μάθουμε ας πούμε...»

«Για να χάσει απ' τη ζωή του...χάνει 10 χρόνια απ' τη ζωή του. Τα καλύτερα χρόνια χάνει. Αν είναι 20 και βγεις 30. ..Για να πληρώσει να. Τώρα ελευθερία πάνω απ' όλα είναι.»

«Δηλαδή πώς να στο πω, για να βάλεις μυαλό, για να τιμωρηθείς, είναι πολλά πράγματα...»

Συνολικά 10 από τους 20 ερωτούμενους αναφέρουν ουσιαστικά ότι ένας από τους σκοπούς της ποινής είναι η τιμωρία. Για την ακρίβεια ένας αναφέρει ότι «η ποινή είναι τιμωρία». 4 από τους 10 εντάσσονται στις νεαρές ηλικίες του δείγματος (18-21 ετών), ομάδα που απαρτίζεται από 6 άτομα. Ενδιαφέρον έχει να δει κάποιος τον τρόπο με τον οποίο νοηματοδοτείται η τιμωρία από τους ερωτούμενους. Το νόημα δηλαδή που της αποδίδουν μέσα από τα βιώματά τους. Για τους νεαρούς είναι μάλλον επακόλουθο αλληπάλληλων επαφών με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης και προειδοποιήσεων του εισαγγελέα καθώς 3 στους 4 δηλώνουν:

«Ντάξει, είναι τα λάθη που έκανε ο άνθρωπος, έκανε λάθος και αρχίζει να το συνεχίζει. Μια, δυο, τρεις να το κάνει και αρχίζει και το συνεχίζει. Μια ποινή να μην του ρίξουνε; Αφού βλέπουν ότι τον αφήνουν μια φορά. Λέει αυτός εντάξει. Μετά δεύτερη, πάλι εντάξει. Μια ποινή να μην φάει;»

«Να τιμωρήσουνε, Ντάξει, μπορεί να στη χαρίσουνε μια φορά για παράδειγμα, δυο φορές, τρεις φορές, πόσες φορές θα στη χαρίσουνε;»

«Γιατί σου λέει ο εισαγγελέας, μην το κάνεις, μια, δυο. Μην το κάνεις γιατί θα πας μέσα. Αν εσύ δεν καταλαβαίνεις, έτσι ακριβώς θα σου κάνει μετά.»

Σε κάθε περίπτωση η τιμωρία φαίνεται να είναι μια απάντηση, (όπως αναφέρεται σε ορισμένες αναφορές) «για να πληρώσει» κάποιος «για τα λάθη που

έκανε» ή «επειδή έκανε κάτι κακό που δεν έπρεπε να κάνει», η οποία μεταφράζεται σε στέρηση κάποιου αγαθού για το άτομο: (α) της ελευθερίας: «Να του πει ξέρεις κάτι η ελευθερία είναι ένα πολύ μεγάλο αγαθό εσύ δεν μπορείς να το έχεις.», «Πληρώνει ακριβώς με τη στέρηση της ελευθερίας. Αλλά η στέρηση της ελευθερίας είναι, δεν μπορείτε να φανταστείτε πόσο..» και (β) του χρόνου του: «Για να χάσει απ' τη ζωή του...χάνει 10 χρόνια απ' τη ζωή του. Τα καλύτερα χρόνια χάνει. Αν είναι 20 και βγεις 30...». Επομένως, το πυρηνικό στοιχείο της υποκατηγορίας είναι ότι «κάτι παίρνω, κάτι στερώ από το δράστη» επειδή έκανε κάτι κακό.

2. 1. 2. Αλλαγή (στο άτομο).

Σύμφωνα με αυτή την υποκατηγορία, θεωρητικά, σκοπός της ποινής είναι να επέλθει μια αλλαγή στο άτομο ή εν μέρει στη συμπεριφορά του: «το ίδιο άτομο να μην ξανακάνει αυτό που έκανε», με την επιβολή της ποινής. «Αναμόρφωση», «συμμόρφωση», «σωφρονισμός», «παιδεία» αποτελούν λέξεις κλειδιά της υποκατηγορίας, χωρίς ωστόσο ορισμένοι ερωτώμενοι να θεωρούν ότι στην πραγματικότητα οι στόχοι αυτοί εξυπηρετούνται. «Σε θεωρητικό επίπεδο ο κύριος στόχος είναι ο σωφρονισμός. Να σε αλλάξει, να σε κάνει καλό άνθρωπο» αναφέρει ερωτώμενη με σαρκαστικό τόνο. Συνολικά οι 20 συμμετέχοντες έχουν αναφέρει σχόλια που συστήνουν αυτή την ενότητα.

Αξίζει να σημειωθούν ορισμένα σχόλια που ενέχουν το ρόλο της τιμωρίας στην αλλαγή. Η τιμωρία, η απομόνωση με την έννοια του ατομικού χρόνου, ο εγκλεισμός, από τα σχόλια των ερωτώμενων φαίνεται ότι μπορεί να αποτελούν και όχημα για να επέλθει κάποια αλλαγή στο άτομο. Θα έλεγε κανείς ότι εδώ αναγνωρίζονται και κάποια θετικά στοιχεία στην τιμωρία «Δεν είναι τιμωρία, καμιά φορά είναι για το καλό» που έρχεται για να «να απομονώσει» το δράστη, «να τον ταρακουνήσει», «να τον βάλει σκεφτεί», «μια συνέπεια ..για να καταλάβει ό,τι έκανε.. για να μην το ξανακάνει», «να μετανιώσει», «να σκεφτεί πιο λογικά», «να του βάλει μυαλό». Οι περιγραφές των ερωτώμενων που ακολουθούν είναι ενδεικτικές:

«Θεωρητικά λοιπόν ο εγκλεισμός, με απώτερο σκοπό όταν βγει από εκεί να έχει συνειστέι για να μην προχωρήσει σε αυτό το δρόμο, αυτό τον κακό δρόμο που έχει διαλέξει.»

«Να τον απομονώσει, να το βάλει να σκεφτεί, ξέρεις κάτι;, αυτό. Είναι ο σκοπός»

«Μαθήματα ζωής για το ίδιο το άτομο....να σκεφτούνε πιο λογικά. Για μένα μπορούσε να γίνει μάθημα αφού είδα τη συνέπεια.»

«Κοιτάζτε, σε μερικές περιπτώσεις, οι ποινές επιβάλλονται προς γνώση και συμμόρφωση. Δηλαδή, ένας ο οποίος είναι κλέφτης κατ' επάγγελμα, οπωσδήποτε πρέπει να τιμωρείται για να βάζει μυαλό...να καταλάβει ότι αυτό που έκανε ήτανε τραγικό, ήτανε λάθος μεγάλο και πρέπει να τιμωρηθεί...Για να καταλάβει ότι έκανε...»

«Για να κάτσει να σκεφτεί τι έκανε.. Τι κάναμε στη Χ; Σαν κοινωνία.. Τιμωρήσαμε σαν κοινωνία...Για να καταλάβει η Χ τι έκανε και για να μετανιώσει. Να κάτσει να σκεφτεί «γιατί έκανα αυτό το πράγμα;» Επειδή έχασα το μυαλό μου ή αρρώστησα. Εκεί που είσαι νορμάλ, ξαφνικά γίνεται κάτι που δεν το περίμενες. Για να αλλάξω τη συμπεριφορά μου. Δεν είναι τιμωρία, καμιά φορά είναι για το καλό.»

«Για να μάθει. Ας μπει καλύτερα στη φυλακή αυτός, να σκεφτεί, να μάθει τι έχει κάνει, γιατί άμα τον αφήσουμε έξω, μπορεί να μπλέξει με χειρότερα.»

«Σημασία έχει να βάλει μυαλό, να συνέλθει...Είναι ένας τρόπος τιμωρίας για να βάλει μυαλό ή γιατί έκανε κακό στην κοινωνία...»

«Κοίτα, ο ρόλος των ποινών κατά τη δική μου άποψη είναι να καταλάβεις ότι έχεις διαπράξει κάτι άσχημο. Πρέπει να τιμωρηθείς, να πάρεις κάποια συνέπεια....Νομίζω για αυτό υπάρχει η φυλακή, ας πούμε, για να καταλάβεις το έγκλημά σου....»

«Και αυτό, να μάθεις, να μην το ξανακάνεις. Ότι έκανες αυτό, έμαθες ότι δεν πρέπει να το ξανακάνεις για αυτό να σε πιάσουνε πάλι.»

2. 2. Οι σκοποί των ποινών που στοχεύουν στην κοινωνία και το θύμα.

Η δεύτερη κατηγορία συγκεντρώνει συνολικά 28 σχόλια από 14 συμμετέχοντες. Η κατηγορία αυτή αναλύεται σε 5 υποκατηγορίες. Δύο υποκατηγορίες συγκεντρώνουν μεγαλύτερο αριθμό σχολίων και αναφέρονται στην κοινωνική προστασία και στον παραδειγματισμό. Ενώ, οι άλλες δυο δομούνται από σχόλια 2-3 ερωτώμενων και αναφέρονται στο ρόλο της ποινής σε σχέση με το θύμα και στη διευθέτηση κοινωνικών ζητημάτων. Τέλος, έχει συσταθεί μια υποκατηγορία που συγκεντρώνει μεμονωμένες δηλώσεις που δεν κατέστη εφικτή η περαιτέρω ομαδοποίησή τους.

2. 2. 1. Προστασία της κοινωνίας.

Η υποκατηγορία αυτή συστήνεται από σχόλια 9 ερωτώμενων και αντανάκλα την έλλειψη εμπιστοσύνης της κοινωνίας απέναντι στο δράστη: *«...Σε απομονώνουν γιατί θεωρείται ότι είναι επικίνδυνο αυτό που κάνεις και δεν σε εμπιστεύεται το υπόλοιπο σύνολο.»* Κοινός τόπος των δηλώσεων των αποκρινόμενων είναι η απομάκρυνση του δράστη από την κοινωνία ούτως ώστε να μηδενιστεί η πιθανότητα να ξανακάνει τις

ίδιες επικίνδυνες πράξεις εντός του κοινωνικού συνόλου: «Να βγουν οι επικίνδυνοι εκτός κοινωνίας γιατί θα το ξανακάνουν», «Για να προστατεύεται η κοινωνία, αυτό το άτομο μπορεί να κάνει το ίδιο», «για να προστατεύει την κοινωνία. Να μην ρισκάρουμε να τον λανσάρουμε έξω.»

Παράλληλα, μέσα από τις δηλώσεις των ερωτώμενων αναδύονται οι απόψεις τους για την επικινδυνότητα που συνδέονται με την προστασία της κοινωνίας:

«..να προστατευτεί η κοινωνία... ο βιαστής άμα το κάνει μια φορά θα το ξανακάνει»

«Η ποινή είναι για την προστασία της κοινωνίας, να είναι έξω από την κοινωνία, δηλαδή, θεωρείται επικίνδυνος (αν είναι γεννημένος τρομοκράτης, ληστής..)»

2. 2. 2. Παραδειγματισμός.

11 ερωτώμενοι έχουν αναφέρει ότι οι ποινές επιβάλλονται εν μέρει για να παραδειγματίσουν τους υπόλοιπους. Ο κεντρικός άξονας της υποκατηγορίας είναι ότι οι επιβληθείσες ποινές έχουν ως στόχο να αποτελέσουν ένα είδος παραδείγματος για τους άλλους, για να τους αποτρέψουν από την τέλεση μιας πράξης: «..επίσης πιστεύω ότι οι ποινές παίζουν πολύ μεγάλο ρόλο και στην υπόλοιπη κοινωνία ότι δηλαδή τους δείχνει ότι αν θα κάνετε αυτό θα πάθετε ότι έπαθε εκείνος», «Σε θεωρητικό επίπεδο, μπορεί να .. είναι τέλος πάντων ένας τρόπος ας πούμε για να σταματήσει και να σκεφτεί..», «Υπάρχουν μερικοί όμως που το χουνε κάνει και αυτοί καταλάβατε; Και αυτοί έχουνε μπει, έχουνε βγει. Αυτοί που δεν έχουνε μπλέξει είναι τρομαχτικό.», «Ο φόνος πρέπει να δικαστεί για να μάθει η κοινωνία ότι δεν πρέπει ο ένας να σκοτώνει τον άλλο...Να μάθει πρώτα απ' όλα η κοινωνία».

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι αποφυλακισθέντες τείνουν να αποδίδουν χαμηλή σημασία στον παραδειγματισμό σε σχέση με τους άλλους σκοπούς που αναφέρουν: «Μπορεί να είναι ένα είδος παραδείγματος αλλά στο τέλος το βάζετε αυτό. Βασικά η κάθε ποινή είναι για αυτόν που την τρώει..», «Σε πολύ μικρό ποσοστό για παραδειγματισμό» «Πολύ μικρό ποσοστό ..οι περισσότεροι δε χαμπαριάζουν, δεν παίρνουν χαμπάρι. Μπορεί να θέλουν να τιμωρήσουν τον εαυτό τους ή την κοινωνία μέσα από αυτούς.»

2. 2. 3. Δικαίωση του θύματος.

Πρόκειται για μια υποκατηγορία αρκετά μικρή καθώς 3 στους 20 αποφυλακισθέντες δηλώνουν ότι το θύμα παίζει κάποιο ρόλο στη σκοπιμότητα των ποινών. Η ενότητα

αναφέρεται μάλλον στην αξίωση του θύματος για δικαίωση μέσα από την τιμωρία του δράστη. Τα σχόλια από τα οποία έχει συσταθεί είναι τα εξής:

«για μένα είναι λογικό αν κάποιος κάνει κάτι κακό με κάποιο τρόπο να τιμωρηθεί...επειδή, αλλιώς οι υπόλοιποι θα λένε ότι πώς να πω αν δεν τιμωρήσεις το θύτη τότε σα να αδικείς το θύμα.»

«Είναι μερικοί άνθρωποι που περιμένουν τη δικαίωση μέσω της τιμωρίας. Δηλαδή το θύμα ας πούμε μιας ληστείας περιμένει να δικαιωθεί μέσα από την τιμωρία. Οπότε πάνω σε αυτό, προσωπική μου άποψη είναι ότι αυτός που φταίει πρέπει με κάποιο τρόπο να πληρώνει.»

«...γι αυτό που έχει κάνει να πληρώσει. Στο Πρωτόδικο για τα μάτια της Πολιτικής Αγωγής πέφτει μια βαριά ποινή. Στο εφετείο περνάνε τα χρόνια, αναγνωρίζουν τα ελαφρυντικά και βγαίνεις έξω»

2. 2. 4. Διαχείριση κοινωνικών ζητημάτων.

Κεντρική ιδέα της υποκατηγορίας είναι ότι οι ποινές στοχεύουν στη διαχείριση κοινωνικών ζητημάτων οδηγώντας στον αποκλεισμό ομάδων του πληθυσμού. Προς αυτή την κατεύθυνση 2 ερωτώμενοι περιγράφουν τα εξής: *«Εγώ νομίζω ότι είναι οι ποινές, ιδίως κυρίως για τα ναρκωτικά και τέτοια, τιμωρούν την διαφορετικότητα...είσαι το μαύρο πρόβατο της κοινωνίας που δεν συμμετέχει σε αυτή την αλυσίδα, δεν γίνεσαι γρανάζι και διαφοροποιείσαι κι εγώ σε τιμωρώ. Παρόλο που μπορώ να πω ότι δίνουνε κάποια ελαφρυντικά.»*, *«Το παράσιτο ενοχλεί και δεν μας κάνει το κλείνουμε κάπου μακριά... Ησυχάζεις την κοινωνία.»*

2. 2. 5. Άλλες υποκατηγορίες.

Στην ενότητα αυτή εντάσσονται τα σχόλια των ερωτώμενων που δεν ήταν εφικτό να ομαδοποιηθούν, όμως κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν για να είναι ολοκληρωμένη η παρουσίαση των αποτελεσμάτων. Τα θέματα που εντοπίζονται είναι τα εξής: (α) Κοινωνική αποδοκιμασία: *«η ποινή που επιβάλλεται από την κοινωνία του δείχνει ότι αυτό που έκανες δε μας αρέσει γι αυτό τιμωρείσαι»*, (β) Ότι το σύστημα λειτουργεί: *«Για να δείξουμε στην κοινωνία ότι οι μπάτσοι πήρανε τον κακό άνθρωπο και τον τιμωράνε και τον βάλαμε εκεί. Εμείς κάναμε τη δουλειά μας..Μοιράζονε το έγκλημα και λένε αφού δουλειά μου είναι να δικάζω θα τον δικάσω τέρμα»*.

2. 3. Οι σκοποί των ποινών που στοχεύουν στην εγκληματική πράξη

2.3. 1. Αναλογία.

Η τελευταία κατηγορία συστήνεται από σχόλια που αναφέρονται στον σκοπό μιας ποινής να είναι σε αναλογία με το αδίκημα που τελείται. Εδώ σκοπός δεν είναι να τιμωρηθεί ή να αλλάξει ο δράστης, μάλιστα το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από τον δράστη στην εγκληματική πράξη. 8 ερωτώμενοι έχουν προσφέρει απαντήσεις προς αυτή την κατεύθυνση:

«Δεύτερον αναλόγως τι έχεις κάνει»

«Έχει αναλόγως όμως γιατί, για ποιο λόγο. Δεν είναι το ίδιο να κάνεις μια κλοπή με μια ληστεία. Είναι διαφορετικές πράξεις.....»

«..πχ άμα κάνεις μια ληστεία θα κάνεις περισσότερα χρόνια. Άμα κάνεις μια κλοπή, μπορεί να αθωωθείς κιόλας, άμα είναι μονομελές το δικαστήριο. Βασικά, αναλόγως...»

«Στο παράδειγμα της ανθρωποκτονίας η ισόβια είναι μια πολύ καλή ποινή γιατί είναι ίση με τη βία. Έφυγε μια ζωή, πρέπει και εσύ να φύγεις (για πόσο χρονικό διάστημα-ίσο με τη ζωή που έφυγε).»

Συνοπτική παρουσίαση αποτελεσμάτων

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται συνοπτικά τα κύρια σημεία της ανάλυσης σε σχέση με τους σκοπούς της ποινής που περιγράφονται από τους αποφυλακισθέντες.

1. Αναφερόμενοι σκοποί της ποινής

Συνολικά οι σκοποί που αναφέρονται επιμερίζονται σε τρεις ευρύτερες κατηγορίες ανάλογα με τον προσανατολισμό τους.

Δράστης		Εγκληματική πράξη	Κοινωνία και θύμα				
Τιμωρία	Αλλαγή	Αναλογία	Προστασία της κοινωνίας	Παραδειγματισμός	Δικαίωση του θύματος	Διαχείριση κοινωνικών ζητημάτων	Άλλες υποκατηγορίες

Πίνακας 1. Αναφερόμενοι σκοποί της ποινής

Ακολουθεί συνοπτική παρουσίαση της περαιτέρω ανάλυσης της κάθε κατηγορίας.

1. 1. Σκοποί που αναφέρονται στον δράστη

Στόχος: Δράστης		
Κατηγορία	Αριθμός ερωτώμενων	Πυρηνικό στοιχείο κατηγορίας
Τιμωρία	10	Η ποινή αποτελεί απάντηση «για να πληρώσει» κάποιος «για τα λάθη που έκανε» ή «επειδή έκανε κάτι κακό που δεν έπρεπε να κάνει», η οποία μεταφράζεται σε στέρηση κάποιου αγαθού για το άτομο: (α) ελευθερίας και (β) χρόνου
Αλλαγή	20	Θεωρητικά, σκοπός της ποινής είναι να επέλθει μια αλλαγή στο άτομο ή εν μέρει στη συμπεριφορά του: «το ίδιο άτομο να μην ξανακάνει αυτό που έκανε», με την επιβολή της ποινής. «Αναμόρφωση», «συμμόρφωση», «σωφρονισμός», «παιδεία» αποτελούν λέξεις κλειδιά της υποκατηγορίας

Πίνακας 2. Σκοποί που αναφέρονται στον δράστη

1. 2. Σκοποί που αναφέρονται στην κοινωνία και το θύμα

Στόχος: Κοινωνία και θύμα		
Κατηγορία	Αριθμός ερωτώμενων	Πυρηνικό στοιχείο κατηγορίας
Προστασία της κοινωνίας	9	Σκοπός της ποινής η απομάκρυνση του δράστη από την κοινωνία ούτως ώστε να μηδενιστεί η πιθανότητα να ξανακάνει τις ίδιες επικίνδυνες πράξεις εντός του κοινωνικού συνόλου.
Παραδειγματισμός	11	Οι επιβληθείσες ποινές έχουν ως στόχο να αποτελέσουν ένα είδος παραδείγματος για τους άλλους, για να τους αποτρέψουν από την τέλεση μιας πράξης. Αποδίδεται χαμηλή σημασία
Δικαίωση του θύματος	3	Αναφέρεται στην αξίωση του θύματος για δικαίωση μέσα από την τιμωρία του δράστη.
Διαχείριση κοινωνικών ζητημάτων	2	Οι ποινές στοχεύουν στη διαχείριση κοινωνικών ζητημάτων οδηγώντας στον αποκλεισμό ομάδων του πληθυσμού.
Κοινωνική αποδοκιμασία	1	<i>«η ποινή που επιβάλλεται από την κοινωνία του δείχνει ότι αυτό που έκανες δε μας αρέσει γι αυτό τιμωρείσαι»</i>
Για να δίνεται η εικόνα ότι το σύστημα λειτουργεί	1	<i>«Για να δείξουμε στην κοινωνία ότι οι μπάτσοι πήρανε τον κακό άνθρωπο και τον τιμωράνε και τον βάλανε εκεί. Εμείς κάναμε τη δουλειά μας(..) Μοιράζουμε το έγκλημα και λένε αφού δουλειά μου είναι να δικάζω θα τον δικάσω τέρμα».</i>

Πίνακας 3. Σκοποί που αναφέρονται στην κοινωνία και το θύμα

1. 3. Σκοποί που αναφέρονται στην εγκληματική πράξη

Στόχος: Εγκληματική πράξη		
Κατηγορία	Αριθμός ερωτώμενων	Πυρηνικό στοιχείο κατηγορίας
Αναλογία	8	Αναφέρεται στον σκοπό μιας ποινής να είναι σε αναλογία με το αδίκημα που τελείται.

Πίνακας 4. Σκοποί που αναφέρονται στην εγκληματική πράξη

3. Επικίνδunami εγκληματίες και θανατική ποινή

Αναφορικά με τις απόψεις των ερωτώμενων για τους επικίνδunους εγκληματίες και τη θανατική ποινή 10 ερωτώμενοι δηλώνουν κατά της θανατικής ποινής, 8 υπέρ και 2 δεν έχουν ξεκάθαρη άποψη επί του θέματος.

Ορισμένα από τα επιχειρήματα των συμμετεχόντων που δηλώνουν «κατά» της θανατικής ποινής μπορούν να ομαδοποιηθούν ως εξής:

(Α) Μπορεί να γίνουν λάθη, παραλείψεις που να οδηγήσουν σε μια μη αναστρέψιμη κατάσταση. 2 συμμετέχοντες αναφέρουν: *«Όχι, η απάντηση μου είναι όχι ότι δεν πρέπει να υπάρχει. Ο λόγος που το λέω είναι ότι έχουνε γίνει αδικίες. Δηλαδή πώς το λένε, η δικαιοσύνη δεν είχε όλα τα στοιχεία και πως το λένε αυτό, κάπως το λένε, και αυτό έχει αποδειχθεί την πορεία..»*, *«Για να γίνει η θανατική ποινή πρέπει να είναι άσπυγη η ανακριτική περίοδος. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου τον έχουν εκτελέσει και μετά από 40 χρόνια βρέθηκε (ότι δεν το έκανε)»*.

(Β) Κανείς δεν έχει το δικαίωμα ή είναι λάθος να αφαιρέσεις τη ζωή ενός άλλου ανθρώπου. 4 συμμετέχοντες (μεταξύ των οποίων οι 2 παραπάνω) δηλώνουν: *«Προσωπικά πιστεύω ότι κανείς δεν έχει δικαίωμα σε αυτή τη ζωή είτε λέγεται εξουσία, είτε λέγεται κράτος, είτε λέγεται κλέφτης, είτε επικίνδunος εγκληματίας κανείς δεν έχει δικαίωμα να σου αφαιρέσει τη ζωή.»*, *«Γιατί να σκοτώσει ο ένας τον άλλο δεν είναι καλό.»*, *«Ποιος είσαι εσύ που αποφασίζεις ότι πρέπει να πάρεις τη ζωή αυτουνού;»*, *«Εσύ που δε δίνεις ζωή δεν μπορείς να την παίρνεις»*.

(Γ) Μπορεί να συντρέχουν ιατρικά, ψυχολογικά προβλήματα άρα ο επικίνδunος εγκληματίας χρήζει άλλης αντιμετώπισης. 5 συμμετέχοντες σχολιάζουν: *«..μπορεί να είναι θέμα ιατρικής και πράξεων»*, *«Αυτοί έχουνε ψυχολογικά που πάνε και κάνουνε... μπορεί να χουνε ψυχολογικά, μπορεί να ναι και τρελός, κατάλαβες;...Είναι τρελός, τι να του κάνεις;»*, *«Ντάξει, όταν είναι ένας άνθρωπος ας πούμε κατά συρροή δολοφόνος ή κακοποιός ή βιαστής ή παιδό ξερω γω τέτοια, τον απομονώνεις. Κάτι πρέπει να κάνεις. Εγώ θεωρώ ότι η προσέγγιση δεν πρέπει να έχει τιμωρητικό χαρακτήρα. Δηλαδή δεν κερδίζεις τίποτα το μόνο που ικανοποιείς..Δεν είμαι ειδικός, ένας άνθρωπος που κακοποιεί παιδιά, ας το πούμε έτσι, βιάζει παιδιά έτσι. Αυτό άπτεται κάποιων γιατρών.»*, *«Στείρωση...Ναι αναγκαστικά τέτοια μέτρα. Δηλαδή είναι το μόνο πράγμα που και εννοείται ότι είμαι υπέρ όποιος είναι δηλωμένος παιδεραστής θα τους έβαζα σε μια δημόσια λίστα... Παρακολούθηση σε μια εβδομαδιαία φάση τους βιαστές.*

Συνεδρίες με ψυχολόγος. Συνεδρίες για το ψυχολογικό τους προφίλ, πώς να κάνουν σχέσεις, πώς να γίνουν κοινωνικοί, πολλά πράγματα θα μπορούσαν να κάνουν.».

«Πρέπει να τους έχουν στο ψυχιατρείο με φάρμακα. Λίγους φύλακες έχουν σκοτώσει με κουτάλια πατημένα; Όλα ξεκινούν απ' την παιδεία. Αν το παιδί δεν γαλουχηθεί από μικρό είναι πιο σκληρό, ζώο... τι θα κανα σε ένα βιαστή, παιδεραστή, θα του κοβα γεννητικά όργανα, γλώσσα και θα τον αφήνα να ζει και θα γνώριζαν όλοι ότι αυτός έχει κάνει αυτό το πράγμα.».

Αναφορικά με τους συμμετέχοντες που δηλώνουν υπέρ της θανατικής ποινής μια πιθανή κατηγοριοποίηση των επιχειρημάτων τους είναι η εξής:

(Α) Μπορεί να λειτουργήσει αποτρεπτικά από την τέλεση σοβαρών εγκλημάτων, έχει δηλαδή έναν εκφοβιστικό ρόλο. 2 ερωτώμενοι σχολιάζουν: «Ντάξει, άμα βάζανε θανατικές και από εδώ, στην Ελλάδα και τέτοια, πιστεύω θα ήταν πιο ήρεμα τα πράγματα.», «...Δεν παίρνεις ούτε τσιγάρο από κάτω, γιατί αν θα σε πιάσει σου κόβει το χέρι. Απλά, τέτοιος νόμος είναι. ... Και η θανατική ποινή μάλλον τον ίδιο ρόλο παίζει ..ότι όσο πιο αυστηρή είναι μια ποινή θα το σκεφτεί ο άλλος πολύ καλύτερα».

(Β) Είναι απαραίτητη για να σταματήσει τη δράση του επικίνδυνου εγκληματία ο οποίος δεν μπορεί με κανένα τρόπο να διορθωθεί. 4 συμμετέχοντες αναφέρουν: «..από τη μια είναι λυπητερό από την άλλη είναι σε εισαγωγικά καλό. Γιατί τώρα όταν πάω εγώ και σκοτώνω όποιον βρίσκω ή όποιον έχω μανία, δεν πρέπει να γίνεται αυτό. Για να σταματήσεις κάποιον να το κάνει αυτό, πρέπει αναγκαστικά να κάνεις κάτι και συ παρόμοιο.», «Εγώ συμφωνώ. Σε ποιους λόγους συμφωνώ: Όταν ο άλλος είναι παιδεραστής, όταν ο άλλος βιάζει.... Εγώ πιστεύω ότι τα ειδικά εγκλήματα, ο κατά συρροή εγκληματίας, δεν μπορείς να το κάνεις. Και στην φυλακή εγκληματίας θα είναι..», «Για την θανατική ποινή θα έλεγα ότι συμφωνώ κιόλας ...Συμφωνώ με τη θανατική ποινή εφόσον κάποιος έχει διαπράξει κάτι... ή το ίδιο έγκλημα τουλάχιστον πολλές φορές. Δηλαδή αν τον έχουν πιάσει δεύτερη φορά για το ίδιο έγκλημα...Ναι. Εξαρτάται τι κάνεις. Αν σκοτώσεις, αν βιάσεις δύο φορές παιδάκια...Εξαρτάται από το έγκλημα, δεν λέω τώρα για ναρκωτικά, ας πούμε, μιλάω για την θανατική ποινή επάνω γιατί σκοτώνει προφανώς ανθρώπους...», «Δεν πρέπει να ζει ο άνθρωπος που σκοτώνουνε παιδιά και βιάζουνε. Δηλαδή αυτοί που κάνουνε κάπως τα παιδιά στην πορνογραφία ή στο έτσι πιστεύω ότι είναι άρρωστο μυαλό και δεν μπορείς να το διορθώσεις αυτό, όσο και να είναι.».

(Γ) Πρόκειται για μια ανταπόδοση στην εγκληματική πράξη. 2 συμμετέχοντες δηλώνουν: «Τι να σου πω; Κάποιοι άνθρωποι κάνουν τέτοιες πράξεις, που δεν πρέπει

μόνο να τους κλείσεις μέσα πρέπει να τους σκοτώσεις... Ένα τύπος που σκότωσε 100 άτομα ας πούμε.. τώρα αυτόν να του πεις μέσα, τι νόημα έχει να κάτσει;», «Αυτό ναι, δεν το ήθελες, έγινε. Αλλά να πάω εγώ να σχεδιάσω για να σε σκοτώσω (...) Αίμα για αίμα..».

Συνοπτική παρουσίαση αποτελεσμάτων

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζεται ο αριθμός των ερωτώμενων που δηλώνει υπέρ ή κατά της θανατικής ποινής και κάτω από κάθε στήλη ακολουθούν οι κατηγορίες που έχουν προκύψει αναφορικά με τον τρόπο που αιτιολογούν την άποψή τους.

Απόψεις για επιβολή της θανατικής ποινής στην περίπτωση επικίνδυνων εγκληματιών όπως αυτοί ορίζονται από τους ίδιους τους συμμετέχοντες.		
Υπέρ (8 ερωτώμενοι)	Κατά (10 ερωτώμενοι)	Δεν έχουν ξεκάθαρη άποψη (2 ερωτώμενοι)
Μπορεί να λειτουργήσει αποτρεπτικά ως προς την τέλεση σοβαρών εγκλημάτων.	Μη αναστρέψιμη.	
Απαραίτητη για να σταματήσει τη δράση του επικίνδυνου εγκληματία που δεν μπορεί με άλλο τρόπο να διορθωθεί.	Κανείς δεν έχει το δικαίωμα να αφαιρέσει τη ζωή του άλλου.	
Ανταπόδοση της πράξης με κακό ίσου μεγέθους.	Συντρέχουν ψυχιατρικά – ψυχολογικά προβλήματα που χρήζουν άλλης αντιμετώπισης .	

Πίνακας 5. Απόψεις για τη θανατική ποινή

4. Εξυπηρετούνται οι σκοποί των ποινών; Αν όχι, γιατί; Πώς θα εξυπηρετούνται;

Τα ερωτήματα συνδέονται το ένα με το άλλο, ευνόητα και με τους προαναφερθέντες σκοπούς της ποινής. Για την καλύτερη κατανόηση του υλικού κάθε περίπτωση παρουσιάζεται ξεχωριστά σε μορφή περίληψης. Η περίληψη συμπεριλαμβάνει και τους σκοπούς που αναφέρει ο κάθε συμμετέχοντας, με τη χρήση των διατυπώσεων του ή των κωδικοποιήσεων που έχουν προκύψει από την ανάλυση και έχουν παρουσιαστεί στην αντίστοιχη ενότητα, για οικονομία χώρου.

Ερωτώμενος/η 1.

«Ο βασικός σκοπός είναι το άτομο να μην ξανακάνει αυτό που έκανε». Αναφέρονται επίσης η προστασία της κοινωνίας, ο παραδειγματισμός, η δικαίωση του θύματος και η αναλογία πράξης αδικήματος (όπως συστάθηκαν ως υποκατηγορίες σκοπών στην προηγούμενη ενότητα). Ο ερωτώμενος δηλώνει ότι εξυπηρετείται ο σκοπός της αναλογίας: «θεωρητικά ναι, δηλαδή σήμερα αυτό το σύστημα έχουμε κάποιος κάνει έγκλημα, τον πιάνουν και του δίνουν ποινή ανάλογα με όλες τις περιπτώσεις ξέρω γω υποθέσεις και τέτοια» και εν μέρει της μετάνοιας «μπορεί να μετανιώσει για το χαμένο χρόνο δηλαδή μέσα, έχασε χρόνια από τη ζωή του.».

Ωστόσο, αναφέρει ότι *«είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που ο άνθρωπος αλλάζει και δε θα το ξανακάνει»*. Αυτό αποδίδεται στις συνθήκες εντός της φυλακής, όπου δεν υπάρχει απομόνωση με τις θετικές συνέπειες που θα μπορούσε να έχει για το άτομο, αντίθετα υπάρχει συγχρωτισμός με άλλους εγκληματίες *«δηλαδή αν του έδιναν ποινή και θα ήταν ο ίδιος μόνος του απομονωμένος, δηλαδή από όλους τους υπόλοιπους μπορεί να αλλάξει αλλά δυστυχώς μέσα στη φυλακή επειδή είσαι με άλλους εγκληματίες, με άλλους παράνομους, συνήθως όλοι βγαίνουν ακόμα πιο χειρότεροι πάλι ξαναγυρνάνε (...) νομίζει ότι θα ξανακάνει το ίδιο αλλά καλύτερα και δεν θα τον πιάσουν, επειδή έχει μάθει.»*

Σημαντική είναι επίσης η περίοδος μετά τη φυλακή όπου επιστρέφει κάποιος στις ίδιες συνθήκες: *«Αλλά αποφυλακίζεται και δεν έχει που να μένει, ξαναγυρνάει στους δρόμους, στις παλιές παρέες και τέτοια οπότε ξαναγυρνάει στον ίδιο κύκλο.»*. Όσον αφορά στον παραδειγματισμό των υπολοίπων *«όσο πιο αυστηρή είναι μια ποινή θα το σκεφτεί ο άλλος πολύ καλύτερα»*.

Ευνόητο είναι ότι οι προτάσεις που ακολουθούν για να επιτυγχάνονται οι σκοποί είναι γύρω από αυτούς τους άξονες, ενώ ο ίδιος τονίζει πόσο σημαντική ήταν, για τη δική του πορεία, η ύπαρξη φορέα επανένταξης που του προσέφερε στέγη για κάποιες μέρες και υποστήριξη.

Ερωτώμενος/η 2.

«Θεωρητικά η ποινή είναι για να συμμορφώσει». Δηλώνονται επίσης η παιδεία, ο παραδειγματισμός και η αναλογία ποινής και αδικήματος. Η συμμόρφωση εξυπηρετείται *«σε μικρό μέρος (...), σε μεγαλύτερο όχι. Αυτοί που έχουν μεγαλώσει διαφορετικά και η χαριστική ποινή φτάνει για να τους συμμορφώσει.»* ενώ *«οι σκληροί εγκληματίες τα παίζουν όλα για όλα».* Με αφορμή τις απόψεις του πάνω στους σκληρούς εγκληματίες: *«Έχουνε μπει σε ένα μονοπάτι μερικοί από τη μικρή τους ηλικία, λόγω ειδικών εξωγενών παραγόντων»*, ο ερωτώμενος προτείνει τρόπους προκειμένου να επιτυγχάνεται η συμμόρφωση με αλλαγή των συνθηκών διαβίωσης μέσα στη φυλακή *«Μπορεί να δώσει μια διέξοδο παιδείας. Οποιοδήποτε ενδιαφέρον έχει και όποιες γνώσεις έχει να τις διοχετεύσει για κάτι δημιουργικό. Αν δεν υπάρχει αυτή η διέξοδος και αυτός βλέπει ότι μόνο δια του μέσου αυτού που έχει διαλέξει μπορεί να επιβιώσει, θα υπομείνει την ποινή, θα μάθει περισσότερα πράγματα μέσα και θα το ξανακάνει ελπίζοντας να μην ξαναπιαστεί.»*

Όσον αφορά στον παραδειγματισμό, ο ερωτώμενος θεωρεί ότι σχετίζεται με την παιδεία μιας κοινωνίας και με το πόσο ώριμο είναι ένα άτομο προκειμένου *«να ευαισθητοποιηθεί και να σκεφτεί πριν πράξει, την ποινή που υπάρχει πιθανότητα να εισπράξει.»*. Κατά συνέπεια πρόκειται για ένα σκοπό που λειτουργεί ανάλογα με το κοινό στο οποίο απευθύνεται.

Ερωτώμενος/η 3.

Η ποινή είναι *«για να αλλάξει η ζωή σου».* Αναφέρονται επίσης η τιμωρία και η αναλογία ποινής και αδικήματος. Για τον ερωτώμενο το έγκλημα γίνεται αντιληπτό ως τρόπος ζωής *«Εγώ ήμουν πολύ επικίνδυνος άνθρωπος, πάρα πολύ επικίνδυνος... Έκλεβα τώρα έτσι, θα ξυπνήσω αύριο το πρωί θα πάω να πάρω ξέρω γω δέκα κινητά, θα πάω να τα πουλήσω, θα πάρω τα λεφτά»* οπότε η αλλαγή αυτού του τρόπου αποτελεί και το ζητούμενο της ποινής. Αναφορικά με το αν επιτυγχάνεται ο σκοπός, ο ερωτώμενος δηλώνει ότι *«υπάρχουν κάποιοι που ξεφεύγουν... Δηλαδή θέλουν την εύκολη ζωή που κανείς δε μπορεί να τη ζήσει.»*. Αυτό δεν μπορεί να

αντιμετωπιστεί, μόνο, με το να απασχοληθούν με κάτι άλλο όπως για παράδειγμα με την επιβολή «κοινοφελούς εργασίας» αλλά πρέπει και να καταλάβουν ότι «αυτό που κάνουν δεν είναι σωστό». Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος «πρέπει να ασχολούνται με τους ανθρώπους στα δικαστήρια. Ασχολούνται μόνο με τι έγινε και ρίχνουνε τι ποινές.». Συμπληρώνοντας, ότι πρέπει να ασχολούνται με τις συνθήκες που μεγάλωσε ο δράστης και τη ζωή του, αξιολογώντας ατομικά την κάθε περίπτωση. Επομένως η αναλογία ως σκοπός εξυπηρετείται, έχει όμως μια αρνητική χροιά καθώς τοποθετεί τον άνθρωπο σε δεύτερη μοίρα.

Για τη δική του περίπτωση στην φυλακή δηλώνει ότι: (α) από τη μια βλέπεις πως είναι η κατάσταση στη φυλακή (στην οποία δεν θέλει κάποιος να ξαναγυρίσει) «Μια που μπήκα μέσα, μια που τα είδα όλα έτσι όπως τα είδα.» και (β) από την άλλη «αναγκαστικά» συμμετέχεις σε δραστηριότητες που δεν ήταν δυνατό να παρακολουθήσει έξω: «Κοίταζε, υπάρχουν κάποια πράγματα που θέλεις να τα παρακολουθήσεις εσύ έξω και δεν μπορείς. Ενώ εκεί πέρα επειδή είσαι στενοχωρημένος μες στο κελί σου αναγκαστικά θέλεις κάτι για να ξεχαστείς. Οπότε τι κάνεις; Παρακολουθείς αυτό που ήθελες να παρακολουθήσεις έξω. Ντάξει έχει λίγα πράγματα μέσ τη φυλακή. Έχει το σχολείο που είναι το πιο σοβάρο.»

Ερωτώμενος/η 4.

«Και καλά για να σωφρονιστείς» είναι ο μοναδικός σκοπός της ποινής που δηλώνει ο ερωτώμενος. Κατά την εκτίμησή του «Ο σωφρονισμός δεν υπάρχει, υπάρχει ακριβώς το αντίθετο και συν ότι μαθαίνεις και άλλα μέσα στη φυλακή. Έξω για παράδειγμα δεν ήξερες να χτυπάς καλά, μέσα θα το μάθεις καλύτερα. Η ξέρω γω δεν ήξερες να βαράς τατουάζ, μια βελόνα, μέσα θα το μάθεις. Δεν υπάρχει περίπτωση να μην το μάθεις.». Μοναδικός λόγος για τον οποίο μπορεί κάποιος να μην ξανακάνει κάτι είναι γιατί βλέποντας πώς είναι η κατάσταση μέσα στη φυλακή δεν θέλει να ξαναγυρίσει στα ίδια «Απλά είναι και κάποιοι που το κάνουν, βλέπουν πως είναι η φυλακή δεν τους αρέσει, δεν ξανακάνουν τα ίδια. Όπως χτες, ήμουν με ένα φίλο που είχε κάνει φυλακή, έχει βρει μια δουλειά, δουλεύει και μιλάμε τώρα για πόσα χρόνια.».

Ο ίδιος δηλώνει ότι και για τη δική του περίπτωση ισχύει το ίδιο: «Αλλά ντάξει πιστεύω εμένα μου 'κανε καλό. Και τα χρόνια μια χαρά ήτανε πολύ λίγα για ληστεία, θα μπορούσαν να μου ρίξουν 12,15.»

Ερωτώμενος/η 5.

«...για να βάλεις μυαλό, για να τιμωρηθείς, είναι πολλά πράγματα...Να μπει φυλακή» και ο παραδειγματισμός είναι οι σκοποί της ποινής που αναφέρει ο ερωτώμενος. Η συμμόρφωση σε άλλους επιτυγχάνεται σε άλλους όχι: «Ντάξει μερικοί δε βάζουνε μυαλό». Σύμφωνα με τον ερωτώμενο πρόκειται για μια ειδική κατηγορία ανθρώπων για την οποία η φυλακή αποτελεί μια «φυσική» εξέλιξη του τρόπου με τον οποίο ζουν και το έγκλημα «επάγγελμα»: «Αυτοί λένε ή μέσα ή έξω... Η θα πάω φυλακή ή θα 'μαι έξω», «Μπαινοβγαίνουν συνέχεια..Λες και είναι το σπίτι τους. Καταλαβαίνουν απλά, η δουλειά τους είναι αυτή, κατάλαβες;». Για να είναι υλοποιήσιμος ο σκοπός της συμμόρφωσης, σε αυτές τις περιπτώσεις, ο ερωτώμενος προτείνει την υιοθέτηση μιας περισσότερο τιμωρητικής στάσης μέσω της αυστηροποίησης των ποινών: «απλά άμα τρώνε πολλά χρόνια ισόβιες και έτσι, καταλαβαίνουν. Γιατί χάνεις πολύ χρόνο. Ότι θα ξεκινήσω πάλι αυτό εννοώ. Χάνεις πολλά πράγματα, πώς να στο πω.»

Όσον αφορά στον παραδειγματισμό, ο ερωτώμενος δηλώνει ότι μπορεί αυτοί που δεν έχουν περάσει τη διαδικασία της φυλακής να το έχουν ως κάτι τρομαχτικό στο μυαλό τους.

Για τη δική του περίπτωση αναφέρει ότι ο εγκλεισμός ήταν μια ιδιαιτέρως δυσάρεστη εμπειρία που αποτέλεσε ωστόσο αφορμή για να επαναξιολογήσει τη στάση του απέναντι στη ζωή: «Μετά μόλις μπήκα μέσα κατάλαβα τι είναι..Ναι θα καταλάβεις, θα πεις, θα κάτσεις να σκεφτείς «πω τι έκανα» μια μέρα, είμαι και μακριά από τους γονείς μου, δε με βλέπει κανένας, στεναχωριέσαι πάρα πολύ, διάφορα πράγματα...»

Ερωτώμενος/η 6.

Την τιμωρία και τα μαθήματα ζωής «για να σκεφτούνε πιο λογικά» αναφέρει ο ερωτώμενος ως σκοπούς της ποινής μαζί με την προστασία της κοινωνίας και τον παραδειγματισμό. Η συμμόρφωση σε άλλους επιτυγχάνεται, σε άλλους όχι: «Σε μερικούς δουλεύει, σε μερικούς δε δουλεύει. Είδα πολλούς και φίλους και μάλιστα κάτι που είδα και στη φυλακή, μπήκανε και πάλι μπήκανε. Αλλά, εμείς στη φυλακή εκεί λέγαμε να βγει όσο νωρίτερα μπορεί και να μην μπει πάλι μέσα. Αυτό είναι μαγκιά. Για να μπεις κάθε φορά στη φυλακή δεν είναι μαγκιά..». Για τις περιπτώσεις που η ποινή δε λειτουργεί μπορεί να ευθύνονται οι συνθήκες της φυλακής λόγω του συγχρωτισμού με άλλους εγκληματίες: «Μπορεί κάποιος να μην είναι εγκληματίας και να πάει και να γίνει όντως εγκληματίας. Δηλαδή να πάει και να αλλάξει εντελώς το χαρακτήρα του... Πάνε εκεί μαθαίνουν και έρχονται». Βγαίνοντας από τη φυλακή μπορεί κάποιος να

μην έχει βοήθεια, να είναι στο δρόμο και να ξαναμπλέξει. Σε άλλες περιπτώσεις η φυλακή δεν έχει ασκεί κάποια εκφοβιστική λειτουργία, το αντίθετο μάλλον: *«Λένε ότι γίνεται, μπορεί και γι αυτούς να είναι καλύτερο μέρος στη φυλακή. Επειδή τους δίνουνε τζάμπα φαγητό, δεν πληρώνουν ούτε τηλέφωνα, ούτε νοίκι, ούτε τίποτα.»*. Ο εγκληματίας λειτουργεί ως «επαγγελματίας» και μόλις βγει από τη φυλακή εμπλέκεται πάλι στην εγκληματική δράση *«για να κερδίσει αυτά που έχασε»*.

Για τον ίδιο η διαδικασία της φυλακής λειτούργησε αποτρεπτικά από τη μια καθώς δεν θα ήθελε να ξαναπεράσει τα ίδια και από την άλλη αποτέλεσε ένα μάθημα ζωής *«Για μένα μπορούσε να γίνει μάθημα αφού είδα τη συνέπεια. ..Αυτή την ταλαιπωρία που έχει η φυλακή όταν τη σκέφτομαι λέω κουράγιο σε αυτόν που είναι να πάει να τραβήξει όλα αυτά τα πράγματα, τη διαδικασία της φυλακής.»*. Συμπληρώνει ωστόσο πόσο σημαντικό ήταν το γεγονός ότι είχε ένα σπίτι και φίλους όταν βγήκε από τη φυλακή στο να μην εμπλακεί πάλι σε εγκληματική δραστηριότητα.

Ερωτώμενος/η 7.

Ο ερωτώμενος αναφέρει ως σκοπούς της ποινής την τιμωρία, τη μετάνοια, την προστασία της κοινωνίας, τον παραδειγματισμό και την αναλογία ποινής και αδικήματος. Αναφορικά με το κατά πόσο το άτομο συμμορφώνεται με την επιβολή της ποινής αυτό εξαρτάται: *«Όχι ντάξει, νομίζω είναι πως θα το πάρεις. Δηλαδή άλλοι έχουν πάει εκεί και γίνανε χειρότεροι. Αυτό θέλω να σου πω. Ήτανε σε ίδρυμα και τώρα είναι στις φυλακές.»*.

Ο ίδιος θεωρεί ότι εν μέρει έχει ωφεληθεί από την ποινή *«4 Χρόνια μακριά από την οικογένεια, δε νομίζω ότι ήταν καλά, αλλά ντάξει το μέσα μου χει κάνει και λίγο καλό... Φαντάσου 4 χρόνια έχω κρατηθεί. Το χω μετανιώσει πάρα πολύ.»* Μάλιστα αποδίδει την μεταστροφή του στο γεγονός ότι τον πιάσανε και στον εγκλεισμό που εν μέρει αποτέλεσε μια ευκαιρία για να μετανιώσει και να επαναξιολογήσει την κατάσταση του. Εικάζει παράλληλα, ότι θα μπορούσε να γίνει χειρότερος αν δεν τον πιάνανε ενώ οι απόψεις του για τους σκοπούς της ποινής που αναφέρονται στην τιμωρία και τη μετάνοια απορρέουν από την προσωπική του διαδρομή. *«Την αλήθεια δε θέλεις να σου πω; Δε θα το μετάνιωνα αν δε με είχαν πιάσει ξέρω γω... Δεν θα το είχα μετανιώσει αν δεν με είχανε πιάσει. Δεν το είχα σκεφτεί καν. Όταν το πέρασα όμως, άρχισα να καταλαβαίνω. Ντάξει, τώρα μπορεί να βγει και για καλό και για κακό. Μπορεί εγώ να είχα γίνει και χειρότερος για παράδειγμα. Άμα δεν είχα πάει μέσα. Δεν το πιστεύω αυτό ότι θα ήμουνα χειρότερος.»*

Ωστόσο, δεν μετανιώνουν όλοι «Άλλος λέει θα πάω να κλέψω άμα δε με πιάσουν, δε με πιασαν. Άμα με πιάσουν με πιάσανε, είναι στο άτομο» ή «μετά τα 5 χρόνια ξέρω 'γω συνηθίζω μέσα στη φυλακή και δε θέλουν να βγούνε έξω.»

Ερωτώμενος/η 8.

Οι σκοποί που αναφέρονται είναι η τιμωρία, η αλλαγή του ατόμου, ο παραδειγματισμός και η δικαίωση του θύματος. Η επιβολή της ποινής δεν συμμορφώνει το άτομο, κατά τον ερωτώμενο, που θεωρεί ότι μάλλον χειρότερο το κάνει αφού εισπράττει την ποινή ως εκδίκηση, προδιαθέτοντας το έτσι εκδικητικά απέναντι στην κοινωνία «Δε θα το έλεγα ότι συμμορφώνεται, ακόμη μπορεί να σας πω ότι μπορεί να γίνει και πιο σκληροπυρηνικός. Και να γίνει χειρότερος απ ό τι ήτανε...υπάρχουν πολλά παραδείγματα που γίνονται χειρότεροι. Ή αν θέλετε για εκδικητικούς λόγους...Με τιμώρησες εσύ; Θα σε φτιάξω εγώ τώρα».

Απ' την άλλη πάλι μοιράζοντας τους έγκλειστους σε δυο κατηγορίες θεωρεί ότι υπάρχουν αυτοί «που δεν καταλαβαίνουν όση τιμωρία και να φάνε.» και αυτοί που «καταλαβαίνουν» ή μπορεί να γίνουν και καλύτεροι γιατί δεν θέλουν να ξαναζήσουν την κατάσταση της φυλακής: «Πιστεύω ότι πολλοί άνθρωποι που έχουνε πέσει σε παράπτωμα. Δηλαδή την σημερινή εποχή είναι πολύ εύκολο να πέσεις σε παράπτωμα κορίτσι μου. Πιστεύω καταλαβαίνουνε μέσω της φυλάκισης γιατί η στέρηση της ελευθερίας είναι μεγάλη υπόθεση και αν τους στερήσεις την ελευθερία καταλαβαίνουνε.», «Μερικοί μπορούν να γίνουν και καλύτεροι απ ό τι μπορούμε να φανταστούμε...σκεπτόμενοι αυτό που περάσανε μες τη φυλακή. Γιατί κακά τα ψέματα όταν πας στη φυλακή τα χάνεις όλα. Υπάρχουν μερικοί άνθρωποι οι οποίοι το ζήσαν αυτό και δε θέλουν να το ξαναζήσουν. Όπως υπάρχουν μερικοί που δεν καταλαβαίνουνε τίποτα ...»

Ερωτώμενος/η 9.

Η τιμωρία, η προστασία της κοινωνίας, η αλλαγή του ατόμου, ο παραδειγματισμός και η αναλογία ποινής και αδικήματος είναι οι σκοποί που αναγνωρίζει ο ερωτώμενος αναφορικά με την ποινή. Αν και θεωρητικά η ποινή «θέλει να σου πει ας πούμε ότι αυτό που κάνεις είναι επικίνδυνο τόσο για 'σένα όσο και για τους άλλους. Στην εκτέλεση όμως της ποινής δεν είναι το ίδιο». Αφενός το θέμα της απομόνωσης, απαραίτητο για να αναλογιστεί κάποιος τις πράξεις του και να τις επαναξιολογήσει δεν υποστηρίζεται από κάποια υποδομή: «Δεν υπήρχε τότε που ήμουν εγώ ας πούμε.

Ούτως ώστε κάποια στιγμή να σκεφτεί ή να μπει σαν ιδέα στο νου του ανθρώπου που είναι σε αυτή τη δύσκολη θέση, δηλαδή αυτού που εκτίει την ποινή ότι ενώ ανήκει στο ανθρώπινο είδος κατά βάθος δεν μπορεί να το υποστηρίξει. Αυτό δεν περνάει καθόλου απ' το μυαλό του». Αφετέρου η επικοινωνία μεταξύ των κρατουμένων και μεταξύ των κρατουμένων και του προσωπικού φύλαξης είναι ένα πολύ ευαίσθητο θέμα στο οποίο δεν δίνεται καθόλου προσοχή.

Σε τέτοιες συνθήκες η αλλαγή μπορεί να είναι εφικτή ωστόσο, επαφίεται στο ίδιο το άτομο: «Αυτό συνήθως αν γίνει, γίνεται από μόνο του. Δηλαδή σε μένα, προσωπικά έγινε.. ο καθένας παλεύει όπως ξέρει και όπως μπορεί και αν συμβεί αυτό που λέω παραπάνω είναι ευλογία... Αν δεν συμβεί, ο κρατούμενος θα εξακολουθεί να ζει ανυποψίαστος ότι το σύμπαν θα είναι εναντίον του, ο νόμος, τα πάντα όλα και αυτός θα είναι μονίμως σε θέση άμυνας και έτοιμος να επιτεθεί διότι έχει αδικηθεί. Αν αυτό δε φύγει απ' το νου του. Ότι έχει αδικηθεί. Ότι κινείται ο κρατικός μηχανισμός εναντίον του, ο ανθρώπινος μηχανισμός εναντίον του, τα πάντα, ο σωφρονιστικός μηχανισμός εναντίον του, τα πάντα και ότι αυτός έχει αδικηθεί και αδικείται συνεχώς στη ζωή του. Εάν δε φύγει από αυτή την ιδέα...»

Ερωτώμενος/η 10.

«Είναι για να καταλάβει ο άλλος την πράξη του. Του βάζουμε μια ποινή για να καταλάβει τι έκανε», η προστασία της κοινωνίας, ο παραδειγματισμός και «για να δείξουμε στην κοινωνία (...) ότι κάναμε τη δουλειά μας» είναι οι σκοποί της ποινής που δηλώνει η ερωτώμενη. Αν και κοινωνικά οι ποινές επιτελούν ένα σημαντικό ρόλο «δεν εξυπηρετούν τον ίδιο που έχει φάει την ποινή». Μπορεί να επέλθουν κάποιες αλλαγές στο άτομο «ανάλογα με το τι θα βρει στη φυλακή. Γιατί στη φυλακή υπάρχουν 2 όψεις» οι οποίες μπορεί να είναι θετικές ή αρνητικές «Η θα βγεις καλά ή θα βγεις χειρότερα. Ο ίδιος άνθρωπος δε βγαίνεις».

Η ίδια αναφέρει ότι μέσα στη φυλακή απέκτησε κάποιες γνώσεις που έξω δεν είχε τη δυνατότητα να αποκτήσει. Ωστόσο θεωρεί ότι πρέπει να γίνουν πολλά βήματα τόσο σε επίπεδο φυλακής αλλά και σε επίπεδο κοινωνίας για να μπορέσουμε να μιλάμε για επανένταξη. «Τώρα πάλι για την κοινωνία θα σου πω... Δηλαδή εγώ έμαθα κάποια πράγματα μέσα στη φυλακή. Αλλά αυτά στην αρχή, έλεγα ουάου μέσα στη φυλακή. Αλλά αυτά μπορούσα να τα κάνω και έξω. Γιατί εγώ να πάρω το δίπλωμα από τους υπολογιστές μέσα στη φυλακή;»

Η επανένταξη πρέπει να ξεκινάει από τη φυλακή, οι ποινές πρέπει να είναι πιο σύντομες «στον ένα μήνα βλέπεις όλη τη ζωή σου μπροστά» αλλά πιο «σκληρές». Με τις μακροχρόνιες ποινές «συνηθίζεις, είναι σαν μια κοινωνία έξω αλλά είναι κλειστά. Εγώ όταν αποφυλακίστηκα (...) δεν ήθελα να βγω έξω». Κατά συνέπεια βαθμιαία φθίνει ο σκοπός για τον οποίο κάποιος βρίσκεται στη φυλακή. Παράλληλα, στην επιβολή της ποινής πρέπει να αξιολογείται συνολικά η πορεία ζωής ενός ατόμου και οι λόγοι που μπορεί να τον οδήγησαν εκεί καθώς «κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός. Εντελώς, και ας είναι τα ίδια εγκλήματα».

Ερωτώμενος/η 11.

«Τους δίνουν τις ποινές για να καταλάβουν, για να μην το ξανακάνουν», για την προστασία της κοινωνίας και αναλόγως με το αδίκημα είναι οι σκοποί που αναγνωρίζει ο ερωτώμενος σχετικά με την επιβολή των ποινών. Κατά την εκτίμηση του ερωτώμενου «κάποιοι σοβαροί βάζουν μυαλό» κυρίως λόγω της τιμωρίας που τους επιβλήθηκε «μόνο και μόνο που τους έχουν στερήσει την ελευθερία.. Γιατί δεν θέλαν να ξαναπεράσουν αυτά που περάσανε». Όπως ο ίδιος αναφέρει ότι ισχύει και για τη δική του περίπτωση. Παράλληλα, υπάρχει μια κατηγορία καταδικασθέντων που εξελίσσεται χειρότερα «Αφού εκεί στο Βόλο, ήταν και κάτι άλλα παιδιά, που να φανταστείτε κάναν τα χειρότερα και απ' το Βόλο πήγαν σε άλλες φυλακές μετά. Και οι μισοί φύγανε, οι μισοί καθάρισαν και οι μισοί πήγανε σε παραπάνω φυλακές, σε υψηλότερες.

Ερωτώμενος/η 12.

Ο ερωτώμενος αναφέρει ότι οι σκοποί της ποινής είναι η τιμωρία και η αλλαγή του ατόμου. Σχετικά με το αν εξυπηρετούνται οι στόχοι, αναφερόμενος στις συνθήκες που επικρατούν στην φυλακή, σχολιάζει «Δεν διορθώνονται έτσι οι άνθρωποι. Οι πιο πολύ μόλις βγουν από τη φυλακή το δεύτερο λάθος, εκείνες τις μέρες το κάνουν.». Επαφίεται στο άτομο για το πώς θα «αξιοποιήσει» τον χρόνο μέσα στη φυλακή «Κάποιος μπορεί να σκεφτεί και γι αυτό, κάποιος για τα άλλα. Κάποιος μπορεί να σκεφτεί τι θα κάνει όταν βγει έξω και κάποιος για το παρελθόν του. Τι έχει κάνει και γιατί κάθεται τώρα εδώ. Γιατί του έδωσε Θεός τέτοια κατάσταση... Ανάλογα τον άνθρωπο. Ο καθένας έχει δικά του γούστα δεν ξέρεις. Δεν ξέρεις. Κάποιος μπορεί να σκέφτεται θα βγω και πάλι τα ίδια θα κάνω.». Κατά συνέπεια «Κάποιοι διορθώνονται, ...Θα δουλέψουν. Θα αλλάξουν τη ζωή τους, δεν θα κάνουν το ίδιο λάθος.» ως

συνέπεια του τρόπου που αξιολόγησαν την εμπειρία του εγκλεισμού και των επιλογών που έκαναν κατά τη διάρκειά του.

Για ορισμένους η αξιοποίηση της εμπειρίας του εγκλεισμού γίνεται προς όφελος της εγκληματικής σταδιοδρομίας *«Είναι γεννημένος γι αυτό μάλλον, τι να σου πω. Δεν ξέρει άλλο τίποτα να κάνει. Αν είναι έμπορος δεν ξέρει τι άλλο να κάνει, δεν υπάρχει άλλη λύση. Απλά θα βάλει παραπάνω μυαλό. Δηλαδή κάτι που του έφυγε, δεν θα του ξαναφύγει. Και αυτά μαθαίνεις όταν σε πιάνουν»*.

Ερωτώμενος/η 13.

Η ερωτώμενη αναφέρει ότι σκοπός της ποινής είναι *«Να του δίνει έτσι να σκέφτεται. Γιατί το έκανα αυτό; Γιατί δεν έκανα άλλο; Να μπορεί να μετανιώσει. Αυτό είναι η ποινή»*. Αναφορικά με το αν εξυπηρετείται ο σκοπός της μετάνοιας η ερωτώμενη σχολιάζει *«Τώρα να σας πω με αυτό που έζησα μέσα στη φυλακή, κάποιος που κάνει αυτή τη δουλειά, όσες ποινές να του βάλεις, κάθετα μέσα στη φυλακή, βγαίνει, συνεχίζει.»*. Η ερωτώμενη αναγνωρίζει μια ομάδα ανθρώπων, επαγγελματίες κλέφτες όπως αναφέρει, που μεγάλωσαν σε ένα περιβάλλον που τις εκπαίδευσε στο έγκλημα, ζουν σε περιβάλλον που δραστηριοποιείται στις εγκληματικές δραστηριότητες και η φυλακή δεν αποτελεί τίποτε άλλο παρά ένα ενδεχόμενο της «δουλειάς» τους. Οι οικονομικές ή άλλες απαιτήσεις του ενδεχόμενου αυτού καλύπτονται από τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας που συνεχίζουν τη δράση έξω *«Δεν μετανιώνουν γιατί έχουν λεφτά! Δούλεψαν για αυτή τη δουλειά... έχουνε λέει λεφτά για δικηγόρους, έχουν και κόσμο που τους δίνουν λεφτά, που κλέβουν, ξέρουν που είναι στη φυλακή και τους στέλνουν λεφτά. Γιατί ξέρουν ότι η τύχη τους δεν θα είναι πάντα. Μπαίνουν 3-4 φορές, μέσα στη φυλακή. Βγαίνουν, πάλι θα κάνουν τα ίδια δεν μπορούν άλλο.»*. Μάλιστα δεδομένης της οικονομικής τους κατάστασης και τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης σε νομική βοήθεια οι ομάδες αυτές κατά την εκτίμηση της ερωτώμενης βρίσκονται σε προνομιούχα θέση σε σχέση με αυτούς που δεν διαθέτουν χρήματα. Η ίδια θεωρεί ότι εγκλεισμός είναι ένα αναποτελεσματικό μέσο καθώς *«δεν τους νοιάζει αν θα κάτσουν μέσα»* άρα δεν εξυπηρετείται ο σκοπός της τιμωρίας και ούτε θέμα μετάνοιας τίθεται *«όλοι εκεί μέσα στη φυλακή, έκαναν πρόβα θεάτρου πως θα τα πούνε στο δικαστή»*. Η τιμωρία που είναι μοναδικός σκοπός που μπορεί να εξυπηρετηθεί μπορεί να υλοποιηθεί μέσω προστίμου *«που θα πονέσει περισσότερο»*.

Ερωτώμενος/η 14.

Οι σκοποί που αναφέρει ο ερωτώμενος είναι ο σωφρονισμός, η προστασία της κοινωνίας και η αναλογία ποινής και αδικήματος. Θεωρεί ότι ο στόχος του σωφρονισμού, ειδικά για τις περιπτώσεις των υπότροπων, δεν επιτυγχάνεται γιατί τα μέτρα που λαμβάνονται δεν είναι αρκετά σκληρά και υπάρχει ελαστικότητα στον τρόπο έκτισης των ποινών.

Σε συνέχεια των απόψεων αυτών προτείνεται η αυστηροποίηση των ποινών, «Αυτό το μεγάλο, που έχει κάνει το 1/5 και τα ισόβια, δυο ισόβια, τρεις ισόβια ακούγονται μέσα και μέσα στα δεκάξι χρόνια βγαίνει, αυτό είναι τελείως λάθος. Είναι τεράστιο λάθος διότι το 90% αυτών, θέλετε το 80; Είναι πάλι παραβατικοί...Να μην ξαναβγει. Όταν θα βγαίνει ισόβια, θα μιλάμε για ισόβια».

Ερωτώμενος/η 15.

«Οι ποινές πρέπει να υπάρχουν σε μεγάλο βαθμό για τη διόρθωση και την τιμωρία», για την προστασία της κοινωνίας και τον παραδειγματισμό των υπολοίπων. Σχετικά με το αν επιτυγχάνεται κάποια αλλαγή στο άτομο, η ερωτώμενη δηλώνει «Σίγουρα δεν είναι κανένας σωφρονισμός, να σε κάνουν καλύτερο άνθρωπο, να σε δεχτούν πίσω...». Σωφρονισμός για την ερωτώμενη σημαίνει ενδιαφέρον για το άτομο και προσωπική εργασία μαζί του προκειμένου να αναδειχτούν τα θέλω του και ο τρόπος που θα μπορέσει να αυτοπραγματωθεί μέσα στη δεδομένη κοινωνία: «γιατί για να συμμορφωθεί ένας άνθρωπος πρέπει να του δώσεις ερεθίσματα και κίνητρα και τον τρόπο γιατί για να μπει μέσα προφανώς δεν ξέρει τον τρόπο. Και πρέπει να του το δείξεις εσύ.» Πρόκειται για μια διαδικασία που πρέπει να γίνεται μέσα αλλά και στη συνέχεια με την αποφυλάκιση του κρατούμενου. Στις ελληνικές φυλακές δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για να γίνει αυτή η εργασία, αντίθετα «δεν δίνουν τίποτα, ούτε ερεθίσματα, ούτε ένα κίνητρο, ούτε καν την ψευδαίσθηση ότι ρε φίλε θα βγεις κάποια στιγμή και κάτι θ' αλλάξει». Παράλληλα δεν υποστηρίζονται οι βασικές ανάγκες επιβίωσης των κρατούμενων με αποτέλεσμα μόνο όσοι κρατούμενοι έχουν χρήματα, υποστήριξη από έξω να έχουν πρόσβαση σε βασικά αγαθά.

Η «διόρθωση» ως σκοπός της ποινής προέρχεται από την προσωπική πορεία της ερωτώμενης μέσα στη φυλακή. Η διόρθωση αναφέρεται στην «αναπλήρωση της ζημιάς που προκάλεσε» το άτομο στην κοινωνία. Πρόκειται για μια διαδικασία που συναρτάται από την παραδοχή του λάθους «μπαίνεις στη διαδικασία να δεις το λάθος σου, ποιο ήταν το λάθος σου, γιατί ήταν λάθος» και τη μεταμέλεια. «Δηλαδή εγώ έχω κάνει κάτι και προκάλεσα μια ζημιά ας πούμε. Πέρα απ' τον εαυτό μου και στον άλλο.

Και δεν ήμουν εντάξει ας πούμε στην κοινωνία ας το πούμε γενικώς. Οπότε, ειδικά τα πρώτα χρόνια όταν ήμουν μέσα είχα πολύ έντονο το συναίσθημα ότι χρωστάω (...). Ναι, αναπλήρωση, διόρθωση, το να δώσεις πίσω ας πούμε και αυτά που έχεις πάρει. Ε, μεταμέλεια να τα ξανασκεφτείς τέλος πάντων σε φυσιολογικά πλαίσια θεωρώ».

Όσον αφορά στον σκοπό της τιμωρίας, αν υπήρχε τρόπος να πραγματοποιηθεί η διόρθωση χωρίς την τιμωρία, «δεν θα ήταν τόσο αναγκαίος, γιατί το άτομο μέσα από αυτή τη διαδικασία θα έχει ήδη τιμωρήσει τον εαυτό του».

Ερωτώμενος/η 16.

Η συμμετέχουσα θεωρεί ότι οι ποινές επιβάλλονται με σκοπό την προστασία της κοινωνίας ενώ επιτελούν και έναν εκπαιδευτικό ρόλο, ένα ρόλο παραδείγματος για τους υπόλοιπους: «Ο φόνος πρέπει να δικαστεί για να μάθει η κοινωνία ότι δεν πρέπει ο ένας να σκοτώνει τον άλλο... Να μάθει πρώτα απ' όλα η κοινωνία». Όσον αφορά στο ίδιο το άτομο σκοπός της ποινής είναι «να κάτσει, να σκεφτεί τι έκανε, να μετανιώσει», πράγμα που κάποιες φορές συμβαίνει, κάποιες όχι.

Η ίδια, από την εμπειρία της, θεωρεί ότι στη φυλακή οι κρατούμενες μπορούν να βρουν μια διέξοδο με την ενασχόληση με δραστηριότητες που προσφέρονται: «κάνουν κάτι που δεν είχαν τη δυνατότητα να κάνουν πριν. Στη Θήβα έχει διάφορα: Σχολεία, Ζωγραφική, Μαγειρεία...». Για την περίπτωση της αναφέρει «δεν είναι τιμωρία, καμιά φορά είναι για το καλό. Όπως εγώ που δεν πήγα σχολείο, ούτε έμαθα να διαβάζω. Και ποτέ δεν είχα χαρά, με τη δουλειά, με τον άντρα μου. Το μόνο πράγμα που μου έλειπε στη φυλακή ήταν τα παιδιά μου. Πριν μπω στη φυλακή είχα τόσο πόνο που δεν είχα που να πω. Όλα αυτά τώρα τέλειωσαν, βρήκα τη ζωή μου. Πάλεψα τόσο πολύ στη φυλακή για να σταθώ στα πόδια μου, να μη γίνουν ξανά τα ίδια λάθη. Βγήκα ελεύθερη, κάποιος χωρίς ευτυχία δεν μπορεί να ζήσει.»

Ερωτώμενος/η 17.

Ο ερωτώμενος αναφέρει ότι σκοποί των ποινών είναι η προστασία της κοινωνίας, η τιμωρία του ατόμου και ανάλογα με την πράξη που έκανε, η συμμόρφωση του και η δικαίωση του θύματος. Καταρχάς ο ερωτώμενος δηλώνει ότι ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων δεν συμμορφώνονται κατά συνέπεια η ποινή είναι για την προστασία της κοινωνίας: «η ποινή δεν συμμορφώνει τον άνθρωπο αν είναι γεννημένος τρομοκράτης, ληστής, ανθρωποκτόνος, αλλά είναι για την προστασία της κοινωνίας». Ο σκοπός εξυπηρετείται με την έννοια «Ότι δε θα μας ξαναβλάψει για το χρονικό διάστημα που

είναι μέσα.». Όσον αφορά στους υπόλοιπους, πάλι δεν επιτυγχάνεται ο σκοπός της συμμόρφωσης λόγω των συνθηκών έκτισης. Αυτό συμβαίνει λόγω του συγχρωτισμού υπόδικων, κατάδικων αλλά και του συγχρωτισμού των κρατούμενων γενικότερα, καθώς οι μεν μπορεί να κινδυνεύουν από τους δε ή *«μαθαίνουν περισσότερα και παίρνουν ανάπτυξη στις επόμενες δουλειές»*. Παρόλα αυτά αναγνωρίζει ένα θετικό στοιχείο στο συγχρωτισμό ότι *«κάποιοι μαθαίνουν τον απατεώνα πιο καλά, διαβάζουν τους ανθρώπους και λένε δεν θα ξαναμπλέξουν. Αυτοί κάτι κάνουν.»*. Πράγμα που ωστόσο δε συνιστά συμμόρφωση όπως αναφέρει ο ερωτώμενος.

Ο σκοπός της τιμωρίας, δεν εξυπηρετείται για τους σκληρούς εγκληματίες γιατί *«τις συνθήκες στις ελληνικές φυλακές δεν τις νιώθεις άγριες»*. Κατά την εκτίμηση του ερωτώμενου στην Ελλάδα οι δικαστικές αποφάσεις είναι ιδιαίτερος αυστηρές χωρίς αυτό να ανταποκρίνεται στην πραγματική έκτισή τους. Αντιπαραβάλλοντας το παράδειγμα μιας άλλης χώρας αναφέρει: *«Στην...αν πάρεις 8 χρόνια, είναι 8 χρόνια δεν έχει σπαστά μεροκάματα 2/5, 3/5.. μεροκάματα δεν υπάρχουν. Τα χρόνια που ρίχνουν δεν είναι κενά.»*. Αυτό, για τον ίδιο, έχει ως συνέπεια την απαξίωση των αυστηρών ποινών αλλά και των ποινών γενικότερα: *«Εδώ βλέπεις και γελάνε «α θα κάνω μεροκάματα και θα φύγω» 12 χρόνια, λες και αντί για 12 χρόνια τους είπαν 12 μήνες.»*.

Ερωτώμενος/η 18.

Η συμμετέχουσα θεωρεί ότι η ποινή πρωτίστως αποτελεί ένα τρόπο διευθέτησης κοινωνικών ζητημάτων *«το παράσιτο ενοχλεί και δεν μας κάνει το κλείνουμε κάπου μακριά»*. Για το ίδιο το άτομο είναι *«ένας τρόπος τιμωρίας για να βάλει μυαλό (...) να ταρακουνηθεί, να καταλάβει, να συνειδητοποιήσει»* μέσω της απομόνωσης. Η απομόνωση είναι το κλειδί *«για να τα βρει με τον εαυτό του, να βρεθεί αντιμέτωπος. Μόνο όταν έρθεις μόνος σου και απογυμνώσεις την ψυχή σου και από 'κει τιμωρούμε και μόνοι μας τον εαυτό μας»*. Ο σκοπός του να απομονωθεί το άτομο δεν εξυπηρετείται κατά συνέπεια δεν μπορεί να λειτουργήσει ευεργετικά για τον κρατούμενο: *«Δεν μπορεί να απομονωθεί. Η μόνη απομόνωση, θα ξεφύγεις και πας να δώσεις μια κουτουλιά και σε βάλουν ξεβράκωτο. Ξεφτιλίκια πράγματα.»*. Συμπληρωματικά με την απομόνωση, ο χρόνος στη φυλακή θα μπορούσε να είναι πιο δημιουργικός για να ενισχύεται η αυτοεκτίμηση του ατόμου *«Στις φυλακές γενικά, αν υπήρχαν εργασίες για όλους. Κάνει πολύ καλό στον άνθρωπο να μάθει να κάνει κάτι, το απολαμβάνει. Ότι κάτι έκανες, κάτι δημιούργησες.»*

Ερωτώμενος/η 19.

Για τον ερωτώμενο «ο ρόλος των ποινών είναι να καταλάβεις ότι έχεις διαπράξει κάτι άσχημο. Πρέπει να τιμωρηθείς, να πάρεις κάποια συνέπεια» ενώ παράλληλα «είναι και η αναμόρφωση γιατί δεν θα καταλάβεις το κακό που έκανες εάν δεν υπάρξει αναμόρφωση».

Το πρόβλημα προφανώς εντοπίζεται στην εφαρμογή. Αν και κατά την εκτίμηση του ερωτώμενου η τιμωρία, ως συνέπεια της εγκληματικής πράξης, είναι σημαντική προκειμένου να κατανοήσει κάποιος ότι έχει διαπράξει κάτι άσχημο «είναι μόνο αυτό. Δεν χρησιμοποιείται δηλαδή ο χρόνος της κράτησης για να γίνει αναμόρφωση.». Επιπλέον, η κατάσταση δυσχεραίνει σημαντικά για το άτομο λόγω του συγχρωτισμού με άλλους εγκληματίες «Το θέμα είναι ότι μπαίνοντας σε μια φυλακή, αυτό που προσπαθούν όλοι να κάνουν μέσα εκεί, ή τουλάχιστον οι πιο πολλοί, είναι να σε μπλέξουνε.». Παράλληλα, δεν υπάρχει ατομικός χρόνος για να αναλογιστεί το άτομο την κατάσταση που το έφερε στη φυλακή «δεν μπορείς να ηρεμήσεις, να σκεφτείς αυτό που έκανες πριν μισή ώρα που μίλησες με την ψυχολόγο γιατί δεν θα σε αφήσουν οι φωνές, δεν θα σε αφήσουν αυτοί που θα πίνουν δίπλα σου..».

Ο ερωτώμενος εντοπίζει ένα ακόμη πρόβλημα στην ελαστικότητα που υπάρχει στον τρόπο έκτισης των ποινών «Εντάξει, ίσως θα λειτουργούσε (ο παραδειγματισμός) αν υπήρχε πραγματικά επιβολή των ποινών. Παίρνεις επτά χρόνια; Θα βγάλεις επτά χρόνια, δεν θα βγάλεις μόνο δύομισι. Θα βγάλεις επτά.»

Ανάμεσα στις προτάσεις που αναφέρει σχολιάζει ότι πρέπει να δοθεί έμφαση στην πρόληψη «αν πιάνουν έναν πιτσιρικά δεκατεσσάρων χρονών, ή δεκαπέντε και τον πάνε πρώτη φορά αυτόφωρο, μετά τον αφήνουν ελεύθερο. Δεν τον υποχρεώνουν να παρακολουθήσει κάποιον σύμβουλο επειδή αμιγώς έχει ξεφύγει της πορείας του ή δείχνει σημάδια και ξεφεύγει.»

Ερωτώμενος/η 20.

Ο ερωτώμενος θεωρεί ότι οι ποινές, κυρίως για τα ναρκωτικά, «τιμωρούν τη διαφορετικότητα», το άτομο που διαφοροποιείται και δε συμμετέχει, ενώ με την εφαρμογή τους που διέπεται από ένα τιμωρητικό χαρακτήρα διαιωνίζουν το ίδιο εκδικητικό συναίσθημα. Όσον αφορά στο άτομο μπορεί να έχουν κάποια εκφοβιστική λειτουργία ωστόσο «το θέμα είναι ότι δε χρειάζεται να λειτουργήσει με φόβο». Επιπλέον, πρόκειται για μια αναποτελεσματική μέθοδο «Το να επιβάλλω αυτό

για να μην το ξανακάνεις για μένα είναι λίγο περίεργο και δε δουλεύει». Κατά συνέπεια η όλη προσέγγιση πρέπει να αλλάξει. Για να μπορέσει ωστόσο, να λειτουργεί μια κοινωνία σύμφωνα με τον ερωτώμενο, είναι απαραίτητο να επιβάλλονται συνέπειες για κάποιες συμπεριφορές του ατόμου ως μέλους αυτής της κοινωνίας. Οι συνέπειες, δεν χρειάζεται να είναι απαραίτητα «ποινές» οι οποίες είναι τιμωρία.

Ο σκοπός από την άλλη «μιας συνέπειας που έχεις για κάποιες πράξεις σου είναι να έρχεσαι αντιμέτωπος με τον εαυτό σου. Να δεις τι είναι αυτό που σε ωθεί να κάνεις κάποιες πράξεις. Ποια είναι η πρωταρχική αιτία (...) Κυρίως να καταλάβει, τι ωθεί τον ίδιο να κάνει αυτές τις πράξεις. Αυτός ο θυμός που έχει για την κοινωνία, για τους γύρω του, ο οποίος εκφράζεται κάνοντας παρορμητικές συμπεριφορές έχει τη ρίζα του, έχει το αίτιο σε κάτι άλλο πολύ βαθύτερο...». Για να εξυπηρετείται αυτός ο σκοπός που προφανώς δεν εξυπηρετείται από τις ποινές «αυτοί που πρέπει ν' ασχολούνται με ανθρώπους με παραβατικές συμπεριφορές δεν είναι η πολιτεία, είναι οι γιατροί».

Συνοπτική παρουσίαση αποτελεσμάτων

1. Εξυπηρετούνται οι σκοποί της ποινής;

Κατά την απάντηση του ερωτήματος η πλειοψηφία των ερωτώμενων επικεντρώνεται στον σχολιασμό του σκοπού της «αλλαγής». Υπενθυμίζουμε ότι η «αλλαγή» αποτελεί μια ευρύτερη κατηγορία που περιλαμβάνει δηλώσεις όπως: συμμόρφωση, αναμόρφωση, σωφρονισμός, διόρθωση, να βάλει κάποιος μυαλό, να κάτσει να σκεφτεί, να καταλάβει κάποιος ότι αυτό που κάνει είναι επικίνδυνο τόσο για τον εαυτό του όσο και για τους άλλους. Από τους ερωτώμενους που σχολιάζουν τον σκοπό της «αλλαγής», 8 θεωρούν ότι δεν εξυπηρετείται και 11 απαντούν ότι τα αποτελέσματα ποικίλουν ανάλογα με την περίπτωση.

	Επιτυγχάνεται ο σκοπός που δηλώνεται;	
Σκοπός	Όχι	Ανάλογα
Αλλαγή	(8)	(11)

Πίνακας 6. Κατά πόσο εξυπηρετούνται οι σκοποί των ποινών

2. Γιατί δεν εξυπηρετούνται οι δηλούμενοι από τους συμμετέχοντες σκοποί της ποινής;

Το μεγαλύτερο ποσοστό απαντήσεων συγκεντρώνεται στους ακόλουθους λόγους για τους οποίους δεν εξυπηρετείται ή εξυπηρετείται ανάλογα με την περίπτωση ο σκοπός της αλλαγής:

Γιατί δεν εξυπηρετείται ο σκοπός της «αλλαγής» κατά τους συμμετέχοντες	
Όχι (Ο σκοπός δεν εξυπηρετείται)	Ανάλογα (Το αν θα επέλθει κάποια αλλαγή ποικίλει ανάλογα με την περίπτωση)
Δεν υπάρχει απομόνωση, με την έννοια του ατομικού χρόνου. Δηλαδή η δυνατότητα να δοθεί σε κάποιον ο χρόνος να αναλογιστεί τις πράξεις του, αλλά αντίθετα η απομόνωση αναφέρεται σε μια «εξευτελιστική» διαδικασία.	Η συμμόρφωση λειτουργεί ανάλογα με τον άνθρωπο. Δηλαδή το αποτέλεσμα της συμμόρφωσης συναρτάται με τον τρόπο που κάποιος μεγάλωσε. Στην περίπτωση μιας «καλής» ανατροφής και η χαριστική ποινή φτάνει για να συμμορφώσει κάποιον, οι σκληροί εγκληματίες που έχουν μπει σε ένα μονοπάτι λόγω μια σειράς παραγόντων «τα παίζουν όλα για όλα».
Υπάρχει συγχρωτισμός με εγκληματίες με αποτέλεσμα να εξοικειώνεται κάποιος με το έγκλημα, να εξειδικεύεται σε νέες μορφές εγκληματικότητας. Όταν βγαίνει κάποιος έξω δεν έχει βοήθεια.	Η ποινή, σε κάποιους δε δίνει το μάθημα που πρέπει να δώσει (α) λόγω του συγχρωτισμού, (β) μόλις βγαίνεις, δεν έχεις βοήθεια και ξαναμπλέκεις. Αν κάποιος έχει βοήθεια, φίλους, υποστηρικτικό περιβάλλον όταν βγει τα πράγματα είναι καλύτερα.
Υπάρχει μια κατηγορία ανθρώπων επικίνδυνων εγκληματιών που δεν μπορεί να διορθωθεί. Η μόνη προοπτική για	Υπάρχουν αυτοί που δεν θα επανεμπλακούν σε εγκληματική δράση για να μην ξαναπεράσουν τα ίδια στη

<p>αυτούς είναι η τιμωρία.</p>	<p>φυλακή. Οι μισοί φεύγουν, οι άλλοι μισοί εξελίσσονται χειρότερα. Για ορισμένους η αξιοποίηση της εμπειρίας του εγκλεισμού γίνεται προς όφελος της εγκληματικής σταδιοδρομίας</p>
<p>Ο στόχος του σωφρονισμού, για τις περιπτώσεις των υπότροπων, δεν επιτυγχάνεται γιατί τα μέτρα που λαμβάνονται δεν είναι αρκετά σκληρά και υπάρχει ελαστικότητα στον τρόπο έκτισης των ποινών.</p>	<p>Από πλευράς εφαρμογής, το μέτρο της κοινωφελούς εργασίας δεν είναι αποτελεσματικό γιατί κατά την έκτιση δεν επιτυγχάνεται η σύνδεση μεταξύ μέτρου και αντίληψης ότι «αυτό που έκανα δεν ήταν σωστό» στις περιπτώσεις που υπάρχει υποτροπή.</p>
<p>Οι λόγοι που οδηγούν στη φυλακή, ομάδες του πληθυσμού είναι κοινωνικοί επομένως δεν τίθεται θέμα αλλαγής αλλά θεραπείας του ατόμου. Ενώ επί της ουσίας η κοινωνία είναι αυτή που πρέπει να αλλάξει.</p>	<p>Κάποιοι μέσα στη φυλακή, εφόσον δεν υπάρχει κάτι άλλο να κάνει κανείς θα χρησιμοποιήσουν το χρόνο τους για δραστηριότητες στις οποίες δεν συμμετείχαν έξω: σχολείο, εργαστήρια.</p>
	<p>Κάποιοι διορθώνονται, «(...)θα δουλέψουν. Θα αλλάξουν τη ζωή τους, δεν θα κάνουν το ίδιο λάθος» ως συνέπεια του τρόπου που αξιολόγησαν την εμπειρία του εγκλεισμού και των επιλογών που έκαναν κατά τη διάρκειά του.</p>
	<p>Για τις γυναίκες που έχουν κακοποιηθεί και μπλέξει η ποινή σηματοδοτεί κάποιες φορές το τέλος ενός τρόπου ζωής και την έναρξη ενός άλλου πιο</p>

	λειτουργικού τρόπου, ωστόσο δεν λειτουργεί σε όλες τις περιπτώσεις έτσι.
--	--

Πίνακας 7. Λόγοι για τους οποίους δεν εξυπηρετούνται οι επιδιωκόμενοι σκοποί

2.1 Τι είναι αυτό που λειτουργεί με την υπάρχουσα κατάσταση;

Από τους συμμετέχοντες, 7 αναφέρουν ότι εκείνο που λειτουργεί σύμφωνα με την υπάρχουσα κατάσταση είναι ένα είδος εκφοβισμού. Η εμπειρία της φυλακής στις περιπτώσεις αυτές περιγράφεται ως κάτι ιδιαίτερος δυσάρεστο που κάποιος δεν επιθυμεί να ξαναζήσει, επομένως αυτό αποτελεί κίνητρο για αποφυγή εμπλοκής σε μελλοντική εγκληματική δραστηριότητα. Αναγνωρίζεται δηλαδή ένας επιπλέον σκοπός της ποινής, αυτός του εκφοβισμού, που δεν έχει αναφερθεί ως τώρα, στην προηγούμενη ενότητα όπου οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να αναφέρουν τους σκοπούς της ποινής. Η αποτελεσματικότητα τώρα του εκφοβισμού πάλι εμφανίζεται να περιορίζεται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Ακολουθεί συνοπτική παρουσίαση των λόγων για τους οποίους, οι ερωτώμενοι αναφέρουν ότι λειτουργεί ή όχι ο εκφοβισμός.

	Εκφοβισμός	
Λειτουργεί	Όχι	Ναι
	Η ποινή-εγκλεισμός αντιμετωπίζεται ως «φυσικό» ενδεχόμενο της εγκληματικής δράσης.	Ο εγκλεισμός βιώνεται ως μια ιδιαίτερος δυσάρεστη εμπειρία την οποία δεν επιθυμεί κάποιος να ξαναβιώσει.
	Ορισμένοι, δεδομένων και των επαφών τους εντός της φυλακής θα προσπαθήσουν να τελειοποιήσουν τις μεθόδους τους για να αποφύγουν τον μελλοντικό εγκλεισμό.	
	Υπάρχει μια κατηγορία ανθρώπων που συνηθίζει εντός της φυλακής.	
	Για τους υπότροπους οι συνθήκες δεν είναι αρκετά «σκληρές»	
	Υπάρχει μια κατηγορία ανθρώπων που θεωρεί την φυλακή ως διέξοδο σε ζητήματα σίτισης και στέγασης.	

Πίνακας 8. Ο εκφοβισμός ως σκοπός της ποινής

3. Πως θα εξυπηρετούνται οι σκοποί της ποινής;

Η ερώτηση αυτή προκάλεσε κάποια δυσκολία σε ορισμένους ερωτώμενους που δεν απάντησαν με την αιτιολογία ότι δεν είναι κάτι που έχουν σκεφτεί. Αυτοί που απάντησαν αναφέρουν τους εξής τρόπους με τους οποίους μπορεί να εξυπηρετηθεί ο σκοπός της «αλλαγής»:

- Πρέπει να υπάρχει ατομικός χρόνος για να μπορεί κάποιος να συνειδητοποιήσει τι έχει κάνει.
- Η ποινή πρέπει να δώσει μια διέξοδο παιδείας, να διοχετευτεί το δυναμικό κάποιου σε κάτι δημιουργικό.
- Οι ποινές πρέπει να είναι πιο σύντομες αλλά πιο σκληρές. Στην επιβολή της ποινής πρέπει να αξιολογείται συνολικά η πορεία ζωής ενός ατόμου και οι λόγοι που τον οδήγησαν εκεί.
- Από τη φυλακή πρέπει να ξεκινά η διαδικασία της επανένταξης να δίνονται κίνητρα, να μαθαίνεται ο τρόπος.
- Ο χρόνος στη φυλακή θα μπορούσε να είναι πιο δημιουργικός για να ενισχύεται η αυτοεκτίμηση του ατόμου *«Στις φυλακές γενικά, να υπήρχαν εργασίες για όλους»*.
- Να δοθεί έμφαση στην πρόληψη *«αν πιάνουν έναν πιτσιρικά δεκατεσσάρων χρονών, ή δεκαπέντε και τον πάνε πρώτη φορά αυτόφωρο, μετά τον αφήνουν ελεύθερο»*. Να ακολουθήσει μια διαδικασία υποστήριξης.
- Για να εξυπηρετείται αυτός ο σκοπός που προφανώς δεν εξυπηρετείται από τις ποινές *«αυτοί που πρέπει ν' ασχολούνται με ανθρώπους με παραβατικές συμπεριφορές δεν είναι η πολιτεία, είναι οι γιατροί»*.

Ορισμένοι ερωτώμενοι, έκαναν ειδική αναφορά στους υπότροπους, επικίνδυνους εγκληματίες. Για την κατηγορία αυτή, η κατάσταση διαφοροποιείται τόσο ως προς τους σκοπούς αλλά και το περιεχόμενο των ποινών. Οι προτάσεις κινούνται γύρω από την αυστηροποίηση τόσο στην επιβολή όσο και στην έκτιση των ποινών.

5. Κοινωνική επανένταξη

Η ενότητα ξεκινά με τον ορισμό της κοινωνικής επανένταξης από τους ίδιους τους αποφυλακισθέντες και κλείνει με τις προσδοκίες τους από την ΕΠΑΝΟΔΟ και τον τρόπο που μπορούν να βοηθήσουν τους άλλους. Κατά την ανάγνωση των αποτελεσμάτων παρατηρήθηκε ότι οι νεαροί εξέφραζαν διαφορετικές απόψεις σε σχέση με τις γυναίκες και του υπόλοιπους άνδρες. Παρομοίως οι γυναίκες σαν σύνολο φάνηκε να εκφράζουν απόψεις προς μια κατεύθυνση. Σε συνέχεια αυτών των παρατηρήσεων αποφασίστηκε η ομαδοποίηση του δείγματος σε 3 ηλικιακές

κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει νεαρούς μετεφηβικής ηλικίας (18-21 ετών), η δεύτερη τις 5 γυναίκες του δείγματος (ηλικίας 28-62 ετών) και η τρίτη τους λοιπούς άνδρες (ηλικίας 28-70 ετών) που συμμετείχαν στην έρευνα.

5. 1. Ορισμός κοινωνικής επανένταξης από αποφυλακισθέντες.

5. 1. 1. Νέοι μετεφηβικής ηλικίας.

Συνθέτοντας τις απόψεις των 6 νεαρών μετεφηβικής ηλικίας (18-21 ετών), η επανένταξη συνδέεται με τερματισμό της εγκληματικής δραστηριότητας, εύρεση εργασίας και ανάληψη προσωπικής ευθύνης. Για ένα συμμετέχοντα, η επανένταξη, σχετίζεται αποκλειστικά με τη διάρκεια της ποινής. Χρονικά, πρόκειται για μια περίοδο που εντοπίζεται μάλλον μετά τη φυλακή ή το ίδρυμα κράτησης. Με εξαίρεση έναν ερωτώμενο που αναφέρει δραστηριότητες που συμμετείχε στη φυλακή (σχολείο, μουσική, μπάλα) δεν υπάρχει παρόμοια αναφορά από άλλο ερωτώμενο. Αναφορικά με τον προσωπικό ρόλο των ίδιων στην επανένταξη τους, εφόσον όλοι εξακολουθούν να εκτίουν ποινές, με την πραγματοποίηση κοινωφελούς εργασίας, 5 στους 6 συμμετέχοντες αναφέρουν ως προτεραιότητα την ολοκλήρωση αυτού του κύκλου και το κλείσιμο άλλων εκκρεμοτήτων με το νόμο.

Ενδεικτικά, παρουσιάζονται αποσπάσματα των απαντήσεων όλων των ερωτώμενων, αυτής της ηλικιακής ομάδας συνοδευόμενα από το χρόνο έκτισης ποινής σε συνθήκες εγκλεισμού ή ημι-εγκλεισμού:

«Να μπεις σε ένα σωστό δρόμο, αυτό όπως είναι η κοινωνία όλη.» 2 χρόνια σε συνθήκες ημι εγκλεισμού και εγκλεισμού

«απ τον κακό τον δρόμο να σε γυρίσουν και να σε πάνε στον καλό, να ξεφύγεις από αυτά (...) αλλά εσύ αν θες βοηθιέσαι» Περίπου 3 χρόνια σε συνθήκες ημι εγκλεισμού και εγκλεισμού

«Τι σημαίνει επανένταξη;...Σαν, ξέρω γω, να δουλέψω. Να πάρω το χαρτί στο χέρι που θέλω τώρα και τελείωσε αυτό.» 1 χρόνος σε συνθήκες ημι εγκλεισμού

«Μια καινούργια αρχή, αυτό...Να πιάσω τη δουλίτσα μου...» 4 χρόνια σε συνθήκες ημι εγκλεισμού

«Αυτό, θα αγοράσω τώρα ένα μηχανάκι, θα βρω μια δουλειά. Με τα παλιά θέματα με αυτά που έκανα, μακριά και αγαπημένοι.» 1 χρόνος και 2 μήνες σε συνθήκες ημι εγκλεισμού

«Τι σημαίνει; Δεν ξέρω καθόλου.. 4 μήνες το πολύ πολύ... πέρασε πολύ γρήγορα»

5. 1. 2. Γυναίκες.

Οι 5 γυναίκες του δείγματος αντλώντας από την εμπειρία τους, ορίζουν την επανένταξη ως μια διαδικασία προσωπικής επιλογής και ωρίμανσης. Διαδικασία που αποτελείται από αλλαγές στον τρόπο σκέψης, στον τρόπο ζωής, στο τι αξιώνουν και επένδυση το μέλλον. Πέρα από τις εσωτερικές διεργασίες που συνεπάγεται, πρακτικά η διαδικασία αυτή μεταφράζεται σε θέληση για απόκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων και νέων εμπειριών. Όπως φαίνεται από τις περιγραφές τους, πρόκειται για μια εξελικτική διαδικασία που ξεκινάει μέσα από τη φυλακή και συνεχίζεται με την αποφυλάκιση. 4 συμμετέχουσες αναφέρουν ότι συμμετείχαν σε εργαστήρια, δραστηριότητες, η μια εκ των ερωτώμενων αναφέρει ότι παρακολούθησε σχολείο και προετοιμάστηκε για εξετάσεις για την τριτοβάθμια εκπαίδευση εντός της φυλακής. Επίσης 4 συμμετέχουσες περιγράφουν ότι έχουν παρακολουθήσει προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ή/και εργαστήρια και μια φοιτά στην τυπική εκπαίδευση. Το γεγονός αυτό δεν είναι τυχαίο εφόσον το δείγμα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, έχει αντληθεί από φορέα επανένταξης. Παρατίθενται κάποια από τα σχόλια των ερωτώμενων αναφορικά με το τι σημαίνει επανένταξη για τις ίδιες, συνοδευόμενα από τα χρόνια έκτισης ποινής:

«Επανάταξη είναι να σκέφτομαι το αύριο σε αντίθεση με πριν που σκεφτόμουνα μόνο το σήμερα.». Περίπου 4 ½ χρόνια στη φυλακή

«τι άνθρωπος έγινες τώρα.. Δουλεύεις, είσαι σωστός..αυτά. Αν άλλαξες τη ζωή σου...».

Περίπου 2 ½ χρόνια στη φυλακή

«Σημαίνει χτίσιμο καινούριας ταυτότητας, σημαίνει καινούριο σύστημα αξιών.. Ναι, Και σημαίνει και κοινωνικότητα και όνειρα, πολλά όνειρα. Κοινωνικότητα, να δοκιμάσω καινούρια πράγματα με καινούριους ανθρώπους σε καινούριες και διαφορετικές συνθήκες.». Περίπου 5 ½ χρόνια στη φυλακή

«Όλη αυτή η δυσκολία που περνάω δεν με απασχολεί. Πρέπει να δουλεύουμε γι αυτό το πράγμα όταν είμαστε μέσα στη φυλακή. Ο στόχος για μένα είναι να δείξει στον κόσμο η ...είναι αυτή που βλέπεις. Και αυτό που έγινε ήταν μια στιγμή που έγινε. Κάτι σαν παιδί που δεν ήξερε τι έκανε. Από εδώ και πέρα προχωράω». Περίπου 7 ½ χρόνια στη φυλακή

«Εμπόδιο οι ουσίες. Από τη στιγμή που ξέφυγα από αυτές σαν άνθρωπος φυσιολογικός.» Περίπου 1 ½ χρόνο στη φυλακή

Εύλογα οι συμμετέχουσες αναφερόμενες στην επανένταξη επισημαίνουν τις δυσκολίες που συνεπάγεται η διαδικασία της «επιστροφής» στην κοινωνία για τις ίδιες. Ειδικά οι 3 συμμετέχουσες που ανήκουν στο ηλικιακό φάσμα 55-62 ετών προβάλλουν την εύρεση εργασίας ως την κύρια δυσκολία που αντιμετωπίζουν. Μια από αυτές μάλιστα αναφέρει το στίγμα της φυλάκισης ως το βασικό λόγο πρόκλησης της δυσκολίας. Μια εξ αυτών, χαρακτηριστικά αναφέρει: *«ντρέπομαι να πω που ήμουνα μέσα στη φυλακή. Τώρα όπου πάω να δουλεύω δε λέω που ήμουνα στη φυλακή ..λέω πολλά ψέματα αν πω ότι ήμουνα στη φυλακή δε θα με πάρουν στη δουλειά.»*

5. 1. 3. Άνδρες.

Για τους λοιπούς άνδρες του δείγματος (28-70 ετών), σύμφωνα με τις εμπειρίες τους η επανένταξη τοποθετείται χρονικά τόσο μέσα όσο και έξω από τη φυλακή. Από τη σύνθεση των απαντήσεων τους προκύπτει ότι συνδέεται με τα ακόλουθα θέματα:

(α) Επανασύνδεση με την κοινωνία. Μέσα από τη δημιουργία νέων δεσμών που άπτονται κυρίως της εργασίας και της δημιουργίας νέων γνωριμιών. Όλοι οι συμμετέχοντες σχολιάζουν τον κεντρικό ρόλο της εργασίας στην επανένταξη.

(β) Συμμόρφωση με κανόνες: Ο τερματισμός της εγκληματικής δραστηριότητας δεν αναφέρεται από κανένα μέλος του δείγματος, όπως στην περίπτωση των νεαρών που προαναφέρθηκε, καθώς μάλλον θεωρείται δεδομένος. Ωστόσο, αναφέρεται ή και υπονοείται από 4 συμμετέχοντες μια γενικότερη συμμόρφωση με νόμους και κανόνες. Για την καλύτερη κατανόηση παρατίθενται τα εξής αποσπάσματα: «να είσαι σωστός στις πράξεις σου, καλός πολίτης, καλός άνθρωπος.», «Εγώ, γενικά είμαι υπέρ των κανόνων. Και χωρίς δίπλωμα δεν οδηγώ. Και αυτό λέω και στους φίλους..», «όσο ακόμα έχω αντοχές, να πράττω αυτό που κηρύττω τουλάχιστον..», «..Χωρίς να παραβιάζω κάποιους νόμους της πολιτείας που έχω αποφασίσει εγώ να ζω ...».

(β) Αποδοχή από πλευράς της κοινωνίας. 2 συμμετέχοντες επισημαίνουν τον στιγματισμό ή την προκατάληψη που συνήθως υπάρχει απέναντι στην εμπειρία τους.

(γ) Προετοιμασία μέσα από τη φυλακή. 2 συμμετέχοντες σχολιάζουν το ρόλο της προετοιμασίας μέσα από τη φυλακή

(δ) Αναπλήρωση της απώλειας. 3 συμμετέχοντες σχολιάζουν τη σημασία του να μην πάει χαμένος ο χρόνος που αξιολογείται πλέον με διαφορετικό τρόπο, της αναπλήρωσης του χαμένου χρόνου και της επανόρθωσης απέναντι στον εαυτό.

(ε) Αποδοχή της ευθύνης. Οι 2 συμμετέχοντες που ανήκουν στην μεγαλύτερη ηλικιακή κατηγορία του δείγματος (66-70 ετών) αναφέρουν ανάμεσα σε άλλα της παραδοχή τους σφάλματος ως μέρος της επανένταξης.

(ζ) Επαναδιάθεση. Ένας συμμετέχοντας προτείνει την αλλαγή της λέξης σε επαναδιάθεση που αναφέρεται στην ελευθερία του ατόμου να μπορεί να ζει ως διαφορετικός άνθρωπος με δικαιώματα και υποχρεώσεις, διαθέτοντας τον εαυτό του, όπως μπορεί, στην κοινωνία.

Ακολουθούν αποσπάσματα των ερωτώμενων αναφορικά με το τι σημαίνει για τους ίδιους η επανένταξη:

«στην καλύτερη περίπτωση επανένταξη είναι να γίνεις πάλι μέλος της κοινωνίας και να σε βλέπουν σα να μην έχει γίνει τίποτα στο παρελθόν»,

4 χρόνια στη φυλακή

«Βγαίνοντας από τη φυλακή, ήδη μπήκα στην κοινωνία. ..Η επανένταξη ξεκίνησε από τη φυλακή όπου έβγαινα επειδή είχα το βραχιόλι.. έβγαινα το πρωί, γύριζα 8:30. Τον τελευταίο χρόνο δεν ένιωσα και τόσο πολύ τον εγκλεισμό. Η επανένταξη ξεκίνησε τότε..» «Απλώς θέλω να μην πηγαίνει ο χρόνος τζάμπα. Εκεί καταλαβαίνεις την αξία της ελευθερίας αλλά δεν συμμορφώνεσαι. Χαμένος εκεί πέρα, κάθε μέρα τα ίδια και τα ίδια, κάθε μέρα περνάει ο χρόνος.» 3 χρόνια στη φυλακή

«Επειδή εγώ τα έχω λύσει αυτά λίγο με τον εαυτό μου, δεν με νοιάζει η προκατάληψη των άλλων, απλά με δυσκολεύει, δηλαδή σε δυσκολεύει να βρεις δουλειά.» «να πράττω αυτό που κηρύττω τουλάχιστον, σαν παράδειγμα θετικό» 3 χρόνια στη φυλακή
«Επανένταξη είναι κάτι που σε βοηθάει να γυρίσεις στα παλιά. Στα καλά που ήσουν πριν. Για να πάρεις αυτό που έχασες.» 2 ½ χρόνια στη φυλακή

«Θα άλλαζα τη λέξη ένταξη με το επαναδιάθεση. Δηλαδή να έχω την ελευθερία την πνευματική να διαθέσω τον εαυτό μου όπως μπορώ στη διάθεσή της κοινωνίας. Δηλαδή, για μένα επανένταξη σημαίνει ότι έχω το δικαίωμα, το δικαίωμα και την ελευθερία με τις υποχρεώσεις της και τα δικαιώματά της να ζω σ' αυτή την κοινωνία σαν διαφορετικός άνθρωπος από τους άλλους.» Περίπου 1 χρόνος στη φυλακή,

«να μπορώ να υποστηρίζω εγώ τον εαυτό μου και να μπορώ να ικανοποιώ τις ανάγκες μου, χωρίς να έχω την ανάγκη των άλλων, να με υποστηρίζουν.. να μπορώ να επανορθώσω απέναντι στον εαυτό μου.» Περίπου 13 χρόνια στη φυλακή

«Να ξαναμπείς πάλι σε ρυθμό ζωής, σε ρυθμό δουλειάς, πράγμα το οποίο είναι τρομερά δύσκολο. Ξέρετε εκεί πέρα αν δεν έχεις αντοχές..» 8 χρόνια στη φυλακή

«Να προετοιμαστεί η έξοδος από τη φυλακή» «...ότι και να είναι το αδίκημα, από τη σύλληψη και μετά είσαι στιγματισμένος.» «Έκανες την επιλογή σου, την πάτησες, από δω και πέρα τι κάνεις. Τους βλέπω στον ξενώνα, όλοι μας φταίνε εμείς ποτέ δεν φταίμε...» Περίπου 6 μήνες στη φυλακή

«Κοίταξε, έκανα ένα λάθος, να σεβαστώ την κοινωνία, να σεβαστώ τα παιδιά μου, να σεβαστώ την οικογένειά μου και να πορευτώ.» Περίπου 5 μήνες στη φυλακή

Συμπερασματικά, σύμφωνα με τις απόψεις όλων των αποφυλακισθέντων που συμμετείχαν στην έρευνα η επανένταξη ορίζεται ως τερματισμός της εγκληματικής δραστηριότητας και γενικότερη συμμόρφωση με κανόνες, ανάληψη προσωπικής ευθύνης, επανασύνδεση με την κοινωνία μέσω της εύρεσης εργασίας, διαδικασία προσωπικής επιλογής και ωρίμανσης αλλά και αποδοχής από πλευράς της κοινωνίας. Χρονικά τοποθετείται τόσο μέσα όσο και έξω από τη φυλακή.

5. 2. Προσδοκίες ερωτώμενων από τον φορέα επανένταξης και η δική τους συνεισφορά στη βοήθεια των άλλων

5. 2. 1. Νέοι μετεφηβικής ηλικίας.

Όλοι οι συμμετέχοντες πραγματοποιούν κοινωφελή εργασία οπότε βασική τους επιδίωξη είναι να ολοκληρώσουν τις ώρες που τους έχουν επιβληθεί. Οι περισσότεροι έχουν παρακολουθήσει ή παρακολουθούν παράλληλα εργαστήρια. Δυο ερωτώμενοι αναφέρουν: *«Ας πούμε εμένα μου αρέσει η μουσική. Εγώ δεν είχα ανθρώπους να πήγαινα να βλεπα, να παρακολουθούθαγα κάτι. Ήθελε λεφτά. Αλλά έρχομαι εδώ πέρα...»*, *«Παλιά ήταν και μια κυρία που μας μάθαινε να φτιάχνουμε κοσμήματα και τέτοια. Μου άρεσε αυτό.»*

Σχετικά με το θέμα της εύρεσης εργασίας που αναφέρεται ανάμεσα στις προτεραιότητές τους, ένας περιμένει να προκύψει κάποια ευκαιρία μέσω του φορέα.

Όσον αφορά στον τρόπο που οι ίδιοι θα μπορούσαν να βοηθήσουν τους άλλους 3 θεωρούν ότι δεν μπορούν, είτε λόγω έλλειψης δεξιοτήτων: *«μου έρχεται πολύ, μπορώ, αλλά δεν έχω τα πράγματα, δεν είμαι κανάς δάσκαλος»*, είτε επειδή δεν είναι ακόμη σε θέση: *«στην αρχή δεν μπορείς γιατί δεν μπορείς να βοηθήσεις τον εαυτό σου. Προσπαθείς πρώτα για σένα»*, είτε γιατί θεωρούν ότι η δική τους βοήθεια δεν θα προσφέρει κάτι.

3 συμμετέχοντες αναφέρουν ότι θα μπορούσαν να βοηθήσουν με το δικό τους παράδειγμα χωρίς ωστόσο να είναι βέβαιοι ότι αυτό θα είχε κάποια επίδραση. Επ'

αυτού σχολιάζουν: «Έχω κάτι φίλους έτσι, τους λέω μην κάνετε αυτά, αυτά. Δεν κάνουν, μ' ακούν όμως....Τους λέω αφήστε αυτά γιατί δεν είναι για σας αυτά.», «Αργότερα ότι μπορώ θα κάνω. Αλλά μου μιλάγαν και μένα όταν ήμουν μικρός και δεν καταλάβαινα. Μου τα λέγαν αλλά δεν τα καταλάβαινα.», «Πιστεύω, ότι άμα τους μίλαγα και καταλαβαίνανε τους περισσότερους θα τους βόηθαγα. Άμα καταλαβαίνανε. Αλλιώς τι να σας πώ; Εδώ δεν καταλαβαίνουν από φυλακές και από αυτά.»

5. 2. 2. Γυναίκες.

Αναφορικά με τι το περιμένουν από το φορέα επανένταξης οι ωφελούμενες αναφέρονται σε αυτά που έχουν ήδη αποκομίσει. Η βοήθεια μπορεί να σχετίζεται με υλικά αγαθά όπως ένα ζευγάρι γυαλιά ή πρακτικά ζητήματα όπως φιλοξενία στο χώρο και παροχή εργασίας. Μπορεί επίσης να σχετίζεται με τα μαθήματα και τις δραστηριότητες, αναφέρονται η θεατρική ομάδα και η απόκτηση δεξιοτήτων ηλεκτρονικού υπολογιστή και κατασκευής κοσμήματος. Μια ωφελούμενη περιγράφει: «Ειδικά όταν εγώ που δεν ήμουν άτομο της υπομονής, που έκανα σκουλαρίκια και βραχιόλια που πουληθήκανε. Δεν φανταζόμουνα, ένα κουρέλι, ένα κουμπί, τέτοια χαρά ένιωσα μόνο όταν ανθίζανε τα λουλούδια μου. Και πουληθήκανε.».

Σχετικά με τον τρόπο που οι ίδιες θεωρούν ότι θα μπορούσαν να βοηθήσουν τις άλλες 3 συμμετέχουσες αναφέρουν ότι ήδη είναι σε αυτή τη διαδικασία: «κάθε.., πάω στο ...που είναι όλες με μεγάλη ποινή. ..κάνω μαθήματα.», «Βοηθάω τώρα κάτι μαύρες, ήταν στην άλλη πτέρυγα, είναι οικονομικά πολύ χάλια, έχουν μικρά παιδιά. Τους έκανα ένα πλεκτό. Κάτι τρόφιμα.., κάτι ρούχα..». 2 συμμετέχουσες, όπως και στην περίπτωση των νεαρών περιγράφουν πώς θα μπορούσαν να βοηθήσουν με το παράδειγμά τους: «Θα ήθελα να τους πω να μην το βάζουνε κάτω ποτέ. Ότι κάνουν στη φυλακή κάνουν κάτι που δεν είχαν τη δυνατότητα να κάνουν πριν.», «Δεν ξέρω αν θα μπορούσα να βοηθήσω. Ότι μπορώ να μιλήσω να τους ακούσω... Μπορώ να σταθώ δίπλα τους με κάθε τρόπο να τους δείξω ότι η ζωή είναι..»

5. 2. 3. Άνδρες.

Οι υπόλοιποι άνδρες του δείγματος αναφέρονται γενικά σε αυτά που περιμένει κάποιος που έχει αποφυλακιστεί τονίζοντας παράλληλα και αυτά που έχουν εισπράξει οι ίδιοι. Οι προσδοκίες ενός αποφυλακισθέντα εύλογα εντοπίζονται στη στέγαση, την οικονομική βοήθεια «για να μην ξαναγυρίσει στους ίδιους κύκλους», τη νομική βοήθεια και την εργασία. Αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο έχουν επωφεληθεί οι

ίδιοι, κεντρικό ρόλο έχει η εργασία. Έμφαση δίνεται επίσης στα εργαστήρια και στις δραστηριότητες στις οποίες τους δίνετε η δυνατότητα να συμμετέχουν. Όπως και στην περίπτωση των γυναικών τα εργαστήρια αποτελούν εκτός από χώρο εκμάθησης και τρόπο δικτύωσης με άλλους ανθρώπους, συμμετοχής σε νέες εμπειρίες και γιατί όχι ανακάλυψης και πτυχών του εαυτού τους που οι αποφυλακισθέντες δεν γνώριζαν.

Σχετικά με την παροχή βοήθειας στους άλλους όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις, 4 ερωτώμενοι θεωρούν ότι μπορούν να βοηθήσουν με το παράδειγμά τους. Χαρακτηριστικά αναφέρουν: *«Εγώ μπορώ να βοηθήσω και νομίζω ότι βοηθάμε με την παρουσία μας ότι ένας άνθρωπος ο οποίος βγαίνει, έρχεται εδώ και έχει αυτή την ανασφάλεια, τη νευρική κατάσταση, που δεν ξέρει, εξακολουθεί ακόμα να βλέπει αδιέξοδη την επανένταξη και όλα αυτά. Εμείς που είμαστε πολύ περισσότερο χρόνο από αυτό εδώ και έχουμε δει κάπου ορίζοντα και που υπάρχει κάποια ελπίδα, αυτό μπορούμε να το μεταδώσουμε περισσότερο με την παρουσία μας και όχι με τα.»*, *«Με τις εμπειρίες μπορώ να βοηθήσω τους άλλους και με τις σκέψεις μου., Να τις μοιραστώ, όπως κάνω τόσο καιρό.»*, *«Εμένα αυτή τη στιγμή η μεγάλη μου ψυχική ανταμοιβή είναι ότι δείχνω σε ανθρώπους ότι μπορούν να ζήσουνε χωρίς ναρκωτικά, ότι μπορούν να έχουνε την ελευθερία, να ζήσουνε, να αντιμετωπίσουνε συναισθηματικά όλη αυτή την κόλαση, τον παράδεισο που υπάρχει έξω. Ότι μπορούν να κάνουνε ότι θέλουνε.»*, *«Αυτή τη στιγμή δεν ξέρω πώς μπορώ να τους βοηθήσω εκτός του ότι να τους φέρω στην ΕΠΑΝΟΔΟ και να τους πω ότι έχω κάνει. Για το μέλλον εγώ θα ήθελα πάλι παρά πολύ αν θα δοθεί η ευκαιρία να κάνω κάποια δουλειά και να προσλάβω τους πρώην κρατούμενους.»* 2 ερωτώμενοι αναφέρουν ότι μπορούν να βοηθήσουν με την παροχή υλικής βοήθειας, όπως για παράδειγμα στέγης ή με την προσφορά παρηγοριάς και συμβουλών στους νεότερους.

Συνοπτική παρουσίαση αποτελεσμάτων

1. Τι σημαίνει για του συμμετέχοντες κοινωνική επανένταξη;

Κατηγορία	Χρονικά τοποθετείται:	Συνδέεται με:
Νέοι μετεφηβικής ηλικίας.	Μετά τη φυλακή ή το ίδρυμα	Τερματισμό της εγκληματικής δραστηριότητας
		Εύρεση εργασίας
		Ανάληψη προσωπικής ευθύνης

Πίνακας 9. Ορισμός κοινωνικής επανένταξης από τους νέους μετεφηβικής ηλικίας

Κατηγορία	Χρονικά τοποθετείται:	Συνδέεται με:
Γυναίκες	Εξελικτική διαδικασία που ξεκινάει μέσα από τη φυλακή και συνεχίζεται με την αποφυλάκιση.	Διαδικασία προσωπικής επιλογής και ωρίμανσης
		Απόκτηση γνώσεων, δεξιοτήτων και νέων εμπειριών

Πίνακας 10. Ορισμός κοινωνικής επανένταξης από τις γυναίκες

Κατηγορία	Χρονικά τοποθετείται:	Συνδέεται με:
Άνδρες	Προετοιμασία μέσα από τη φυλακή. Διαδικασία που συνεχίζεται μετά τη φυλακή.	Επανασύνδεση με την κοινωνία
		Συμμόρφωση με κανόνες
		Αποδοχή από πλευράς της κοινωνίας
		Αναπλήρωση της απώλειας
		Αποδοχή της ευθύνης
		Επαναδιάθεση

Πίνακας 11. Ορισμός κοινωνικής επανένταξης από τους άνδρες

2. Προσδοκίες ωφελούμενων από τον φορέα επανένταξης:

Νέοι μετεφηβικής ηλικίας.	Γυναίκες	Άνδρες
Ολοκλήρωση κοινωφελούς εργασίας.	Υλικά αγαθά όπως ένα ζευγάρι γυαλιά.	Στέγαση
Εύρεση εργασίας.	Στέγαση- φιλοξενία.	Οικονομική βοήθεια «για να μην ξαναγυρίσει στους ίδιους κύκλους»
	Παροχή εργασίας.	Νομική βοήθεια
	Επαγγελματική εκπαίδευση και δικτύωση μέσα από τα εργαστήρια.	Εργασία
		Επαγγελματική εκπαίδευση και δικτύωση μέσα από τα εργαστήρια.

Πίνακας 12. Προσδοκίες από τον φορέα επανένταξης

3. Πώς μπορούν οι ίδιοι να προσφέρουν στους άλλους;

Νέοι μετεφηβικής ηλικίας	Γυναίκες	Άνδρες
Στην αρχή πρέπει να βοηθήσεις τον εαυτό σου δεν μπορείς να βοηθήσεις τους άλλους.	Συμμετοχή ως εκπαιδευτρια σε εργαστήρια.	Μπορεί κάποιος να βοηθήσει με το παράδειγμά του.
Μπορεί κάποιος να βοηθήσει με το παράδειγμά του.	Βοήθεια στη συλλογή ρούχων/ τροφίμων για φυλακισμένες που βρίσκονται σε ανάγκη.	Φιλοξενία.
	Μπορεί κάποια να βοηθήσει με το παράδειγμά της.	

Πίνακας 13. Απόψεις αποφυλακισθέντων για τους τρόπους που οι ίδιοι μπορούν να προσφέρουν στους άλλους

VIII. Απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η διαπραγμάτευση των ερευνητικών ερωτημάτων μέσα από τις δηλώσεις των αποφυλακισθέντων και τον τρόπο που έχουν συστηματοποιηθεί κατά τη διαδικασία ανάλυσης του υλικού.

1. Η τιμωρία ως σκοπιμότητα της ποινής

Από την ανάλυση των απαντήσεων των συμμετεχόντων, όπως είναι ίσως αναμενόμενο, προκύπτει ότι η τιμωρία αναφέρεται συχνά στις επιδιώξεις της ποινής. Περιγράφεται είτε ως αυτοτελής σκοπός, είτε ως μέσο για την εκπλήρωση κάποιου άλλου σκοπού, είτε κατέχει μια ειδική θέση στο επίπεδο διαχείρισης των επικίνδυνων εγκληματιών.

Ως αυτοτελής σκοπός, η τιμωρία γίνεται μάλλον αντιληπτή ως η απάντηση της κοινωνίας ή του κράτους σε μια κακή ή λάθος συμπεριφορά του ατόμου, προκειμένου το ίδιο να στερηθεί κάποιο αγαθό, το χρόνο ή την ελευθερία του και έτσι «να πληρώσει» για την πράξη του. Πρόκειται δηλαδή για μια ανταπόδοση του κακού χωρίς να συνοδεύεται από κάποιες άλλες ενέργειες διαχείρισης του δράστη. Για ορισμένους από τη μικρότερη ηλικιακή ομάδα του δείγματος, η αντίληψη είναι παρόμοια, διαφοροποιείται ωστόσο από το πλήθος των πράξεων αφού η απάντηση έρχεται μετά από μια σειρά επαφών και προειδοποιήσεων από τους εκπροσώπους του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Για κάποιους συμμετέχοντες το «πόσο θα πληρώσει κάποιος» εξαρτάται από το είδος της εγκληματικής πράξης, όπως άλλωστε φαίνεται από την κατηγορία «αναλογία» που σχετίζεται με την αναλογία αδικήματος πράξης.

Ως μέσο για την εκπλήρωση κάποιου άλλου σκοπού, η τιμωρία εντοπίζεται στις κατηγορίες «αλλαγή» και «εκφοβισμός». Η κατηγορία «αλλαγή» προέκυψε από τις απαντήσεις των ερωτώμενων σε ερώτηση για τους σκοπούς της ποινής. Η τιμωρία αναφέρεται με υψηλή συχνότητα στην κατηγορία αυτή. Το θέμα «αλλαγή» χρησιμοποιήθηκε για να καλύψει μια ευρεία γκάμα καταστάσεων που περιγράφονται από τους αποφυλακισθέντες. Η περιγραφή γίνεται είτε μονολεκτικά με λέξεις όπως

«αναμόρφωση» και «συμμόρφωση», είτε με την περιγραφή μιας διαδικασίας με τον τρόπο που την αντιλαμβάνεται ο/η κάθε ερωτώμενος/η. Η διαδικασία περιλαμβάνει δηλώσεις όπως: «να βάλει κάποιος μυαλό», «να καταλάβει, να ταρακουνηθεί, να συνειδητοποιήσει». Οι συμμετέχοντες επισημαίνουν τον ρόλο της τιμωρίας στην «αλλαγή» με τις διάφορες σημασίες που αυτή μπορεί να έχει. Η τιμωρία εδώ προβάλλεται ως ένα από τα μέσα για να επιτευχθεί η αλλαγή, η οποία ορίζεται ως ο απώτερος σκοπός της ποινής.

Η κατηγορία «εκφοβισμός» προέκυψε από σχόλια των ερωτώμενων σε σχέση με το τι θεωρούν «ότι λειτουργεί» στην υπάρχουσα κατάσταση. Στην περίπτωση αυτή η τιμωρία συνδέεται με το βίωμα της φυλακής που χαρακτηρίζεται ως μια πολύ δυσάρεστη εμπειρία που κάποιος επιθυμεί να αποφύγει στο μέλλον.

Αναφορικά με το ρόλο της τιμωρίας στην περίπτωση των επικίνδυνων εγκληματιών, όπως αυτοί ορίζονται από τους ερωτώμενους, παρατηρούνται κάποιες διαφοροποιήσεις, γι' αυτό και αφιερώνεται ξεχωριστή ενότητα. Κατά τα σχόλια ορισμένων ερωτώμενων, οι επικίνδυνοι εγκληματίες δεν φαίνεται να βιώνουν δυσάρεστα τις υπάρχουσες συνθήκες ή αλλιώς «*οι συνθήκες στις ελληνικές φυλακές δεν είναι αρκετά άγριες*» ή αυτοί λένε «*ή έξω ή μέσα*» ή η φυλακή είναι μάλλον μια παράπλευρη απώλεια όταν η εγκληματική δράση ταυτίζεται με την επαγγελματική δραστηριότητα. Εκεί προτείνεται από τους συμμετέχοντες μεγαλύτερη αυστηρότητα τόσο στις επιβαλλόμενες ποινές όσο και στις συνθήκες έκτισης. Ο εγκλεισμός εδώ προβάλλεται ως παρατεταμένη εξουθενωτική εμπειρία ή αν δεν είναι εγκλεισμός για τις πολύ βαριές περιπτώσεις είναι άλλου είδους εξουδετέρωση όπως στείρωση, κοινοποίηση των στοιχείων του (κοινωνική εξουδετέρωση) και θανατική ποινή. Αναφέρονται δηλαδή μέτρα που ναι μεν έχουν σκοπό να τιμωρήσουν και μάλιστα αυστηρά, εξυπηρετούν όμως παράλληλα ένα άλλο σκοπό αυτόν της προστασίας της κοινωνίας.

2. Οι θετικές και αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας

Ο εγκλεισμός συνεπάγεται απώλεια για όλους τους ερωτώμενους, ωστόσο η απώλεια έχει διάφορες ερμηνείες που ασκούν επιρροή στο ίδιο το βίωμα και στη μετέπειτα πορεία του καθενός. Οι θετικές και αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας προσεγγίζονται κάτω από αυτό το πρίσμα.

2. 1. Θετικές συνέπειες.

Οι θετικές συνέπειες της τιμωρίας εντοπίζονται τόσο στο άτομο όσο και στην κοινωνία.

2. 1. 1. Άτομο.

Στην πρώτη περίπτωση, του ατόμου, μπορούν να επιμεριστούν σε δυο φάσεις εντός και εκτός του εγκλεισμού:

Εντός του εγκλεισμού:

- Ένας αριθμός ερωτώμενων επισημαίνει τις θετικές συνέπειες της απομόνωσης, με την έννοια των δυνατοτήτων που δίνει ο ατομικός χρόνος σε κάποιον. Περιγράφεται ως ένα στάδιο απαραίτητο για να «ταρακουνήσει» κάποιον, να αναλογιστεί τις πράξεις του και να τις επαναξιολογήσει.
- Συχνά αναφέρεται και η τιμωρία -συνέπεια στην εγκληματική συμπεριφορά, ως προϋπόθεση προκειμένου να καταλάβει ο δράστης ότι έχει διαπράξει κάτι κακό καθώς και το μέγεθος του κακού που προκάλεσε.
- Με τη διαδικασία αυτή συνδέεται, για ορισμένους και η μετάνοια καθώς για να μετανιώσει κάποιος πρέπει πρώτα να συνειδητοποιήσει ότι έχει κάνει κάτι κακό. Για κάποιες περιπτώσεις, ο ρόλος της τιμωρίας στη μετάνοια σχετίζεται με τη στέρηση ή την απώλεια που βιώνει το άτομο. Προς αυτή την κατεύθυνση νεαρός χαρακτηριστικά αναφέρει: *«Φαντάσου 4 χρόνια έχω κρατηθεί. Το χω μετανιώσει πάρα πολύ.»*
- Σε πρακτικό επίπεδο, οι συμμετέχοντες δηλώνουν ότι κατά τον εγκλεισμό βρήκαν μια διέξοδο στην παρακολούθηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που δεν είχαν πριν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν ή δεν το επέτρεπε ο τρόπος ζωής τους.

Εκτός εγκλεισμού:

- Εκτός φυλακής η τιμωρία ως συνέπεια της πράξης γίνεται αντιληπτή και ως μάθημα ζωής. Λειτουργεί κατά κάποιο τρόπο προληπτικά για την αποφυγή μελλοντικών συμπεριφορών καθώς όπως δηλώνει ένας αριθμός ερωτώμενων δεν θέλουν να ξαναπεράσουν τα ίδια.

2. 1. 2. Κοινωνία.

- Οι θετικές συνέπειες που εντοπίζονται σε επίπεδο κοινωνίας αφορούν μάλλον ένα είδος παραδειγματισμού που μπορεί να λειτουργήσει για ορισμένα μέλη της κοινωνίας. Ενδεικτικό είναι το σχόλιο ερωτώμενου: «*ότι δηλαδή τους δείχνει ότι αν θα κάνατε αυτό θα πάθετε ότι έπαθε εκείνος*».
- Η προστασία της κοινωνίας αναφέρεται συχνά από τους ερωτώμενους. Ειδικά για την περίπτωση των επικίνδυνων εγκλημάτων η τιμωρία όπως επισημάνθηκε και στην προηγούμενη ενότητα διαδραματίζει ένα ρόλο εξουδετέρωσης άρα και αποτροπής από την τέλεση μελλοντικών εγκλημάτων.

2. Αρνητικές συνέπειες.

Οι αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας αφορούν κυρίως στο ίδιο το άτομο και επιμερίζονται σε δυο φάσεις, κατά τον εγκλεισμό και στη ζωή έξω:

(Α) Συνθήκες έκτισης: Το βασικό επιχείρημα που εξάγεται είναι ότι ακόμη και αν υπάρχουν ενέργειες που να αποσκοπούν σε κάτι θετικό επισκιάζονται από το γενικότερο πλαίσιο των συνθηκών έκτισης. Οι συνθήκες είναι τέτοιες που για κάποιους είναι «περισσότερο» τιμωρία σε σχέση με κάποιους άλλους. Αν κάποιος δεν έχει χρήματα ή υποστηρικτικό δίκτυο δεν μπορεί να επιβιώσει αξιοπρεπώς.

(Β) Συνέπειες για τον χρήστη: Στις περιπτώσεις των χρηστών εξαρτησιογόνων ουσιών οι συνέπειες που περιγράφονται για το άτομο είναι συντριπτικές ενώ παράλληλα, δεδομένης της κατάστασης, αποκλείουν οποιαδήποτε προσπάθεια απεξάρτησης.

(Γ) Συγχρωτισμός: Αρκετοί ερωτώμενοι αναφέρουν ότι η επαφή με κάποιες κατηγορίες κρατουμένων αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα καθώς ελλοχεύει διάφορους κινδύνους. Ορισμένοι περιγράφουν τη φυλακή ως ένα χώρο εκμάθησης νέων εγκληματικών μεθόδων ή εξειδίκευσης στο έγκλημα με ότι αρνητικές συνέπειες μπορεί να επιφέρει αυτό. Συμμετέχοντας χαρακτηριστικά σχολιάζει: «*Αν πάρεις έναν κρατούμενο και τον πετάξεις σε μία φυλακή με λύκους, ας πούμε, το πολύ-πολύ να βγει λιοντάρι.*».

(Δ) Νοοτροπία φυλακής: Συμπληρωματικά με το παραπάνω σχόλιο, σε σχέση με την αλληλεπίδραση με άλλους κρατούμενους βρίσκεται και η γενικότερη νοοτροπία που

επικρατεί στις φυλακές και εκπορεύεται από συγκεκριμένες ομάδες κρατούμενων. Η νοοτροπία αφορά τη στάση που πρέπει να τηρεί ένας κρατούμενος σε σχέση με τους φύλακες αλλά και με το γενικότερο σύστημα. Καλλιεργείται μια αντίληψη «αυτοί» και «εμείς» που εμποδίζει την εμπλοκή τόσο σε δράσεις, δραστηριότητες που παρέχονται εντός της φυλακής αλλά και γενικότερα σε ό, τι άλλο θα μπορούσε να υπονοεί θετική εμπλοκή με τον έξω κόσμο.

(Ε) Απώλεια χρόνου: Πέραν των συνθηκών που επικρατούν, που σχετίζονται με τον ίδιο τον εγκλεισμό δηλαδή τη στέρηση της ελευθερίας, υπάρχουν σχόλια που επικεντρώνονται στην απώλεια του χρόνου. Η απώλεια του χρόνου, όπως και να συνεχίσει η ζωή κάποιου, θεωρείται μη αναστρέψιμη και βρίσκεται ανάμεσα στις δυσμενέστερες συνέπειες της τιμωρίας. Μια απώλεια που ακολουθεί το άτομο δια βίου.

(Ζ) Εκδικητικές στάσεις: Για ένα ερωτώμενο η τιμωρία δημιουργεί τη βάση για να εκκολαφθούν εκδικητικές στάσεις από πλευράς των δραστών: *«Με τιμώρησες εσύ, θα σε φτιάξω εγώ τώρα»*.

(Η) Διασυρμός της οικογένειας: Άλλη ερωτώμενη αναφέρει ότι η τιμωρία δεν είναι μόνο για αυτόν στον οποίο επιβάλλεται μια ποινή αλλά και για την οικογένειά του, που διασύρεται.

(Θ) Στιγματισμός: Μετά τη φυλακή όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ερωτώμενη *«η τιμωρία συνεχίζεται»* καθώς η ίδια η εμπειρία της φυλακής αποτελεί εμπόδιο στην εύρεση εργασίας.

3. Ο ρόλος της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη

Από τα σχόλια των ερωτώμενων φαίνεται ότι ο ρόλος της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη εντοπίζεται σε ένα είδος παραδειγματισμού προς τους υπόλοιπους που συντελείται με την τιμώρηση. Σύμφωνα με το νόημα του παραδειγματισμού, όπως δομείται από τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων, η σκέψη της τιμωρίας *«μπορεί να είναι τρομακτική»* για κάποιον που δεν έχει σχέση με το σύστημα απονομής δικαιοσύνης. Μπορεί κάποιος επίσης, πριν προβεί σε μια εγκληματική πράξη να σταματήσει και να σκεφτεί τη συνέπεια. Ή αλλιώς, η ίδια η τιμωρία στοχεύει στο να δείξει στους υπόλοιπους ότι θα πάθουν ότι έπαθε ο δράστης αν εγκληματήσουν.

Ωστόσο, αν και ο παραδειγματισμός περιγράφεται ως διαδικασία από τους συμμετέχοντες, συνήθως του αποδίδουν χαμηλή σημασία καθώς θεωρούν ότι αυτό

μπορεί μεν να συμβαίνει αλλά σε ένα πολύ μικρό ποσοστό της κοινωνίας. Σύμφωνα με τα αντεπιχειρήματα που προβάλλονται ένας ερωτώμενος αναφέρει ότι μπορεί να ασκείται ένα είδος παραδειγματισμού άλλα η κάθε ποινή είναι για αυτόν στον οποίο επιβάλλεται. Άλλοι δυο ερωτώμενοι σχολιάζουν ότι ο παραδειγματισμός προϋποθέτει μια επεξεργασία σκέψης που απαιτεί ένα είδος ωριμότητας από το άτομο, ή δεν μπορεί να υφίσταται σε ειδικές περιπτώσεις όπως οι χρήστες ουσιών.

Αξιολογώντας συνολικά τις απαντήσεις των ερωτώμενων θα μπορούσε κάποιος να συμπεράνει ότι η τιμωρία διαδραματίζει ένα μικρό ρόλο στη συγκράτηση ατόμων, που δεν έχουν εγκληματήσει, από την τέλεση εγκλημάτων ενώ αναφέρεται σε μια ειδική κατηγορία ανθρώπων.

4. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη

Στο σχολιασμό που ακολουθεί για το ρόλο της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη κρίνεται πρώτα σημαντικό να δοθεί ένας ορισμός ή μια περιγραφή του τρόπου που οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται αυτή τη διαδικασία. Η κοινωνική επανένταξη ορίζεται, όπως διαφαίνεται, με διαφορετικό τρόπο από τους άνδρες και τις γυναίκες ακόμη και από τους άνδρες μετεφηβικής ηλικίας. Εν συνεχεία επιχειρείται να διερευνηθεί ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη, με τον τρόπο που έχει οριστεί από κάθε κατηγορία συμμετεχόντων.

4. 1. Νέοι μετεφηβικής ηλικίας.

Για τους νέους η κοινωνική επανένταξη συνδέεται με τον τερματισμό της εγκληματικής δραστηριότητας, την εύρεση εργασίας και την ανάληψη προσωπικής ευθύνης. Φαίνεται ότι οι νέοι κατανοούν την επανένταξη ως μια διαδικασία που ξεκινά μετά τη φυλακή ή το ίδρυμα.

Στην περίπτωση των νέων, βέβαια, ευνότητα μπορεί να αναρωτηθεί κανείς αν υπήρξε ποτέ «ένταξη», δεδομένης της έναρξης της παραβατικής δραστηριότητας που κυμαίνεται σύμφωνα με τις αναφορές στις ηλικίες 7-13 έτη. Μάλιστα στα ανώτερα αναφερόμενα όρια είναι χρήσιμο να ληφθεί υπόψη ότι κάποιοι νέοι δηλώνουν τις ηλικίες που επισημαίνονται από το επίσημο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και όχι τις ηλικίες έναρξης των παραβατικών συμπεριφορών.

Όπως και να 'χει, η τιμωρία φαίνεται να ασκεί κάποια επιρροή στη μετέπειτα πορεία του νέου στην ελεύθερη ζωή. Η τιμωρία συνήθως γίνεται αντιληπτή ως το «φυσικό» επακόλουθο αλληπάλληλων επαφών και προειδοποιήσεων από το σύστημα

απονομής δικαιοσύνης. Διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο πρώτο από τα τρία στοιχεία του ορισμού της κοινωνικής επανένταξης που αφορά στον τερματισμό της εγκληματικής δράσης, το οποίο συνδέεται ωστόσο με τα άλλα δυο. Οι περισσότεροι περιγράφουν την εμπειρία της φυλακής/ του ιδρύματος ως ιδιαίτερος δυσάρεστη ενώ δηλώνουν ότι βλέποντας πως είναι η κατάσταση εκεί δεν θα ήθελαν να ξαναγυρίσουν στα ίδια.

Συμπληρωματικά, η ανάγκη για εύρεση εργασίας εκφράζει την ανάγκη για αλλαγή στον τρόπο ζωής που μέχρι πρότινος συνδέονταν με την παραβατική δραστηριότητα ή οποία από τις αφηγήσεις ορισμένων ερωτώμενων ενείχε μια διαστρεβλωμένη αντίληψη περί ταύτισης της παραβατικής δραστηριότητας με την εργασία. Τέλος, η ανάληψη ευθύνης αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο διαφοροποιούν τις δικές τους περιπτώσεις από αυτές των «άλλων» που δεν συμμορφώνονται και συνεχίζουν τα ίδια, πράγμα που ανάγεται στη διαφορετική ανάγνωση της όλης εμπειρίας του εγκλεισμού.

Κατά τις αναφορές των νέων *«κάποιοι βλέπουν πόσο χάλια είναι και δε θέλουν να ξαναπεράσουν τα ίδια και κάποιοι εξελίσσονται ακόμη χειρότερα»*. Επισημαίνεται λοιπόν και μια κατηγορία νέων που εξελίσσεται ακόμη χειρότερα στην οποία η εκφοβιστική λειτουργία αποτυγχάνει: *«αυτοί λένε ή μέσα ή έξω»*.

4. 2. Γυναίκες.

Για τις γυναίκες, η κοινωνική επανένταξη ορίζεται ως μια διαδικασία προσωπικής επιλογής και ωρίμανσης. Περιλαμβάνει κάποιες εσωτερικές διεργασίες και πρακτικά μεταφράζεται σε θέληση για απόκτηση νέων γνώσεων, δεξιοτήτων και εμπειριών. Η διαδικασία ωρίμανσης ξεκινάει από τη φυλακή, μέσα από πολύ πόνο και προσωπικό αγώνα, όπως σχολιάζουν συμμετέχουσες, για να ανταπεξέλθει κάποιος στις δυσκολίες και τις αντιξοότητες. Η φυλακή αποτελεί ωστόσο το χώρο μέσα από τον οποίο το άτομο, θα σκεφτεί, θα ταρακουνηθεί, θα συνειδητοποιήσει, θα μετανιώσει ή/ και θα βρει μια διέξοδο στην παρακολούθηση δραστηριοτήτων, πράγμα που πριν τη φυλακή δεν είχε τη δυνατότητα να κάνει. Απ' την άλλη πάλι το στίγμα της φυλακής περιγράφεται ως ανασταλτικός παράγοντας προς την ίδια την επανένταξη. Ερωτώμενη δηλώνει ότι ντρέπεται να πει ότι ήταν στη φυλακή γιατί γνωρίζει ότι αυτό θα αποτελέσει λόγο αποκλεισμού από τους υποψήφιους εργοδότες.

4. 3. Άνδρες.

Στην περίπτωση των υπόλοιπων ανδρών η κοινωνική επανένταξη συνδέεται με την επανασύνδεση με την κοινωνία, τη συμμόρφωση με τους κανόνες, την αποδοχή από πλευράς της κοινωνίας, την προετοιμασία μέσα από τη φυλακή, την αναπλήρωση της απώλειας, την αποδοχή της ευθύνης και την επαναδιάθεση. Πρόκειται για μια σύνθετη διαδικασία που συντελείται τόσο μέσα όσο και έξω από τη φυλακή ενώ σύμφωνα με τους ερωτώμενους εξαρτάται από το άτομο, τον τρόπο που θα αξιολογήσει την εμπειρία του εγκλεισμού, τις επιλογές που θα κάνει εντός της φυλακής, την περίοδο που διανύει στη ζωή του, τις συνθήκες που θα βρει έξω. Μέσα σε όλη αυτή τη διαδικασία η τιμωρία, για ορισμένους ερωτώμενους, λειτουργεί αποτρεπτικά από την εμπλοκή σε εγκληματική δραστηριότητα καθώς, όπως και στην περίπτωση των νέων, δεν θέλει κάποιος να τραβήξει την ίδια ταλαιπωρία, να χάσει τα πάντα, να υποστεί τέλος πάντων τις ίδιες συνέπειες. Αντίθετα, ένας ερωτώμενος θεωρεί ότι η τιμωρία δεν μπορεί να παίζει ρόλο στην κοινωνική επανένταξη ή σε οτιδήποτε ενέχει την έννοια της αλλαγής ή κάτι θετικό για το άτομο.

Σχολιάζοντας συνολικά το ρόλο της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη θα λέγαμε ότι για τους συμμετέχοντες η εμπειρία της φυλακής λειτουργεί μάλλον εγκληματοπροληπτικά. Επισημαίνεται, ωστόσο από τους ωφελούμενους ότι οι υπάρχουσες συνθήκες δεν αφήνουν πολλά περιθώρια για να προκύψει κάποια ουσιαστική αλλαγή. Σημαντικός θεωρείται και ο ρόλος του ίδιου του ατόμου και των επιλογών του. Όπως και στην περίπτωση των γυναικών, οι στιγματιστικές συνέπειες της ποινής λειτουργούν ανασταλτικά στην εύρεση εργασίας ευνότητα και στη διαδικασία της επανένταξης. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι οι ερωτώμενοι είναι ήδη σε μια ενεργό διαδικασία επανένταξης, εφόσον το δείγμα αποτελεί ωφελούμενους φορέα που δραστηριοποιείται στη μετασφρονιστική αρωγή.

5. Οι προτάσεις των αποφυλακισθέντων σχετικά με το ρόλο και τη σκοπιμότητα της ποινής

Οι προτάσεις των συμμετεχόντων έχουν ομαδοποιηθεί σύμφωνα με την κεντρική ιδέα που διαφαίνεται σε κάθε περίπτωση. Οι τρεις πρώτες ενότητες αντιπροσωπεύουν την πλειοψηφία των απόψεων που εκφράζονται από τους συμμετέχοντες και κινούνται γύρω από τα εξής θέματα αναφορικά με το ρόλο και τη σκοπιμότητα της ποινής: α)

Να αποτρέψει τον δράστη από μελλοντική εμπλοκή σε εγκληματική δραστηριότητα, β) Να ωθήσει τον δράστη να καταλάβει το κακό που προκάλεσε. γ) Να προστατευτεί η κοινωνία. Συμπληρωματικά, έχει προστεθεί και μια τέταρτη ενότητα για να παρουσιαστούν άλλες μεμονωμένες προτάσεις.

5. 1. Αποτροπή του δράστη από μελλοντική εμπλοκή σε εγκληματική δραστηριότητα.

Η ποινή πρέπει να λαμβάνει υπόψη και να στοχεύει στην εξάλειψη των συνθηκών που προκάλεσαν το έγκλημα. Το δικαστήριο πρέπει να αξιολογεί ατομικά την κάθε περίπτωση, δηλαδή να συνυπολογίζει τις συνθήκες που μεγάλωσε ο δράστης, τη ζωή του και τους λόγους που τον οδήγησαν στην εγκληματική πράξη. Κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού, το περιεχόμενο της ποινής πρέπει να κινείται γύρω από του εξής άξονες:

- Να δίδεται μέσω της απομόνωσης ο απαραίτητος προσωπικός χρόνος προκειμένου να συντελεστεί μια εις βάθος διεργασία αλλαγής και όχι να μετανιώσει κάποιος επειδή έχασε χρόνια από τη ζωή του. Ο χρόνος να αξιοποιείται για να αξιολογεί κάποιος τις πράξεις του, την κατάσταση του και τη γενικότερη στάση του απέναντι στα πράγματα.
- Να παρέχεται μια διεξόδος παιδείας στοχεύοντας στους εξωγενείς παράγοντες (κοινωνιολογικούς, ψυχολογικούς παράγοντες) που κάνουν το έγκλημα τρόπο ζωής. Μέσω της διεξόδου αυτής να μπορεί κάποιος να μάθει να διοχετεύει με δημιουργικό τρόπο όποιες γνώσεις ή ενδιαφέροντα έχει.
- Να δίνονται ερεθίσματα, κίνητρα που θα δείξουν στο άτομο τον τρόπο που θα μπορέσει να λειτουργήσει με διαφορετικό τρόπο (από αυτόν που είχε συνηθίσει πριν) εντός της κοινωνίας.
- Να παρέχεται η δυνατότητα δημιουργικής αξιοποίησης του χρόνου (μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης) με απώτερο σκοπό την προετοιμασία για την επιστροφή στην ενεργό κοινωνική δράση.
- Να εξασφαλίζονται οι ίδιες, αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης για όλους τους κρατούμενους ανεξαρτήτως της οικονομικής τους κατάστασης.

Με το τέλος του εγκλεισμού, οι ενέργειες υποστήριξης πρέπει να συνεχίζονται καθώς όπως επισημαίνεται από τους ερωτώμενους η περίοδος αυτή είναι κρίσιμη για τη μετέπειτα εξέλιξη του ατόμου.

5. 2. Να συνειδητοποιήσει ο δράστης το κακό που προκάλεσε.

Η ποινή πρέπει να έχει ένα τιμωρητικό χαρακτήρα, για να γίνεται αντιληπτή ως δυσάρεστη συνέπεια της εγκληματικής πράξης. Αξίζει εδώ να γίνει μια παρένθεση για να υπενθυμιστεί ότι οι νέοι μετεφηβικής ηλικίας, δηλώνουν ότι η παραβατική συμπεριφορά γίνονταν αντιληπτή ως «δουλειά» δηλαδή ως εργασία από την οποία κάποιος βγάζει χρήματα. Αυτό σημαίνει ότι η πράξη ναι μεν αναγνωρίζεται ως παράνομη αλλά δεν αποδοκιμάζεται ηθικά από το νεαρό παραβάτη. Δεν αναγνωρίζεται δηλαδή το κακό που προκαλείται από την τέλεση της πράξης. Εκτός από την αυτό-αναφορά των νέων, η ταύτιση επαγγέλματος –εγκληματικής δράσης αναφέρετε, από τους ερωτώμενους και για περιπτώσεις υπότροπων. Επομένως ο δεύτερος αυτός ρόλος της ποινής που περιγράφεται εδώ αφορά στην συνειδητοποίηση από πλευράς του δράστη των αρνητικών συνεπειών που προκαλούνται από τη δράση του.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να γίνουν κάποιες επισημάνσεις. Παρατηρείται μια αμφιταλάντευση σε σχέση με την επίδραση που ασκεί η τιμωρία. Για ορισμένους η τιμωρία είναι υπερβολική για άλλες ομάδες κρατουμένων χαρακτηρίζεται ως λίγη. Κάποιοι βάζουν μυαλό μόνο και μόνο επειδή *«τους έχουν στερήσει την ελευθερία»*. *«Άλλοι συνεχίζουν και εξελίσσονται ακόμη χειρότερα»*. Σε σχέση με τη χαμηλή ή ελάχιστη επίδραση της τιμωρίας προτείνεται αυστηρότερη ποινική μεταχείριση για τους υπότροπους ή σκληρούς εγκληματίες τόσο αναφορικά με τις ποινές που επιβάλλονται και τα ευεργετικά μέτρα όσο και σε σχέση με τις συνθήκες έκτισης.

5. 3. Προστασία της κοινωνίας.

Ο κάθε δράστης που επισημαίνεται χαρακτηρίζεται ως απρόβλεπτος και ο εγκλεισμός αντανάκλα την απώλεια εμπιστοσύνης αναφορικά με τον τρόπο που θα λειτουργήσει. Ειδικά για την περίπτωση των επικίνδυνων εγκληματιών η προστασία της κοινωνίας αποτελεί κεντρικό άξονα αναφοράς των ερωτώμενων. Πέραν του εγκλεισμού, προτείνονται μέτρα όπως η στέρωση και η δημοσίευση των στοιχείων των δραστών. Ορισμένοι συμμετέχοντες δηλώνουν ακόμη και τη θανατική ποινή ως μέτρο εξουδετέρωσης επικίνδυνων εγκληματιών που κατά την εκτίμησή τους δεν χρήζουν βελτίωσης.

5. 4. Άλλες προτάσεις.

- Οι ποινές πρέπει να έχουν ως στόχο να προστατέψουν το άτομο που έχει γίνει επικίνδυνο για τον εαυτό του και μπορεί να μπλέξει χειρότερα.
- Οι ποινές πρέπει να υπάρχουν για να παραδειγματίζεται η κοινωνία.
- Η ποινή πρέπει να στοχεύει στην επανόρθωση της ζημιάς που προκάλεσε το άτομο στην κοινωνία. Μέσω της επανόρθωσης μπορεί να επέλθει μεταμέλεια και έτσι η τιμωρία να μην είναι απαραίτητη. Πρακτικά αυτό μεταφράζεται σε εμπλοκή του ατόμου σε επωφελείς δράσεις για το σύνολο.
- Οι ποινές πρέπει να αντικατασταθούν, άρα και να καταργηθούν, από άλλα μέτρα. Τα άλλα μέτρα θα συνιστούν ένα είδος συνεπειών για την παραβίαση των κανόνων/νόμων. Πρόκειται για μέτρα που δεν θα έχουν τιμωρητικό χαρακτήρα θα στοχεύουν όμως στο να συλλογιστεί κάποιος τις πράξεις του, τις αιτίες των πράξεών του και τις συνέπειες που έχουν αυτές οι πράξεις στους ανθρώπους που τις έχουν υποστεί..

Ενότητα Γ΄

ΙΧ. Συζήτηση -Συμπεράσματα

Στο τελικό αυτό κεφάλαιο της εργασίας επιχειρείται ο περαιτέρω σχολιασμός των πέντε ερευνητικών ερωτημάτων μέσα από μια σύνθεση με τις προσεγγίσεις που περιγράφονται στην ενότητα Α΄: «Η ποινή στην ανθρώπινη κοινωνία». Το κάθε ερώτημα σχολιάζεται ξεχωριστά, κατόπιν τούτου το κεφάλαιο χωρίζεται σε πέντε μέρη. Στο τέλος του κάθε μέρους συμπεριλαμβάνονται τα συμπεράσματα.

1. Η τιμωρία ως σκοπιμότητα της ποινής

1. 1. Η τιμωρία ως αυτοτελής σκοπός της ποινής.

Η ανταπόδοση ως αντιτιμωρία, όπως έχει επισημανθεί, δεν μπορεί να υφίσταται ως σκοπός της ποινής σε μια σύγχρονη κοινωνία, ωστόσο η τιμωρία, ως «αυτοτελής» επιδίωξη της ποινής, εμφανίζεται ανάμεσα στις επικρατέστερες απόψεις των αποφυλακισθέντων.

Στο πλαίσιο αυτό η τιμωρία εντάσσεται σε ένα ουδέτερο σύστημα εκτέλεσης ποινών, στο οποίο δεν διακρίνεται άλλος σκοπός στην εκτέλεση της ποινής πέραν της στέρησης κάποιου αγαθού, του χρόνου και της ελευθερίας, όπως αναφέρονται. Χαρακτηριστικά, εξεταζόμενος αναφέρει ότι σκοπός της ποινής είναι «να μπει φυλακή». Άρα δεν επιδιώκεται κάποιο όφελος. Περαιτέρω, η τιμωρία ορίζεται ως η απάντηση από πλευράς της κοινωνίας, ως η συνέπεια σε ένα κακό που έχει συμβεί. Επιβάλλεται για «να πληρώσει» κάποιος για την πράξη του, ενέχει έτσι και ένα εκδικητικό χαρακτήρα.

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντική μια διευκρίνιση, όπως προκύπτει από τα σχόλια των συμμετεχόντων για τον ρόλο της αναλογίας μεταξύ ποινής και αδικήματος. Η αναλογία όπως περιγράφεται: «.. άμα κάνεις μια ληστεία θα κάνεις περισσότερα χρόνια. Άμα κάνεις μια κλοπή, μπορεί να αθωωθείς κιόλας..» φαίνεται να αποτελεί ένα είδος ισορροπίας στον τρόπο που επιβάλλονται οι ποινές. Ακόμη και για αυτούς που θεωρούν ότι δεν υπάρχει αναλογία ή τέλος πάντων δεν επιτυγχάνεται, η αναλογία προβάλλεται ως ένα είδος δίκαιης συμπεριφοράς. Έτσι, η αναλογία οριοθετεί κατά κάποιο τρόπο την τιμωρία, αφού το κακό που θα εισπράξει κάποιος είναι αντίστοιχο με το κακό που έκανε. Βέβαια, υπάρχουν περιπτώσεις που δεν δέχονται αυτή την ισορροπία καθώς θεωρούν ότι τους αδικεί, αφού δεν λαμβάνει υπόψη όλους εκείνους τους παράγοντες στην πορεία ζωής κάποιου που συνετέλεσαν προς την κατεύθυνση της εγκληματικής δράσης.

Στην πρώτη περίπτωση της τιμωρίας ως αυτοτελούς σκοπού της ποινής, συντελείται μια ταύτιση της ποινής με την τιμωρία, που μπορεί να εκδηλωθεί με δυο τρόπους: (α) Η ποινή έχει έναν μάλλον ανταποδοτικό –εκδικητικό χαρακτήρα. (β) Λαμβάνοντας υπόψη τον ρόλο της αναλογίας, η ποινή έχει έναν ανταποδοτικό- δίκαιο χαρακτήρα.

1. 2. Η τιμωρία ως μέσο για την εκπλήρωση κάποιου άλλου σκοπού.

1. 2. 1. Αλλαγή.

Εδώ η τιμωρία αποτελεί το όχημα για να επιτευχθεί ένας απώτερος σκοπός, η αλλαγή που στην ουσία επικεντρώνεται στην εγκληματική συμπεριφορά. Επομένως, η

τιμωρία εντάσσεται σε ένα επίπεδο πρόληψης της εγκληματικότητας, εφόσον επιδιώκεται η αποτροπή του δράστη από μελλοντική εμπλοκή.

Εφόσον η «αλλαγή» δηλώνεται ως απώτερος σκοπός της ποινής μπορεί κανείς να εξάγει το συμπέρασμα ότι οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι έστω και σε ένα θεωρητικό επίπεδο, υπάρχει κάποιο είδος μέριμνας για την κατάστασή τους. Ανεξαρτήτως, από το γεγονός ότι θεωρούν ότι σε επίπεδο έκτισης της ποινής δεν αντανakλάται αυτή η μέριμνα, όπως άλλωστε φάνηκε από τις απαντήσεις τους στην ερώτηση για τον «αν εξυπηρετούνται οι σκοποί της ποινής», επισημαίνεται εδώ μια «καλή πρόθεση» από πλευράς της Πολιτείας. Η «καλή πρόθεση» αντανakλάται στον απώτερο σκοπό που αναφέρεται ως «σωφρονισμός», «συμμόρφωση», «αναμόρφωση», «για να κάτσει να σκεφτεί τι έκανε», «για να καταλάβει», «για να μετανιώσει», «να βάλει μυαλό», «να συνέλθει».

Από αυτή την παρατήρηση περί «καλής πρόθεσης» προκύπτουν τα ακόλουθα σχόλια:

(α) Σε θεωρητικό επίπεδο οι ερωτώμενοι αναγνωρίζουν ένα είδος ειδικής πρόληψης που αναφέρεται στην αλλαγή της εγκληματικής συμπεριφοράς ή αλλιώς στην βελτίωση ως βασικής επιδίωξη της ποινής. Η τιμωρία, με την μορφή του εγκλεισμού εδώ, είναι ένα μέσο για να συντελεστούν οι απαραίτητες δράσεις για να επιτευχθεί αυτή η βελτίωση. Ακόμη, και για τον ερωτώμενο που απορρίπτει τον εγκλεισμό, δηλαδή την στερητική της ελευθερίας ποινή, η ύπαρξη κάποιας «συνέπειας» είναι ένα απαραίτητο συστατικό για να καταλάβει κάποιος την πράξη του. Επομένως, εδώ η ποινή ενέχει κάποιο όφελος για τον δράστη. Υπό αυτό το πρίσμα μπορεί κάποιος να υποθέσει ότι αλλάζει και η πλαισίωση της ποινής, αφού θεωρητικά η κοινωνία δεν εκδικείται, όπως στην προηγούμενη περίπτωση, αλλά έχει την πρόθεση να προσφέρει βοήθεια στον δράστη για να «σωφρονιστεί», «να καταλάβει, να συνειδητοποιήσει».

(β) Από την άλλη, η αντίληψη ότι σκοπός της ποινής είναι ο «σωφρονισμός», η «συμμόρφωση», η «αναμόρφωση» προκαλεί ένα είδος ματαίωσης και συναισθήματα όπως ένταση, θυμό και απογοήτευση, αφού λαμβάνεται υπόψη ως κοροϊδία, εφόσον είναι ελάχιστες, στις περιπτώσεις όπου αναφέρονται, οι δράσεις στη φυλακή που να δείχνουν ότι στην πράξη υφίσταται κάτι τέτοιο. Αποκαλυπτικός προς αυτή την κατεύθυνση είναι ο σαρκαστικός τόνος με τον οποίο περιβάλλονται οι λέξεις αυτές όταν αναφέρονται από τους ερωτώμενους.

(γ) Τι δείχνουν όμως οι λέξεις «σωφρονισμός», «συμμόρφωση», «αναμόρφωση», που χρησιμοποιούν οι ερωτώμενοι; Μπορεί κάποιος να υποθέσει ότι προτάσεις όπως αυτές, απορρέουν μάλλον από τις αντιλήψεις των αποφυλακισθέντων ως προς το έγκλημα. Από τις εξιστορήσεις τους φαίνεται ότι η εμπλοκή στην εγκληματική δράση γίνεται αντιληπτή ως το αποτέλεσμα της προσωπικής ιστορίας του καθενός, του τρόπου που μεγάλωσε, καθώς και άλλων παραγόντων στους οποίους ελάχιστο έλεγχο μπορεί να έχει κάποιος. Ο τρόπος θεώρησης του εγκλήματος παραπέμπει μάλλον στην κλασική αντιπαράθεση ντετερμινισμού – ελευθερίας της βούλησης, με τους ερωτώμενους να τείνουν υπέρ της αντίληψης ότι υπάρχουν κάποια γεγονότα στη ζωή τους που «μοιραία» τους έχουν οδηγήσει στο έγκλημα. Οποσδήποτε, η θεώρηση αυτή παραπέμπει στην έννοια της μεταχείρισης του δράστη, ενδεχομένως και σε ένα θεραπευτικό πρότυπο. Η αντίληψη αυτή του εγκλήματος δεν σημαίνει ωστόσο ότι οι ερωτώμενοι δεν αποδέχονται την ευθύνη. Ενδεικτική προς αυτή την κατεύθυνση είναι η τάση μη απόρριψης της τιμωρίας (δυσάρεστης συνέπειας) που ακόμη και στο πλαίσιο της βελτίωσης έχει ένα ρόλο «μέσου». Η βελτίωση, ο σωφρονισμός αντανακλούν μάλλον μια αξίωση για μια περισσότερο ήπια και ανθρώπινη μεταχείριση. Ενώ, το θέμα είναι μάλλον το μερίδιο της ευθύνης που τους αναλογεί.

(γ) Με την εκδήλωση καλής πρόθεσης, ίσως η πολιτεία δείχνει να αποδέχεται και να αναλαμβάνει επίσης ένα μερίδιο της ευθύνης. Αφού δεν μερίμνησε για το κακοποιημένο παιδί που επιτέθηκε αργότερα ως έφηβος στην ηλικιωμένη γυναίκα για να την ληστέψει ή δεν φρόντισε τη νεαρή γυναίκα που έπεσε στα ναρκωτικά ως θύμα trafficking και αναγκάστηκε όταν «πέρασαν τα χρόνια της» να κάνει εμπόριο για να εξασφαλίσει τη χρήση της, η πολιτεία μπορεί εκ των υστέρων να φροντίσει.

1. 2. 2. Εκφοβισμός.

Στην περίπτωση αυτή η τιμωρία συνδέεται με το βίωμα της φυλακής που χαρακτηρίζεται ως μια πολύ δυσάρεστη εμπειρία που κάποιος επιθυμεί να αποφύγει στο μέλλον. Επομένως, ο εγκλεισμός εδώ μπορεί να λειτουργήσει ως αντι -κίνητρο για εμπλοκή σε μελλοντική εγκληματική δραστηριότητα. Αναγνωρίζεται λοιπόν ένας επιπλέον σκοπός της ποινής, που επίσης εντάσσεται στην ειδική ποινική πρόληψη, αυτός του εκφοβισμού, ο οποίος είναι και ο μόνος που κατά τις απόψεις των

συμμετεχόντων μπορεί να έχει κάποιο αποτέλεσμα, δεδομένης της απουσίας άλλων βελτιωτικών μέτρων.

1. 3. Ο ρόλος της τιμωρίας στην περίπτωση των επικίνδυνων εγκληματιών.

Εδώ οι συμμετέχοντες αναφέρουν ενέργειες που ναι μεν έχουν σκοπό να τιμωρήσουν και μάλιστα αυστηρά, εξυπηρετούν όμως παράλληλα ένα άλλο σκοπό, αυτόν της προστασίας της κοινωνίας. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε μάλλον ότι η κατηγορία αυτή συνδέεται με ένα είδος ειδικής πρόληψης, στη βάση της προστασίας του κοινωνικού συνόλου, το περιεχόμενο της οποίας είναι η αχρήστευση – εξουδετέρωση για τους υπότροπους. Προς αυτή την κατεύθυνση χαρακτηριστικές είναι οι απόψεις 8 συμμετεχόντων που δηλώνουν υπέρ της θανατικής ποινής.

Ιδιαίτερη θέση κατέχουν στην προτεινόμενη σκοπιμότητα της ποινής οι επικίνδυνοι εγκληματίες. Επισημαίνεται εδώ ότι οι απαντήσεις συνολικά διατρέχονται από ένα διαχωρισμό επικίνδυνων και μη επικίνδυνων εγκληματιών. Οι επικίνδυνοι εγκληματίες επίσης έφταιξαν και πρέπει να υποστούν δυσάρεστες συνέπειες για τις πράξεις τους, αλλά δεν έχουν θέση στην ήπια –ανθρώπινη μεταχείριση που αξιώνουν για τους ίδιους. Κατά τις εκτιμήσεις της πλειοψηφίας των αποφυλακισθέντων, οι επικίνδυνοι δεν χρήζουν συμμόρφωσης/ βελτίωσης. Εδώ ο σκοπός της ποινής είναι ξεκάθαρος και αναφέρεται στην προστασία της κοινωνίας.

Συμπερασματικά:

Από τις απόψεις των συμμετεχόντων επισημάνθηκαν τέσσερις επιδιώξεις της ποινής που ενέχουν την τιμωρία:

(α) Στην πρώτη περίπτωση υπάρχει ταύτιση ποινής και τιμωρίας. Επιδίωξη της ποινής είναι να πληρώσει κάποιος για το κακό που του έκανε. Επομένως, η ποινή ενέχει θέση ανταπόδοσης- εκδίκησης. Ο βαθμός της ανταπόδοσης οριοθετείται, σε ορισμένες περιπτώσεις από την αναλογία που υπάρχει ανάμεσα στο αδίκημα και την ποινή.

(β) Στην δεύτερη περίπτωση η τιμωρία εμφανίζεται ως μέσο για την πραγματοποίηση ενός άλλου σκοπού που είναι η αλλαγή του δράστη. Θεωρητικά, υπάρχει μέριμνα από πλευράς της Πολιτείας που δεν επιβάλλει την ποινή για να εκδικηθεί αλλά για να

«ταρακουνήσει» τον δράστη, ωστόσο η αντίφαση που συναντάται στην πράξη προκαλεί ματαιώση και απογοήτευση.

(γ) Στην τρίτη περίπτωση η τιμωρία πάλι εμφανίζεται ως μέσο για την αποτροπή μελλοντικής εγκληματικής δραστηριότητας, κάτι που επιδιώκεται όχι με την βελτίωση του δράστη αλλά με τον εκφοβισμό του. Για τους συμμετέχοντες, δεδομένου ότι δεν υπάρχει κάτι άλλο που να συνοδεύει την ποινή όπως ενέργειες για την βελτίωση του δράστη, αυτός είναι ο μοναδικός σκοπός που πιθανά λειτουργεί στις περιπτώσεις που δεν υπάρχει υποτροπή (ευνόητα αναφέρουν ότι αυτό είναι που λειτούργησε και στη δική τους περίπτωση).

(δ) Η τέταρτη περίπτωση αναφέρεται στους επικίνδυνους εγκληματίες. Εδώ η τιμωρία αποτελεί ένα τρόπο εξουδετέρωσης με απώτερο σκοπό την προστασία της κοινωνίας.

Τα κεντρικά σημεία που προκύπτουν από τον σχολιασμό της τιμωρίας ως σκοπιμότητας της ποινής, από τις αναφορές των ερωτώμενων, συνοψίζονται στον πίνακα 14.

Πίνακας 14. Η τιμωρία ως σκοπιμότητα της ποινής.

Ρόλος της τιμωρίας	Σύνοψη απαντήσεων κατηγορίας	Περιεχόμενο
Ταύτιση ποινής-τιμωρίας.	Ο εγκλεισμός ως σκοπός της ποινής: «για να μπει φυλακή». Ο εγκλεισμός αποτελεί απάντηση «για να πληρώσει» κάποιος «για τα λάθη που έκανε» ή «επειδή έκανε κάτι κακό που δεν έπρεπε να κάνει», η οποία μεταφράζεται σε στέρηση κάποιου αγαθού για το άτομο: (α) ελευθερίας και (β) χρόνου.	Ανταπόδοση με: <ul style="list-style-type: none"> • Εκδικητικό χαρακτήρα • Σε αναλογία με το αδίκημα (Δίκαιο χαρακτήρα)
Η τιμωρία ως μέσο για την πραγματοποίηση κάποιας αλλαγής στον δράστη που αποτελεί απώτερο σκοπό της ποινής.	Ο εγκλεισμός αποτελεί το χώρο για να συντελεστεί ένας απώτερος σκοπός (π.χ): Σωφρονισμός, συμμόρφωση, αναμόρφωση κ.λπ.	Ειδική πρόληψη: <ul style="list-style-type: none"> • Αλλαγή (βελτίωση) - Θεωρητικά, ενδιαφέρον της Πολιτείας - Στην πράξη ματαίωση
Η τιμωρία ως μέσο για να αποτρέψει μελλοντική εμπλοκή σε εγκληματική δραστηριότητα.	Ο εγκλεισμός περιγράφεται ως κάτι ιδιαίτερος δυσάρεστο που κάποιος δεν επιθυμεί να ξαναζήσει.	Ειδική πρόληψη: <ul style="list-style-type: none"> • Εκφοβισμός - Το μόνο που λειτουργεί
Η ειδική περίπτωση των επικίνδυνων εγκληματιών.	Ο εγκλεισμός κρίνεται απαραίτητος για την προστασία της κοινωνίας.	Ειδική πρόληψη: <ul style="list-style-type: none"> • Αχρήστευση

2. Οι θετικές και αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα επιχείρησε να προσεγγίσει τις θετικές και αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας, μέσα από τα σχόλια των ερωτώμενων. Συνοπτικά, οι θετικές και αρνητικές συνέπειες που εντοπίστηκαν, παρουσιάζονται στον πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 15. Θετικές και αρνητικές συνέπειες της τιμωρίας

Θετικές συνέπειες		Αρνητικές συνέπειες
Άτομο	Κοινωνία	
Ατομικός χρόνος	Ένα είδος παραδειγματισμού που μπορεί να λειτουργήσει για ορισμένα μέλη της κοινωνίας.	Συνθήκες έκτισης: Αν κάποιος δεν έχει χρήματα ή υποστηρικτικό δίκτυο δεν μπορεί να επιβιώσει αξιοπρεπώς.
Συνέπεια για να καταλάβει κάποιος ότι έκανε κάτι κακό καθώς και το μέγεθος του κακού που προκάλεσε.	Η προστασία της κοινωνίας, εφόσον η τιμωρία διαδραματίζει ένα ρόλο εξουδετέρωσης άρα και αποτροπής από την τέλεση μελλοντικών εγκλημάτων.	Συνέπειες των συνθηκών για τον χρήστη εξαρτησιογόνων ουσιών.
Μετάνοια		Συγχρωτισμός
Διέξοδος στην παρακολούθηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που δεν είχαν πριν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν ή δεν το επέτρεπε ο τρόπος ζωής τους.		Νοοτροπία φυλακής
Μάθημα ζωής		Απώλεια χρόνου
		Εκδικητικές στάσεις
		Διασυρμός της οικογένειας
		Στιγματισμός: Μετά τη

		φυλακή «η τιμωρία συνεχίζεται»
--	--	--------------------------------

Από μια γενική θεώρηση, μπορεί κάποιος να συμπεράνει ότι οι θετικές συνέπειες, με εξαίρεση τη συμμετοχή σε δραστηριότητες που κάποιος δεν είχε τη δυνατότητα να παρακολουθήσει έξω, αναφέρονται σε μια σειρά από εσωτερικές διεργασίες που θεωρητικά μάλλον θα έπρεπε να λαμβάνουν χώρα με την ποινή, ως εγκλεισμό, ως στέρηση δηλαδή της ελευθερίας, ως μια δυσάρεστη συνέπεια που επιβάλλεται στον δράστη για την πράξη του. Υπ' αυτό το πρίσμα οι συνέπειες που αναφέρονται είναι αξιοποίηση του ατομικού χρόνου, συνειδητοποίηση του σφάλματος, μετάνοια προκειμένου να επιτευχθεί κάποια αλλαγή στη συμπεριφορά και η επιστροφή στην κοινωνία.

Αντίθετα, οι αρνητικές συνέπειες επικεντρώνονται στα αποτελέσματα της ποινής, συγκεκριμένα της στερητικής της ελευθερίας ποινής. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται από τους συμμετέχοντες στην απώλεια χρόνου, ως μια μη αντιστρέψιμη διαδικασία που συνιστά δια βίου απώλεια. Επισημαίνεται ο συγχρωτισμός με επικίνδυνους εγκληματίες και η νοοτροπία της φυλακής, που αποτελούν, όπως αναφέρθηκε στο θεωρητικό μέρος, συστατικά της μικροκοινωνίας της φυλακής. Η ένταξη στους «κανόνες» της φυλακής συνιστά και αποκοινωνικοποίηση από το λοιπό κοινωνικό σύνολο. Περιγράφεται επίσης ο στιγματισμός που στην ουσία εξακολουθεί να κρατά τους αποφυλακισθέντες στο περιθώριο ακόμη και μετά τη λήξη της ποινής. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι αρνητικές συνέπειες εξουδετερώνουν για τους περισσότερους τα οφέλη που θεωρητικά θα έπρεπε να υφίστανται, όπως η αξιοποίηση του ατομικού χρόνου και η μετάνοια.

3. Ο ρόλος της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη

Με το τρίτο ερευνητικό ερώτημα επιχειρήθηκε η διερεύνηση του ρόλου της τιμωρίας στην γενική ποινική πρόληψη μέσα από τις απόψεις των αποφυλακισθέντων. Η γενική ποινική πρόληψη αναφέρεται στις επιδιώξεις της ποινής να ασκεί μια αποτρεπτική λειτουργία ως προς την τέλεση αξιόποινων πράξεων για το σύνολο της κοινωνίας. Επιμερίζεται δε σε δυο σκέλη, στον εκφοβισμό και την κοινωνική διαπαιδαγώγηση. Από τα σχόλια των συμμετεχόντων φαίνεται ότι η ποινική απειλή ασκεί σε ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων ένα είδος παραδειγματισμού.

Αν αντιστοιχούσαμε τη λειτουργία του παραδειγματισμού που εντοπίζεται με τους σκοπούς της ποινής σε επίπεδο γενικής ποινικής πρόληψης, θα λέγαμε ότι προσεγγίζει την εκφοβιστική λειτουργία της ποινής. Η απειλή της ποινής παίζει κάποιο ρόλο στην αποτροπή της εγκληματικής πράξης, είτε γιατί το άτομο που δεν έχει σχέση με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης αντιλαμβάνεται την τιμωρία ως κάτι τρομακτικό, είτε γιατί κάποιος θα σκεφτεί τις συνέπειες της πράξης του πριν προχωρήσει και αυτό είναι ικανό να τον σταματήσει.

Πράγματι το παραπάνω σκεπτικό συνάδει με τη θεωρητική θεμελίωση της εκφοβιστικής λειτουργίας, σύμφωνα με την οποία το άτομο προχωράει η όχι στην τέλεση της πράξης κατόπιν μιας ορθολογικής επιλογής, υπολογίζοντας τα θετικά και αρνητικά αποτελέσματα. Ως προς αυτό οι ερωτώμενοι αναφέρουν τα εξής σημεία που καθιστούν τον παραδειγματισμό χαμηλής αποτελεσματικότητας σκοπό: (α) Στις περιπτώσεις έλλειψης ωριμότητας καθώς και χρήσης ουσιών αυτή η λογική διαδικασία απουσιάζει, επομένως η όλη διαδικασία είναι αδύνατο να λάβει χώρα. (β) Υπάρχει ερωτώμενος που προσεγγίζει το έγκλημα ως την προσπάθεια κάποιου να επιβιώσει άρα ποια θέση θα μπορούσε να έχει εκεί ο παραδειγματισμός, όπου το έγκλημα, κατά την εκτίμησή του, είναι μονόδρομος;

Κάτω από αυτό το σκεπτικό η ύπαρξη ποινικής απειλής εμφανίζει μια επίδραση στην αποτροπή εμπλοκής στην εγκληματική δράση η οποία όμως είναι χαμηλής σημασίας καθώς περιορίζεται σε μια ειδική κατηγορία «*ώριμων*» ανθρώπων. Η χαμηλή σημασία που αποδίδεται από τους ερωτώμενους στην γενική ποινική πρόληψη δεν ξενίζει αν λάβει κανείς υπόψη ότι στην περίπτωση των αποφυλακισθέντων κατά τεκμήριο δεν είχε καμία ή πολύ περιορισμένη επίδραση. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται συνοπτικά οι αναφορές των ερωτώμενων για τον ρόλο της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη.

Πίνακας 16. Ο ρόλος της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη

	Ρόλος της τιμωρίας στη γενική ποινική πρόληψη	
Τιμωρία	Η σκέψη της τιμωρίας μπορεί να είναι τρομακτική για κάποιον που δεν έχει σχέση με το σύστημα απονομής δικαιοσύνης.	Εκφοβισμός
	Πριν κάποιος προβεί στην τέλεση αξιόποινης πράξης μπορεί να σταματήσει και να σκεφτεί τη συνέπεια.	
	Η τιμωρία στοχεύει στο να δείξει στους υπόλοιπους ότι θα πάθουν ότι έπαθε ο δράστης αν εγκληματήσουν.	

4. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη

Στο τέταρτο ερευνητικό ερώτημα διερευνήθηκε ο ρόλος που μπορεί να έχει η τιμωρία στη διαδικασία της επανένταξης. Στην προσπάθεια προσέγγισης του ερωτήματος έγιναν χρήσιμες διαπιστώσεις για τον τρόπο θεώρησης της επανένταξης από διαφορετικές κατηγορίες συμμετεχόντων. Υπενθυμίζεται εδώ ότι επισημαίνονται τρεις κατηγορίες οι νέοι μετεφηβικής ηλικία, οι άνδρες και οι γυναίκες. Ακολούθως και ο ρόλος της τιμωρίας διαφοροποιείται σύμφωνα με την κατηγορία που υπάγεται κάθε ερωτώμενος.

Στην περίπτωση των νέων η επανένταξη συνδέεται κυρίως με τον τερματισμό της παραβατικής δραστηριότητας, που μέχρι πρότινος ταυτιζόταν και με τον τρόπο ζωής τους. Επομένως, αναφέρεται μάλλον σε μια αλλαγή του τρόπου ζωής που συνεπάγεται απόρριψη του προηγούμενου τρόπου, άρα και ανάληψη ευθύνης και εύρεση νόμιμης εργασίας. Η φυλακή ή το ίδρυμα από την άλλη, γίνονται αντιληπτά ως αποτέλεσμα των αλληπαλλήλων επαφών με το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και περιγράφονται ως ιδιαιτέρως δυσάρεστες εμπειρίες που κανείς δεν επιθυμεί να επαναβιώσει.

Από τα παραπάνω μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι ο εκφοβιστικός ρόλος που συντελεί η στερητική της ελευθερίας ποινή κατέχει σημαντική θέση στην επανένταξη των συμμετεχόντων, αφού συνηγορεί σε κάποιες περιπτώσεις στα επιχειρήματα υπέρ του τερματισμού της εγκληματικής δράσης. Αυτό μπορεί να

συνδέεται με τις εξής παρατηρήσεις: (α) Κατά την αναφορά των ερωτώμενων όλες οι άλλες «προειδοποιητικές» ενέργειες που προηγήθηκαν από πλευράς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου απέτυχαν. (β) Διαπιστώνεται απουσία αναφοράς οποιουδήποτε άλλου βελτιωτικού μέτρου κατά τον εγκλεισμό. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι με εξαίρεση ένα συμμετέχοντα, που αναφέρει το σχολείο και τη «μπάλα», κανείς άλλος δεν κάνει αναφορά σε μέτρα που να στοχεύουν στη βελτίωση ή στην ενεργοποίηση θετικών πλευρών, ή έστω στην απόπειρα οποιασδήποτε παρέμβασης που να στοχεύει προς αυτή την κατεύθυνση. Ενδεικτική είναι και η τοποθέτηση χρονικά της επανένταξης, ως διαδικασίας, μετά τη φυλακή ή το ίδρυμα. Η αντίληψη αυτή μπορεί να επηρεάζεται και από την παρούσα κατάσταση των νέων που παρέχουν κοινωφελή εργασία.

Οι νέοι αναφέρουν ότι αυτό που λειτούργησε στη δική τους περίπτωση ήταν ο εκφοβισμός, αναγνωρίζουν ωστόσο μια άλλη μεγάλη κατηγορία νέων που έχουν συναντήσει στη φυλακή ή στο ίδρυμα που *«εξελίχθηκε ακόμη χειρότερα»*. Πρόκειται για τις περιπτώσεις όπου: (α) υπερισχύουν κατά την εκτίμησή τους οι δυσμενείς συνέπειες του εγκλεισμού, ιδίως ο συγχρωτισμός, (β) δεν βιώνουν αρνητικά τις συνθήκες του εγκλεισμού, δεν τους ενδιαφέρει *«λένε μέσα ή έξω»*. Τα δυο αυτά δεδομένα μπορεί να συνδέονται.

Συμπερασματικά, ο ρόλος της τιμωρίας στην επανένταξη είναι μάλλον αμφίσημος αφού από τη μια μπορεί να λειτουργήσει εκφοβιστικά από την άλλη η ισχύουσα κατάσταση δημιουργεί τις συνθήκες για να εκκολαφθούν νέες εγκληματικές δραστηριότητες. Οποσδήποτε πρόκειται για ένα αρκετά περίπλοκο ζήτημα στο οποίο υπεισέρχονται πολλοί παράγοντες. Σε κάθε περίπτωση εκείνο που επισημαίνεται από τους ερωτώμενους είναι η εκφοβιστική επιρροή της δυσάρεστης εμπειρίας στην αποτροπή από μελλοντική εμπλοκή σε παραβατική δραστηριότητα.

Στο πίνακα 17 που ακολουθεί παρουσιάζεται συνοπτικά ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη για την κατηγορία των νέων μετεφηβικής ηλικίας, με τα ιδιαίτερα στοιχεία που έχουν εντοπιστεί.

Πίνακας 17. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη των νέων μετεφηβικής ηλικίας.

Τιμωρία	Ρόλος της τιμωρίας:	Επανένταξη (Χρονικά τοποθετείται: μετά τη φυλακή ή το ίδρυμα) Περιγράφεται ως:
Το «φυσικό» επακόλουθο αλληπάλληλων επαφών και προειδοποιήσεων από το σύστημα απονομής δικαιοσύνης.	Εκφοβιστικός: Ο εγκλεισμός περιγράφεται ως μια δυσάρεστη εμπειρία.	
	Διαφορετική ανάγνωση (σε σχέση με τους υπόλοιπους) της όλης εμπειρίας του εγκλεισμού.	Ανάληψη προσωπικής ευθύνης
	Επιθυμία για μελλοντική αποφυγή της δυσάρεστης εμπειρίας.	Τερματισμός της εγκληματικής δραστηριότητας
	Ανάγκη για αλλαγή του τρόπου ζωής που μέχρι πρότινος συνδέονταν με την παραβατική δραστηριότητα ή οποία ενείχε μια διαστρεβλωμένη αντίληψη περί ταύτισης της παραβατικής δραστηριότητας με την εργασία.	Εύρεση εργασίας

Για τους άνδρες και τις γυναίκες ο ρόλος της τιμωρίας στην επανένταξη εμφανίζεται πάλι αμφίσημος.

Στην περίπτωση των γυναικών η επανένταξη, σε αντίθεση με τους νέους, ξεκινά (ή πρέπει να ξεκινά) μέσα από τη φυλακή. Η φυλακή για τις συμμετέχουσες ενέχει πολύ πόνο και χρειάζεται πολύ προσωπικό αγώνα για να ανταπεξέλθει κάποιος στις δυσκολίες. Αποτελεί όμως και το χώρο μέσα από τον οποίο το άτομο θα σκεφτεί, θα ταρακουνηθεί, θα συνειδητοποιήσει, θα μετανιώσει ή και σε ορισμένες περιπτώσεις θα βρει μια διέξοδο στην παρακολούθηση δραστηριοτήτων, πράγμα που πριν τη φυλακή δεν είχε τη δυνατότητα να κάνει. Απ' την άλλη πάλι το στίγμα της φυλακής περιγράφεται ως ανασταλτικός παράγοντας προς την ίδια την επανένταξη. Όπως άλλωστε έχει φανεί από έρευνες πάνω στις στιγματιστικές συνέπειες της

ποινή, που έχουν αναφερθεί στο κεφάλαιο της ερευνητικής προσέγγισης, ακόμη και η εμπλοκή με το σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης μπορεί να αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα στην εύρεση εργασίας.

Για τους άνδρες η επανένταξη επίσης τοποθετείται χρονικά τόσο μέσα όσο και έξω από τη φυλακή. Όπως και στην περίπτωση των γυναικών, οι στιγματιστικές συνέπειες της ποινής λειτουργούν ανασταλτικά στην εύρεση εργασίας ευνόητα και στη διαδικασία της επανένταξης. Παρομοίως με τους νέους, η τιμωρία για ορισμένους ερωτώμενους μπορεί να λειτουργήσει αποτρεπτικά από την εμπλοκή σε εγκληματική δραστηριότητα, καθώς «δεν θέλει κάποιος να τραβήξει την ίδια ταλαιπωρία», «να χάσει τα πάντα», να υποστεί τέλος πάντων τις ίδιες συνέπειες. Στο σημείο αυτό επισημαίνεται από τους ερωτώμενους ο ρόλος του ίδιου του ατόμου εντός και εκτός της φυλακής.

Στους πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζονται συνοπτικά ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη για τις γυναίκες και τους άνδρες.

Πίνακας 18. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη για την κατηγορία των γυναικών

Ρόλος της τιμωρίας:	Επανένταξη (Χρονικά τοποθετείται: Εντός και εκτός της φυλακής). Περιγράφεται ως:
Η φυλακή ενέχει πολύ πόνο και χρειάζεται πολύ προσωπικό αγώνα για να ανταπεξέλθει κάποιος στις δυσκολίες. Αποτελεί όμως και το χώρο μέσα από τον οποίο το άτομο, θα σκεφτεί, θα ταρακουνηθεί, θα συνειδητοποιήσει, θα μετανιώσει.	Διαδικασία προσωπικής επιλογής και ωρίμανσης; Περιλαμβάνει κάποιες εσωτερικές διεργασίες
Η φυλακή δίνει μια διέξοδο στην παρακολούθηση δραστηριοτήτων, πράγμα που πριν τη φυλακή δεν ήταν εφικτό λόγω του τρόπου ζωής.	Πρακτικά μεταφράζεται σε θέληση για απόκτηση νέων γνώσεων, δεξιοτήτων και εμπειριών.
Στιγματιστική λειτουργία της ποινής.	Νέα αρχή, εύρεση εργασίας που δυσχεραίνεται σημαντικά από τις στιγματιστικές συνέπειες της ποινής.

Πίνακας 19. Ο ρόλος της τιμωρίας στην κοινωνική επανένταξη των ανδρών

Ρόλος της τιμωρίας:	Επανένταξη (Η προετοιμασία ξεκινά μέσα από τη φυλακή. Διαδικασία που συνεχίζεται μετά τη φυλακή). Συνδέεται με:
	Επανασύνδεση με την κοινωνία
Εκφοβιστικός Επιθυμία για μελλοντική αποφυγή της δυσάρεστης εμπειρίας.	Συμμόρφωση με κανόνες
Αξιολόγηση της εμπειρίας του εγκλεισμού	Αποδοχή από πλευράς της κοινωνίας
Στιγματιστικές συνέπειες της ποινής	Αναπλήρωση της απώλειας χρόνου
	Ανάληψη ευθύνης
	Επαναδιάθεση

5. Προτάσεις των συμμετεχόντων σχετικά με το ρόλο και τη σκοπιμότητα της ποινής

Η ενότητα των ερευνητικών ερωτημάτων ολοκληρώνεται με τις προτάσεις των συμμετεχόντων σχετικά με το ρόλο και τη σκοπιμότητα της ποινής. Τρεις είναι οι κύριες προτάσεις που συστάθηκαν από την ομαδοποίηση των απαντήσεων των αποφυλακισθέντων: (α) Η πρώτη αναγνωρίζει ως βασική σκοπιμότητα της ποινής την αποτροπή του δράστη από την τέλεση νέων εγκλημάτων στο μέλλον και εμπλουτίζεται από ειδικότερες προτάσεις που επικεντρώνονται στη βελτίωσή του. (β) Η δεύτερη πρόταση περιγράφει ως επιδίωξη της ποινής το να συνειδητοποιήσει ο δράστης το κακό που προκάλεσε και (γ) η τρίτη την προστασία της κοινωνίας. Από τις προτάσεις αυτές προκύπτουν τα ακόλουθα σχόλια.

Οι αποφυλακισθέντες φαίνεται να προβάλλουν ως κύριο σκοπό της ποινής, τόσο σε επίπεδο επιβολής όσο και σε επίπεδο έκτισης, τον τερματισμό της εγκληματικής δράσης. Το γεγονός αυτό συνάδει με το ρόλο της ειδικής πρόληψης στο δικαστικό και στο σωφρονιστικό επίπεδο που στοχεύει στην συγκράτηση από την τέλεση άλλων αξιόποινων πράξεων. Παρομοίως, οι προτάσεις των συμμετεχόντων κινούνται γύρω από ένα πλαίσιο ενεργοποίησης των θετικών πλευρών του δράστη

αποσκοπώντας στην κοινωνική του ενσωμάτωση. Θεωρητικά οι προτάσεις των συμμετεχόντων αναφορικά με την έκτιση της ποινής δεν φαίνεται να απέχουν, ορισμένες από αυτές τουλάχιστον, από αυτά που προβλέπονται από τις ευρωπαϊκές συστάσεις για τα δικαιώματα των κρατουμένων για τις συνθήκες διαβίωσης στα καταστήματα κράτησης, τα προγράμματα επιμόρφωσης, τον ελεύθερο χρόνο των κρατουμένων.

Εν κατακλείδι, λίγες σκέψεις πάνω στο θέμα της αποτελεσματικότητας της ποινής ως τιμωρίας.

Οι στάσεις των αποφυλακισθέντων ευνόητα αντανακλούν την ευρύτερη πολυπλοκότητα του ζητήματος για τον ρόλο και τη χρησιμότητα της τιμωρίας ως ποινής. Η τιμωρία γίνεται αντιληπτή ως ανταπόδοση του κακού που οριοθετείται από το είδος της εγκληματικής πράξης. Απ' την άλλη πάλι η τιμωρία παρουσιάζεται ως μέσο για να επιτευχθεί ένας άλλος σκοπός που αναφέρεται στην αλλαγή του ατόμου. Ο εγκλεισμός εν προκειμένω, ως μια δυσάρεστη συνέπεια, αναγνωρίζεται ως απαραίτητο συστατικό σε αυτή τη διαδικασία αλλαγής, για να «*ταρακουνήσει*» κάποιον, «*να τον κάνει να συνειδητοποιήσει, να σκεφτεί*», «*να πάρει ένα μάθημα*», «*να μετανιώσει*». Και ως προς αυτές τις ιδιότητες είναι μάλλον μονόδρομος κατά τις εκτιμήσεις των συμμετεχόντων.

Βέβαια, οι θετικές αυτές συνέπειες εξουδετερώνονται από τις υπάρχουσες αρνητικές. Μάλιστα οι αρνητικές συνέπειες φέρνουν τα αντίθετα ακριβώς αποτελέσματα, όπως πολλάκις έχει άλλωστε καταδειχτεί.

Με αφορμή το πλαίσιο διεξαγωγής της έρευνας, ένα φορέα επανένταξης δηλαδή, ευνόητα έρχεται στο προσκήνιο το θέμα της επανένταξης. Γιατί κάποιοι «*εξελίσσονται ακόμη χειρότερα*», όπως χαρακτηριστικά περιγράφουν οι συμμετέχοντες και γιατί κάποιοι δεν εμπλέκονται ξανά σε εγκληματική δραστηριότητα; Οι απόψεις των αποφυλακισθέντων ποικίλουν. Απουσία άλλων βελτιωτικών μέτρων, εκείνο που κατά την εκτίμηση τους άσκησε σημαντική επίδραση ήταν η έντονη επιθυμία να αποφύγουν στο μέλλον τις δυσάρεστες συνθήκες που έζησαν στη φυλακή. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ερωτώμενος «*Μια που μπήκα μέσα, μια που τα είδα όλα έτσι όπως τα είδα*...». Αλλά και για τους ίδιους αυτός ο εκφοβιστικός ως πούμε ρόλος λειτουργεί σε ορισμένες, λίγες μόνο, περιπτώσεις.

Και κλείνοντας, ας μην ξεχνάμε τον ρόλο του ίδιου του πλαισίου διεξαγωγής της έρευνας. Το δείγμα αποτελείται από αποφυλακισθέντες που έχουν μια σχέση με

τον φορέα επανένταξης σε τακτική ή μη βάση. Οποσδήποτε, και η σχέση αυτή έχει διαδραματίσει κάποιο ρόλο στη μετέπειτα πορεία των ανθρώπων αυτών.

Ασφαλώς, δεδομένης και της φύσης της έρευνας, τα σημεία που αναδείχθηκαν δεν σκοπεύουν στη γενίκευση των συμπερασμάτων, παρά στην δημιουργία νέων ερωτημάτων, προβληματισμών για την περαιτέρω σε βάθος διερεύνηση του θέματος.

Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

- Αλεξιάδης, Σ. (2001). *Σωφρονιστική*. Αθήνα- Θεσσαλονίκη: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
- Αλεξιάδης, Σ. (1996). *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας*. Αθήνα- Θεσσαλονίκη: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
- Ansel, M. (1995). *Η νέα κοινωνική άμυνα*, (μτφρ Ηρώ Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη). Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη. (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1981).
- Αρτινοπούλου, Β. (1996). *Θυματολογία σύγχρονες προσεγγίσεις*. Στο Β. Αρτινοπούλου και Α. Μαγγανάς (επιμ.) *Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Beccaria, C. (2004). *Περί αδικημάτων και ποινών*, (επιμ. μτφρ. Χρ. Ακριβοπούλου και Αθ. Σιμόγλου). Αθήνα : Νομική Σαββάλας. (Το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1764).
- Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια- Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Βλάχου, Β. (2000). Το θυματολογικό κίνημα: Διαμόρφωση, τάσεις και εξέλιξη. Στο Β. Αρτινοπούλου (επιμ.), *Νέα κοινωνικά κινήματα. Εγκληματολογική προσέγγιση*. Τετράδια Εγκληματολογίας 2, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Βλάχου, Β. (2012). *Ιστορική επισκόπηση των εγκληματολογικών θεωριών κατά τον 19^ο αιώνα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Γκιούλη, Β. (2003). *Φιλοσοφία της ποινής*. Αθήνα - Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα
- Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, Α. (1984). *Εγχειρίδιο εγκληματολογίας*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Cusson, M. (2002). *Σύγχρονη Εγκληματολογία*, (μτφρ Ηρώ Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη). Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη.
- Cohen, L. and Manion, M. (1994). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, (μτφρ Χρ. Μητσοπούλου και Μάνια Φιλοπούλου). Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ επιστήμες.
- Δασκαλάκης, Η. (1985). *Μεταχείριση εγκληματία*. Αθήνα : Αντ. Ν. Σάκκουλα

- Δασκαλάκης, Η. (1973). *Η λειτουργία της ποινής υπό το φως των δεδομένων της εγκληματολογίας*. Αθήνα : [χ.ό.]
- Houdhon, G. (1988). Το θύμα, συντελεστής προόδου στην εγκληματολογία, (μεταφρ. Γ. Νικολόπουλος), *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 1, 10-31
- Ζαραφωνίτου, Χ., (2011). Από την ανταποδοτική στην αποκαταστατική δικαιοσύνη: τιμωρητικότητα ή άμβλυση των συγκρούσεων;, *Η Εγκληματολογία απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις. Επετειακό Συνέδριο για τα 30 χρόνια της Ελληνικής Εταιρείας Δ/νση* έκδ. Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ.σ. 115-129. Διαθέσιμο στο:
<http://criminology.panteion.gr/attachments/article/203/%CE%91%CF%80%CE%B F%20%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1 %CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE %20%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE %BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%84%CE %B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9 %CE%BF%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B7.pdf>
- Ζαραφωνίτου, Χ. (2004). *Εμπειρική εγκληματολογία*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Ζαραφωνίτου, Χ. (2008). *Τιμωρητικότητα : σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Ζαραφωνίτου, Χ. (2003). *Πρόληψη της εγκληματικότητας σε τοπικό επίπεδο : οι σύγχρονες τάσεις της εγκληματολογικής έρευνας*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Θανοπούλου, Μ. (2015). Η ποιοτική συνέντευξη. Ένα «ευαίσθητο» προνομιακό εργαλείο κοινωνικής έρευνας. Στο Κ. Φελλάς και Δ. Μπαλούρδος (επιμ.), *Κοινωνία και έρευνα: σύγχρονες ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι* (σ. 291-398). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Ίσαρη, Φ. και Πουρκός, Μ. (2015). «Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας» – Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση [Ηλεκτρονικό βιβλίο] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο:
<http://www.openbook.gr/poiotiki-methodologia-ereunas/>

- Kant, I. (1984). *Τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*. (μτφρ. Γιάννη Τζαβάρα)
Αθήνα- Γιάννινα: Εκδόσεις Δωδώνη. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1785).
- Κουράκης, Ν. (2008). *Θεωρία της ποινής*. Αθήνα- Θεσσαλονίκη: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
- Κουράκης, Ν. (2009). *Ποινική καταστολή: μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος*.
Αθήνα- Θεσσαλονίκη: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
- Λάζος, Γ. (2007). *Κριτική εγκληματολογία*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Λαμπροπούλου, Ε. (1994). *Ο κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*. Αθήνα:
Εκδόσεις Παπαζήση.
- Μαγγανάς, Α. (2007). *Ιδιαίτερα ζητήματα ποινικού δικαίου και ποινικής
οικονομίας*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Μαγγανάς, Α. (2004). *Το εγκληματικό φαινόμενο στην πράξη*. Αθήνα : Νομική
Βιβλιοθήκη
- Μαγγανάς, Α., Λάζος, Γ. και Σβουρδάκου, Δ. (2008). *Η εγκληματολογία από
κάτω*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2006). *ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ*. Αθήνα:
Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε
- Σπινέλλης, Δ. (1984). *Εισαγωγή στις ποινικές και εγκληματολογικές επιστήμες: Α΄
βασικές έννοιες των νομικών ποινικών και εγκληματολογικών επιστημών*.
Αθήνα - Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλα
- Τσίγκανου, Ι. (2015). Η ποιοτική συνέντευξη. Ένα «ευαίσθητο» προνομιακό
εργαλείο κοινωνικής έρευνας. Στο Κ. Φελλάς και Δ. Μπαλούρδος (επιμ.),
Κοινωνία και έρευνα: σύγχρονες ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι (σ. 246-
266). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Τσινικόπουλος, Δ. (2003). Ο κώδικας του Χαμουραμπί: Μια νέα ματιά σε μια
παλιά νομοθεσία. *Αρμενόπουλος. Μηνιαία νομική επιθεώρηση*. Δικηγορικός
Σύλλογος Θεσσαλονίκης Επιστημονική επετηρίδα 24. Ανάπτυο.
Διαθέσιμο στο:
<http://tsinikopoulos.org/sites/default/files/pdf/CodeHammurabi.pdf>
- Φαρσεδάκης, Ι. (1990). *Η εγκληματολογική σκέψη : απ' την αρχαιότητα ως τις
μέρες μας*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη

- Φαρσεδάκης, Ι. (1991). *Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα οριά της: μερικές ιστορικές, συγκριτικές, θεωρητικές και πρακτικές επισημάνσεις*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Φαρσεδάκης, Ι. (2005). *Στοιχεία Εγκληματολογίας*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Foucault, M. (2011). *Επιτήρηση και τιμωρία: Η Γέννηση της Φυλακής* (μτφρ. Τάσος Μπέτζελος). Αθήνα: ΠΛΕΘΡΟΝ. (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1975).
- Χάιδου, Α. (1996). *Θετικιστική εγκληματολογία*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Χάιδου, Α. (2002). *Το σωφρονιστικό σύστημα: ζητήματα θεωρίας και πρακτικής*. Αθήνα : Νομική Βιβλιοθήκη
- Χωραφάς, Ν. (1978). *Ποινικόν Δίκαιον*. Εκδ. 9^η. Αθήνα: Αφοί Π. Σάκκουλα

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Hudson, B. (1996). *Understanding justice: an introduction to ideas, perspectives and controversies in modern penal theory*. Buckingham: Open University Press
- Sellin, T. (1976). *Slavery and the penal system*. New York : Elsevier
- Eriksson, T. (1976). *The reformers : an historical survey of pioneer experiments in the treatment of criminals / Torsten Eriksson* (translated by Catherine Djurklou). New York : Elsevier
- Pratt, J. (2002). *Punishment and civilization: penal tolerance and intolerance in modern society*. London: Sage
- Yar, M. and Pena S. (2004). Between Positivism and Post-modernity? Critical Reflections on Jock Young's The Exclusive Society. *British Journal of Criminology*, 44, 538-541
- Moser C. and Kalton G (1979). *Survey methods in social investigation*. England: Gower Publishing Company Limited.

Πηγές στο διαδίκτυο

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΓΙΑ ΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf

ΕΠΑΝΟΔΟΣ, <http://epanodos.org.gr/epanodos-n.p.i.d>